

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Antropologická studia

Přítomnost Sovětské armády v Mladé Boleslavi
mezi lety 1968-1991

Bc. Tereza Šubrtová

Vedoucí práce: PhDr. et Mgr. Petr Wohlmuth, Ph.D.

Praha 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 28. 06. 2024

Poděkování

Ráda bych chtěla poděkovat především mému vedoucímu práce PhDr. et Mgr. Petru Wohlmuthovi, Phd. za jeho podnětné rady a obrovskou trpělivost při procesu psaní práce. Dále pak děkuji všem narátorům za ochotu a možnost vyslechnout si jejich příběh. Rovněž děkuji kolegyním a kolegům z programu Antropologická studia za jejich názory a připomínky, které mi vždy byly přínosem. A v poslední řadě také děkuji za podporu mé rodině, která mě provází celým mým studiem.

Abstrakt

Ve své diplomní práci se zaměřuji na to, jakým způsobem obyvatelé Mladé Boleslavi vzpomínají na soužití s vojáky Sovětské armády během sovětské okupace Československa v letech 1968–1991. Pořízené orálně-historické narativy analyzuji s ohledem na jejich významy, ve smyslu analýzy a interpretace kulturních forem, obsahů a procesů, které narátoři používají k vyjádření svého vzpomínání na přítomnost vojáků v prostoru města. Pro porozumění kulturně-historickému kontextu vzpomínání pracuji také s archivními materiály. Mým cílem je tedy zkoumat, jaká byla zkušenost občanů na regionální úrovni se symbolickým mocenským zástupcem Sovětského svazu a porozumět jejich vlastní interpretaci jejich paměti a zkušenosti.

Abstract

In my Master's degree thesis, I focus on how the inhabitants of Mladá Boleslav recall living with Soviet soldiers during the Soviet occupation of Czechoslovakia in 1968-1991. I analyse the acquired oral-historical narratives with regard to their meanings, in the sense of analysing and interpreting the cultural forms, contents and processes that narrators use to express their memories of the presence of soldiers in the space of the city. I also work with archival materials to understand the cultural and historical context of the recollections. My aim, therefore, is to explore what citizen's experience of the symbolic power of the Soviet Union was like at a regional level and to understand their own interpretation of their memory and experience.

Obsah

Úvod.....	9
Jak se píše o okupaci Československa a přítomnosti Sovětské armády.....	11
Teorie a metodologie výzkumu.....	13
• Teoretická východiska	13
• Výzkumný problém, otázky a metodologie.....	15
• Etická rovina výzkumu.....	17
Kontext v čase a prostoru.....	19
• Od okupace, přes normalizaci až k Sametové revoluci a odchodu sovětských vojsk	19
• Mladá Boleslav	20
Přátelská pomoc či okupace?	23
• Srpnové události na Mladoboleslavsku	23
• „Dočasný“ pobyt posádky a proměna města	28
„Normalizace“ vztahů se sovětskou posádkou.....	31
• Noví „sousedé“ ve městě.....	31
• (Ne)oddělené sféry.....	34
Družba a československo-sovětské přátelství	40
• Působení Svazu československo-sovětského přátelství.....	40
• Družba v podnicích.....	45
• Programy pro děti a mládež.....	46
• Oslavy výročí.....	48
Obchodování a kšeftování.....	51
• Oficiální sféra obchodování.....	51
• <i>Rusex</i> v kasárnách.....	53
• „Kšeftařina“ a „šmelení“	55
(Ne)snadné soužití.....	58
• Fyzická napadení	58
• Krádeže	64
• Dopravní nehody	64
Až příliš rychlý odchod?	68
Reflexe a výhledy do budoucna	76
Aktérská rovina a její interpretace	80
• Strategie soužití se sovětskými vojáky	80
• Převládající narativy a stereotypy.....	80

• Kulturní paměť okupace a politika paměti	81
Závěrem	84
Odborná literatura a archivní prameny	86

Úvod

Při promýšlení tématu své práce jsem věděla, že se chci zaměřit na prostor Mladé Boleslavi. Z tohoto města pocházím a žiji zde celý svůj život. Vždy jsem měla pocit, že v rámci bádání o dějinách města je pozornost spíše upřena na problematiku související s modernizací, industrializací, a především automobilovým průmyslem. Proto jsem chtěla k vědění o tomto místě přispět novým úhlem pohledu, pod optikou historické antropologie, jež se obecně zaměřuje na aktéra a jeho místo v dějinách. Zároveň jsem tedy uvažovala o několika možných výzkumných problémech, jež se nabízely a mezi kterými bylo například bádání o asanační politice na přelomu 60. a 70. let, dále pak otázka náletu na Mladou Boleslav na konci druhé světové války a jakým způsobem se dá uvažovat, že figuruje jako kotva paměti či dějiny a kulturu dělnické třídy minulého století prostřednictvím vzpomínek pamětníků.

Nakonec jsem na jednom z diplomních seminářů, kde jsem představovala město a jeho stručnou historii, byla upozorněna doc. Lucií Storchovou, že by bylo velmi zajímavé soustředit svůj zájem právě na sovětskou posádku, za což ji i teď zpětně děkuji. A vskutku netrvalo dlouho a informace o přítomnosti sovětské posádky ve městě mě začaly pohlcovat. Přítomnost sovětských ozbrojených sil na československém území nebyla pouze „dočasná“, jak bylo proklamováno, ale nakonec zde vojska zůstala více než dvacet let. V průběhu tohoto období tak byli nuceni vedle sebe žít jak sovětští vojáci a jejich rodiny, tak rovněž místní obyvatelé. Takové „soužití“ mi přišlo fascinující a rozhodla jsem se o něm zjistit více.

Na následujících řádkách tak čtenář této práce nalezne můj pokus pochopit a interpretovat dané období mezi lety 1968-1991 prostřednictvím analýzy vzpomínek pamětníků, kteří byli ochotni se mnou vést rozhovor na toto téma.

V první analyticko-interpretaci kapitole s názvem *Přátelská pomoc či okupace?* Se zaměřuji na prvotní kontakt s příjíždějícími sovětskými vojáky, jak nárátoři vnímali události okolo invaze vojsk a jakým způsobem se začal proměňovat kolorit města.

Další kapitola se zabývá otázkou „normalizace“ vztahů s posádkou. Předkládám zde otázku po (ne)oddělených sférách vlastního soužití kdy, přestože byl vymezen tzv. mikrorajón sovětské posádky, tak ke vzájemným oficiálním či neoficiálním stykům docházelo. Minimálně bylo možné běžně potkat vojáky v ulicích města.

Kapitola *Družba a československo-sovětské přátelství* ukazuje, jakým způsobem byl z „vyšších míst“ tvořen tlak na posilování vztahů mezi občany Československa a Sovětského

svazu, což se mohlo dít i prostřednictvím sovětských okupantů. A zároveň ukazuje, jakými strategiemi k němu přistupovali místní obyvatelé a jak se s požadavkem družby vyrovnávali.

Další kapitola sleduje sféru obchodování, a to především rovinu černého obchodu ve formě „kšeftařiny“ s nejrůznějšími druhy zboží, jež byly odkupovány od sovětských vojáků.

V rámci společného „soužití“ však bylo nutné řešit i různé problémy a konflikty, mezi které patřila fyzická napadení, krádeže, sexuální obtěžování nebo dopravní nehody. Všem těmto aspektům života se věnuje kapitola *(Ne)snadné soužití*.

Jedna z posledních kapitol se věnuje vzpomínkám na odchod sovětských vojsk v roce 1991, které doprovázely problémy související s vybydlenými budovami, zničeným životním prostředím či byla řešena otázka odškodnění a majetkového vyrovnání se sovětskou stranou.

Další se pak věnuje aktérské reflexi přítomnosti sovětských vojsk ve městě a také možným výhledům do budoucna nebo také souvislostem ze současnosti.

V rámci všech kapitol se však nejedná o faktický vhled do minulosti, nýbrž i zde předložená témata představují klíčové obsahy historické subjektivity lidí, které se zde snažím interpretovat.

Poslední kapitola *Aktérská rovina a její interpretace* si tak klade za úkol zprostředkovat co nejvíce detailní a odpovídající interpretace narativů a témat, které narátoři předkládají ve svých vyprávěních. Soustředím se zde na převládající narativy a stereotypy, které se zde objevují. Dále pak na aktérské strategie a praktiky v rámci společného „soužití“ ve městě se sovětskou posádkou. Neopomínám ani tematizování politik paměti, uvažování o místech paměti a vztahu mezi kulturní a komunikativní pamětí.

Závěrem se pak snažím své poznatky shrnout a předložit v co nejucelenější podobě. Doufám, že se mi výše zmíněné téma podaří čtenáři předložit srozumitelně a odpovědně, s vědomím mého vlastního insiderství v terénu.

Jak se píše o okupaci Československa a přítomnosti Sovětské armády

O okupaci Československa vyšlo a stále vychází nepřehledné množství textů, které se dají zařadit nejen mezi literaturu odbornou, ale rovněž i populárně-naučnou. Většina z nich se soustředí na jimi označovaný „osudný den“ 21. srpna 1968, kdy započala invaze vojsk Varšavské smlouvy a na následné dny. Je řešena otázka odporu či rezistence a také samotný prožitek aktérů a jejich strategie při nečekané situaci.¹

Další rovina zájmu přechází na politickou a mocenskou situaci, ve které jsou řešena jednání nejvyšších představitelů obou států a následný proces a „ideologický obrat“ od nechtěného vpádu okupačních vojsk a narušení suverenity až po schvalování „přátelské pomoci“ a zamezení „kontrarevoluce“. Následné aktérské prožívání dalších let okupace jako kdyby zapadlo a je badatelsky zkoumána ekonomická, hospodářská, politická situace.² Celkově lze říci, že hlavními body zájmu se stávají rok 1968 až 1969, kdy nastává velká přeměna ve společnosti a následně až rok 1989, kdy tentokrát dochází k přeměně uspořádání společnosti. Dále je pak klíčové období odchodu vojsk, které bylo řešeno a provedeno mezi lety 1990 až 1991.

Onomu mezidobí a jeho každodenností je zatím věnováno méně prostoru. I když se takový přístup zdá být v posledních několika letech na ústupu a v centru zájmu jsou opět aktérská vyprávění a vzpomínky jedinců. Klíčovou institucí je zde ÚSD, COHA, také studijní program Orální historie a soudobé dějiny na Fakultě humanitních studií, jejichž záměrem je dělat orální historii zdola, prostřednictvím vzpomínek narátorů a zaměřit se na aktérskou reflexi dějinné zkušenosti.³

Co se týče konkrétních publikací a studií, rozhodně musím vyzdvihnout knihu Marie Černé *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1989*, která se jako de facto jediná zabývá každodenností okupačního Československa, a především vzájemného soužití jednotek

¹ Viz např. TOMEK, Prokop a PEJČOCH, Ivo. *Černá kniha sovětské okupace: Sovětská armáda v Československu a její oběti: 1968-1991*. Cheb: Svět křídél, 2018.; SCHULZE WESSEL, Martin. *Pražské jaro: průlom do nového světa*. Praha: Argo, 2018.

² Viz např. LOJÍN, Jaromír. *Hospodářské důsledky sovětské okupace Československa 1968–1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995.; DANĚK, Jiří. *Poznámky k právním souvislostem pobytu sovětských vojsk na území Československa 1968–1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995.; PECKA, Jindřich. *Sovětská vojska v československém vývoji 1968–1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998.

³ Viz např. HLAVÁČEK, Jiří (ed.). *Mezi pakárnou a službou vlasti. Základní vojenská služba (1968-2004) v aktérské reflexi*. Praha: Academia, 2021.; VANĚK, Miroslav – KRÁTKÁ, Lenka (eds.). *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2014.; VILÍMEK, Tomáš – PAŽOUT, Jaroslav. *Pohyblivé hranice diktatury ve světle stížností a anonymů československých občanů (1948–1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2023.

Sovětské armády s československými občany. Využívá k tomu ovšem především archivní prameny a nezaměřuje se ani na jednu vybranou lokalitu, ale jde o obecnější pohled.

Celkově je nutné si uvědomit, že k této tematice se přistupovalo a stále přistupuje prostřednictvím dvou úhlů pohledu. Ten první se dá chápat jako bádání pod optikou teorií totalitarismu⁴. Tato teorie se soustředí zejména na koncepty ideologie, moci a struktury. Jde spíše o generalizující pohled na společnost, kde je masa prostřednictvím ideologie vycházející z centra, utlačována a ovlivňována. Chybí zde aktérství jednotlivců, a právě to odkazuje na druhý pohled, který se právě strategiemi a jednáním občanů zabývá. Jde o metodu studia každodennosti⁵, ke které se v této práci budu přiklánět i já. Z běžného, každodenního a repetitivního způsobu života jsou usuzovány obecnější poznatky o totalitním režimu⁶. Souzním také s konceptem participační diktatury či myšlenkové světa dle Sabrowa⁷, které vycházejí ze snahy jedinců být co nejvíce nenápadní v rámci totalitního systému, ale zároveň na něm určitou měrou participují.

Je tedy na místě říci, že vyloženě historicko-antropologická práce na toto téma zatím nevznikla. Samotné téma se mi v dané oblasti a kontextech jeví jako nezpracované. A to i vzhledem k místnímu vymezení, kdy jsou dějiny Mladé Boleslavi zpravidla zpracované z hlediska dějin průmyslu či industrializace, popřípadě je zájem soustředěn na starší dějiny.⁸ Často se jedná o výzkumy řešené v rámci pozitivistického uvažování velkých dějin a k němu náležejících konceptů a teorií. Proto bych ráda optikou přístupů historické antropologie a post-pozitivistické orální historie chtěla dojít k porozumění oněch dvaceti let přítomnosti Sovětské armády na regionální úrovni. Celkově je možné hovořit o tom, že z pohledu historické antropologie a orální historie je tato doba stále velkým polem možností k výzkumu.

⁴ Heslo: Diktatura a autoritářské režimy. In STORCHOVÁ, Lucie a kol., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014.

⁵ Viz např. SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*, Praha, 2011; PULLMAN, Michal. *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha 2011.

⁶ HRUBÝ, Karel. *Cesty komunistickou diktaturou. Kritické studie a eseje*. Argo, 2018, s. 304.

⁷ Dle něj diktatury fungovaly pouze díky širokému zapojení obyvatel v rámci daného systému. Jde o snahu pochopit procesy ve společnosti, které jedinci nejsou chápány jakožto politické. Viz SABROW, Martin. Socialismus jako myšlenkový svět. Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě. *Soudobé dějiny* 19/2012, č.2, s. 196-208.

⁸ Viz např. BENEŠ, Luděk – VEVERKA, Přemysl – MĚSTECKÁ, Sylva. *Historie a současnost podnikání na Mladoboleslavsku*. Žehušice: Městské knihy, 2001.; HERČÍK, Karel a KRÁLÍK, Jan. *Mladá Boleslav: továrna ve městě – město v továrně: historie města, krásy regionu, historie automobilky*. Týnec nad Sázavou: Moto Public, 2005.; MĚSTECKÁ, Sylva; SOSNOVEC, Pavel a ŠEBEK, Jaroslav. *Když Boleslav začala vonět benzinem, aneb, Mladá Boleslav na přelomu XIX. a XX. století*. Mladá Boleslav: Kultura města Mladá Boleslav, 2022.

Teorie a metodologie výzkumu

- Teoretická východiska

Na tomto místě chci představit svůj badatelský přístup ke zkoumanému problému. Na úvod je důležité říci, že hodlám kombinovat přístup historické antropologie a post-positivistické orální historie, také s přesahem k memory studies. Je tedy patrné, že můj výzkum bude svým způsobem interdisciplinární povahy.

V rámci historické antropologie mi jde především o pohled zaměřený na konkrétní aktéry ustupující od univerzálního výkladu velkých dějin a také od „objektivního“ zkoumání dějů.¹ S tím souvisí i mé vymezení se vůči chápání historického procesu, který měl po dlouhou dobu své čelní místo, a to procesu jakožto dějinami dané zákonitosti, jež má být tematizován. V mojí pozici je snaha, co nejlépe porozumět a interpretovat dějinnou zkušenost historických aktérů s přihlédnutím k dobovému a místnímu kontextu, který je určujícím prvkem v uvažování o minulosti. S tím souvisí i důležitost nepatrných detailů, stop a náznaků², které jsou často indikátory daleko hlubších problémů a díky kterým je možné další bádání. Dále se chci odkázat na mikrohistorický přístup³, který se snaží problém na mikro úseku vztáhnout k obecnějšímu rámci a otázkám s ním souvisejících. Zde se i já snažím o jakousi mikrosondu do života mladoboleslavských aktérů, kterou se pokusím zasadit do širších kontextů.

V rámci orální historie je ústřední aktérské vidění světa a jeho prožívání⁴, nikoli hledání „objektivní historické pravdy“, čímž se budu také řídit. Důležité je tedy říci, že se hlásím k post-positivistickému chápání orální historie.⁵ Tento přístup klade důraz na subjektivitu, intersubjektivitu, paměť a odmítá pozitivistickou historiografii. Ačkoliv může být paměť viděna jako nepřesný zdroj, právě její nepřesnost a selektivita⁶ jsou klíčové pro ukotvení jedince a jeho subjektivity, která se tak stává dalším nositelem narativů, významů a symbolů. Výpovědi tak nabízí bohaté roviny významů⁷, přičemž je důležité mít na paměti,

¹ DÜLMEN, Richard. *Historická antropologie. Vývoj – problémy – úkoly*, Praha, 2002.

² GINZBURG, Carlo. Clues. Roots of an Evidential Paradigm. In Carlo Ginzburg, *Clues, Myths, and the Historical Method*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992, s. 96-125.

³ LEVI, Giovanni. On Microhistory. In Peter Burke (ed.), *New Perspectives of Historical Writing*, Oxford, 1991, s. 93-113.

⁴ ABRAMS, Lynn. *Oral History Theory*, 2nd Edition. London and New York: Routledge, 2016, s. 22.

⁵ Thomson, Alistair, "Four Paradigm Transformations in Oral History." *The Oral History Review* 4 (2007), s. 50-70.

⁶ Viz PASSERINI, Luisa. "Work Ideology and Consensus under Italian Fascism." *History Workshop*, no. 8, 1979, s. 82–108.

⁷ PORTELLI, Alessandro. Proč je orální historie jiná? In Alessandro Portelli. *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy. Forma a význam v orální historii*. Praha: Karolinum, 2020, s. 63-76.

že jsou proměnlivé a neúplné. Prostřednictvím vyprávění dochází ke konstituování vlastní identity, ve kterém v určitém okamžiku narátor využívá dostupné kulturní významy. Takové vyprávění pak může narátorovi dávat kontinuitu a smysl jeho vlastnímu příběhu. Zároveň zde dochází k neustálé reinterpetaci jeho života. Je tak možné uvažovat, že v průběhu života jde o několik „minulých já“, které se v čase proměňují a jsou průběžně reflektovány.⁸

Také očekávám možnou přítomnost fikčních konceptů kontrafaktuálních dějin, nostalgie či uchronie⁹, se kterými budu obezřetně pracovat. Tím, že dochází k vědomé či nevědomé úpravě vzpomínek narátory, je možné zkoumat vztah narátora k minulosti a případně i současnosti, jelikož taková „manipulace“ jeho vlastního životního příběhu o něm prozrazuje mnohem více než pouhé zkoumání faktografické přesnosti jeho výpovědi.

Klíčovou vlastností orální historie je také její smysl pro trojvrstvý dialog¹⁰ a je nutné si uvědomit, že na procesu tvorby orálně-historických pramenů se stejnou měrou podílí jak narátor, tak rovněž tazatel a dané kulturní prostředí a je nutné neustále celý proces a pozicionalitu reflektovat. Ve své práci tak stavím na stejnou úroveň jak prameny archivní písemné povahy (které rovněž mohou vycházet z orální tradice), tak také prameny orálně-historické, jelikož je chápu jako stejně relevantní, hodnotné a verifikovatelné. Zároveň je dobré si přiznat, že orální prameny nejsou a nikdy nemohou být „objektivní“ v jistém smyslu slova. Naopak je můžeme chápat jako „umělé“, proměnlivé a neúplné.

V neposlední řadě jsou pro mne podstatným bodem také memory studies, se kterými souvisí celá tato problematika. Vzpomínání stejně jako zapomínání tvoří podstatnou složku nejen života každého jedince, ale potažmo i celé společnosti. Důležitým konceptem pro mě bude rovina individuální i kolektivní paměti¹¹, kulturní paměti¹², koncept traumatu či míst paměti.¹³ Rovněž bude na zřetel brána i politika paměti, která byla v případě Československa daného období specifická a je v kontrastu se současnou, což se následně může projevit i ve vyprávěních narátorů.

⁸ ABRAMS, Lynn. *Oral History Theory*, 2nd Edition. London and New York: Routledge, 2016, s. 22.

⁹ PORTELLI, Alessandro. Uchronické sny: Paměť dělnické třídy a možné světy. In Alessandro Portelli, *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy. Forma a význam v orální historii*. Praha: Karolinum, 2020, s. 119-137.

¹⁰ FRISCH, Michael. *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*. New York: State University of New York Press, 1990.

¹¹ HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009.

¹² ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001.; ASSMANN, Aleida. *Prostory vzpomínání: podoby a proměny kulturní paměti*. Praha: Univerzita Karlova, 2018.

¹³ NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií. Problematika míst. In *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, s. 7-31.

- Výzkumný problém, otázky a metodologie

V této části budu blíže specifikovat výzkumný problém a otázky. Jak už název práce napovídá mou stěžejní oblastí zájmu bude období let 1968 až 1991 v Československu, tedy v čase okupace Sovětskou armádou. V současné praxi a kulturní paměti se vstup Sovětské armády jeví jako klíčový milník československých dějin 20.století, ve kterém šlo o zásah do jiného státu. Z politického a ekonomického hlediska je tato událost hojně řešena a analyzována, ale je nutné sejít i na mikrorovinu a uvědomit si, že šlo především o silný zásah do života občanů a aktéři na tento fakt mohli reagovat nejrůznějšími strategiemi jednání. Bylo zásadním způsobem ovlivněno a proměněno jejich prožívání každodenního života, a to v průběhu celých více než 20 let, nejen v počátcích, kdy je to však možná zřetelné nejvýrazněji. Docházelo tak k proměně vnímání sovětských „spoluobčanů“ a obecně soužití s nimi a přístupu k nim. Následující události odchodu se rovněž jeví jako důležitá součást zkušenosti se Sovětskou armádou, která byla zahalena jakousi pachutí hořkosti (zničené prostředí, zpřetrhání vazeb...).

Považuji velice důležité zabývat se oněmi „prostředními“ lety okupace mezi příchodem a odchodem armády, které jsou z badatelského hlediska vcelku neprobádané, z celospolečenského hlediska poměrně nezreflektované a nacházející se mimo soudobé trendy politiky paměti, které kladou důraz na 21. 8. 1968 a následně na konečný odchod armády roku 1991. Právě ony se mi zdají být určujícími možná i významněji než uvažované dvě významné události, které měly razantně proměnit vnímání společnosti. Myslím, že dohromady tvoří komplexní celek, který nám umožňuje nahlédnout, pochopit, a především plně porozumět celému období soužití sovětských vojáků a československých občanů.

Konkrétně jsem se rozhodla zaměřit na město Mladá Boleslav, jež v té době byla posádkovým městem Sovětské armády a zároveň se vyskytovala nedaleko známého rozsáhlého komplexu sovětských vojenských objektů v Milovicích, vojenského újezdu Ralsko či České Lípy. V Mladé Boleslavi se nacházelo několik vojenských objektů spadajících pod sovětskou posádku, které se nacházely v samotném centru města, což mohlo vést až k „sousedskému“ soužití. Zároveň jsem tímto způsobem zúžila oblast výzkumu z celého okresu, pod který spadalo vícero obcí a který se mi v mezích diplomové práce jevil jako velmi časově náročný a komplexně neuchopitelný.

Bude mě tedy zajímat, jakým způsobem ono společné žití sovětských vojáků a československých občanů probíhalo (pokud ho vůbec mohu nazývat společné), jaké byly strategie občanů v jejich každodenních životech, jestli je možné hovořit o konfliktních situacích či pozitivních zkušenostech, zda se neobjevovaly místní narativy událostí a

zkušeností, které se šířily městem a staly se až místními městskými legendami či pověstmi a podobně. Toho chci dosáhnout nejen pomocí archivních materiálů, ale především prostřednictvím vzpomínek tehdejších obyvatel města.

Při výběru narátorů postupuji metodou oslovování narátorů na základě dosavadních znalostí prostředí a rovněž také hodlám využít metodou nabalování sněhové koule, tj. postupného získávání jedinců pomocí jejich vzájemného odkazování. Co se týče pamětníků, mým cílem není reprezentativnost ve smyslu například sociologického výzkumu, tudíž nevymezuji přísná kritéria výběru jedinců. Přihlížím k tomu, aby bylo pole historických subjektivit nejrůznoroději pokryté a aby bylo možné zaznamenat spektrum zkušeností a názorů, od negativních až po pozitivní. Každopádně hlavní podmínkou je žít po dobu několika let v Mladé Boleslavi či jejím katastrálně blízkém okolí v období mezi lety 1968-1991. Proběhlé rozhovory sledovaly zpravidla chronologické vyprávění, které se vázalo především na příchod, odchod, ale hlavně soužití se sovětskými vojáky. Důležitý však byl i kontext života pamětníka, ačkoliv se nejednalo o životopisné interview. Mým výstupem byly polostrukturované rozhovory, které plynuly přirozeně. Měla jsem ale připravené okruhy témat a otázek, které mě zajímaly. Pořízené orální rozhovory jsem přepsala, tak aby co nejautentičtěji zachytily smysl a obsah rozhovoru. Dále jsem je analyzovala a poznámkovala podle vystoupivších témat a klíčových kategorií, které se v nich promítaly. Zároveň jsem si vždy napsala záznam o rozhovoru, který zachycoval danou atmosféru a prostředí. Následně jsem se rozhovory pokusila interpretovat, kdy jsem se zaměřila na autenticitu a prožitky narátorů, nešlo mi rozhodně o zkoumání „pravdy“. Samotným rozhovorů předcházela rozsáhlá rešeršní práce v archivech, knihovnách, online badatelkách, kdy jsem se snažila zjistit, co nejvíce informací o daném tématu, prostředí a kontextu. Jejich kompletní seznam uvádím na konci své práce.

Mým výzkumným problémem tedy je:

Jakým způsobem vzpomínají obyvatelé v Mladé Boleslavi na soužití československých občanů a sovětské vojenské posádky v letech 1968-1991, ve smyslu své historické subjektivity, tedy rozumění sobě samým v dějinách?

Konkrétně mě zajímá:

Jaké se v pořízených narativech o společném životě ve městě objevují kulturní formy, obsahy a procesy? Jaké jsou jejich historické konotace a souvislosti?

Jak byla vnímána mocenská pozice Sovětské armády ve městě a jak se projevovala?

Jaké strategie volili občané při svém soužití se sovětskými vojáky?

Jakým způsobem je rámována zkušenost pamětníků? Střetává se kulturní a komunikativní paměťová praxe (tehdejší či současná oficiální verze událostí vs vzpomínky)?

Co pro občany znamenala přítomnost Sovětské armády ve městě, jaké významové roviny se objevují a jaké symbolické hodnoty a pozice ji přisuzují?

Lze na základě paměťových narativů obyvatel města a dalších pramenů dospět k načrtnutí určité "kultury okupace" v Mladé Boleslavi?

- Etická rovina výzkumu

Vzhledem k využívané metodě orální historie a konkrétně rozhovorům s pamětníky je na místě uvažovat také etickou rovinu. Postupuji v souladu s nároky informovaného souhlasu, ochrany osobních údajů a GDPR. Vždy jsem tedy s každým z narátorů podepsala písemný souhlas, kde jsme se domluvili na konkrétních požadavcích a možnostech veřejného sdílení výsledných rozhovorů. Rovněž jsem se se všemi účastníky domluvila na anonymizaci citlivých informací, včetně jména. Jako stěžejní body při rozhovorech s pamětníky jsou odpovědnost a koncept sdílené autority¹⁴, jelikož se jedná o specifický pramen, který je defacto vytvářený.

Anonymizace se ovšem týká také archivních materiálů, se kterými pracuji. Jedná se zde konkrétně o protokoly a záznamy z Archivu bezpečnostních složek, které často obsahují citlivé údaje o jedincích. Je tak zároveň třeba myslet i na rovinu odpovědnosti vůči archivním písemným pramenům. V mém případě se to, kromě výše zmíněných, týká například nejruznějších periodik, časopisů, novin a kronik.

U zmiňovaných písemných archivních pramenů je také důležité mít na zřeteli v jaké době a za jakým účelem vznikaly. Co se týče materiálů z Archivu bezpečnostních složek je na místě velká obezřetnost, jelikož dokumenty byly vytvářeny za specifickým účelem a v rámci státního aparátu totalitního režimu¹⁵. U regionálních a celostátních periodik je důležité myslet na přítomnou ideologickou rovinu včetně cenzury, které určovaly, co a jakým způsobem bude v novinách a časopisech reflektováno.

¹⁴ FRISCH, Michael. *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*. New York: State University of New York Press, 1990.

¹⁵ KŘEN, Jan. Dokumenty StB jako pramen poznání minulosti. *Soudobé dějiny*, 12(3-4), 2005, str. 708-733.

- Pozicionalita a sebereflexe

Na závěr bych chtěla předložit vlastní sebereflexi. Co se týče vybrané oblasti, v Mladé Boleslavi žiji celý život. Takové insiderství mi poskytlo řadu výhod, především znalosti prostředí, základních historických reálií a v neposlední řadě mi to umožnilo poměrně dobře vytvořit síť pamětníků, se kterými jsem realizovala rozhovory. Tato výhoda se projevila i při průběhu v samotných rozhovorech, kdy jsem měla pocit, že rozprávění narátoři byli o to více otevření se mnou sdílet jejich vzpomínky, které se často týkaly citlivých a těžkých témat. O to těžší však pro mě bylo přistupovat k oblasti a tématu s nadhledem a bez předem vytvořených stanovisek a hodnotových soudů, což se mi ale doufám podařilo.

Zároveň je důležité zmínit, že komunikace s potencionálními narátory byla vesměs složitá a řada jedinců přislíbený rozhovor na poslední chvíli odmítla. Ukázalo se, že se stále jedná o poměrně živou záležitost a někteří se obávali vůbec o jejich negativní či pozitivní zkušenosti mluvit, jiní měli pocit, že se jednalo o něco tak „normálního“, že na tom „není co zkoumat“ anebo zbytečně se „hrabat v minulosti“. Všechny narátory jsem tak musela obšírně přesvědčovat a ujišťovat, že se jedná o akademickou práci, jejíž cílem je objevit novou stránku minulosti o Mladé Boleslavi a nikoli o „honbu za senzacemi“ a snahou někoho zdiskreditovat či kritizovat. Klíčová pro mě byla snaha porozumět a naslouchat, což záhy vybraní narátoři pochopili a projevila se tak jejich ochota a sdílnost, za kterou jim děkuji.

Kontext v čase a prostoru

- Od okupace, přes normalizaci až k Sametové revoluci a odchodu sovětských vojsk

Příchodu Sovětské armády na území Československého státu předcházelo období plné reforem, či alespoň snahu o ně, přičemž došlo k proměně vnímání a uvažování o sociálních, kulturních, politických poměrech týkajících se rovněž také vztahu k sovětskému bloku. Zkrátka invazi vojsk předcházelo období, které se běžně nazývá Pražské jaro, které se vyznačuje naprosto specifickou atmosférou.¹

Po velmi těžkých a represivních padesátých letech došlo k tomu, že se poměry v celém východním bloku uvolnily. Klíčovou změnou byla smrt Stalina v roce 1953 a s tím i změna v čele Sovětského svazu. Jednou z prvních důležitých událostí byl XX. sjezd KSSS, kde byla provedena demytizace Stalinova kultu, a to se odrazilo také na území Československa. V rámci Československa bylo také podstatné vystřídání Antonína Novotného na počátku roku 1968, kterého v čele ÚV KSČ nahradil Alexander Dubček, jenž se svým okolím usiloval o reformu dosavadního zřízení, nikoliv však v nástup plnohodnotné demokracie. Mělo jít spíše o „vylepšení“ československého socialismu, kde by stále ústřední úlohu měla KSČ. Na post prezidenta byl pak zvolen Ludvík Svoboda. V praxi tak začal být zakoušen liberálnější přístup na různých úrovních života (včetně politické, ekonomické i společenské). Třeba v rámci otázky ideologické byla defacto zrušena přísná cenzura a začaly se debatovat témata a otázky dříve zapovězené, týkající se například minulosti včetně probíhajících rehabilitací bývalých vězňů. Také byly obnoveny různé spolky, aktivity a činnosti. Současně došlo také k více příležitostem vycestovat do zahraničí, jelikož se zmírňovalo ostré střežení státní hranice.

Uvolněnější společenské poměry byly narušeny, když z 20. na 21. srpna 1968 vstoupily jednotky vojsk Varšavské smlouvy na území Československa, aby dle sovětského narativu „urovnaly stav“ a zamezily případné „kontrarevoluci“². Taková představa figurovala v sovětských úvahách už od společné konference v Drážďanech v březnu 1968, které se účastnily i další státy Východního bloku. Důležitým aspektem byl také tzv. zvací dopis, ve kterém několik konzervativních politiků prosilo o pomoc a podporu sovětské strany³. Invaze vojsk se stala kolektivní traumatizující zkušeností občanů, kteří zpočátku

¹ Viz SCHULZE WESSEL, Martin. *Pražské jaro: průlom do nového světa*. Praha: Argo, 2018.

² KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2019, s. 749-768.

³ JANÁČEK, František; MICHÁLKOVÁ, Marie. Příběh zvacího dopisu. In: *Soudobé dějiny*, roč.1, č.1, 1993, s.87-101.

jevili snahu o odpor. Tento vzdor postupem času, a vzhledem k nově nastupující politice normalizovaného státu, vymizel z veřejného prostoru, i když nikdy zcela neustoupil.

Následujících více než dvacet let byla Sovětská armáda a politika Sovětského svazu přítomná nejen symbolicky v rámci mocenského vlivu, ale i doslova fyzicky v každodenním životě občanů⁴. Jeho vliv se projevoval jak na celostátní či zahraniční úrovni, tak i na té regionální. Společné soužití nabývalo nejrůznějších podob a škála vzájemných vztahů byla široká, přes negativní, neutrální až po pozitivní aspekty.

Období tzv. normalizace se tedy vyznačovalo jakousi snahou návratu či návaznosti k předcházejícímu období a proměnou Československa v efektivněji centrálně řízený stát bez demokratizačních tendencí. Byl tedy vyznáván tzv. reálný socialismus, nikoli socialismus s „lidskou tváří“. V rámci toho docházelo k posrpnovým prověrkám osob a obměně nejen funkcionářů na nejrůznějších pozicích. Zvýšil se tak i počet občanů emigrujících do zahraničí. Jedním z hlavních rysů tohoto období byly také velké stavební projekty a rozsáhlá bytová výstavba. Na druhé straně však ale fungovaly disidentské skupiny, které se snažily o změnu či narušení dosavadního systému, například nejen prostřednictvím manifestací, ale také samizdatu.

Další výrazná proměna nastává až koncem osmdesátých let a definitivně s příchodem 17. listopadu 1989 a navazujícími událostmi, které měly za následek změnu v úloze státu a také logický požadavek odchodu Sovětské armády z československého území, k němuž nakonec došlo díky vyjednávání v průběhu následujících dvou let, tedy definitivně na jaře roku 1991.

• Mladá Boleslav

Po takovémto obecném a stručném připomenutí kontextu na území Československa je důležité následně představit konkrétní oblast, které se v práci věnuji, tedy městu Mladá Boleslav.

Středočeské město Mladá Boleslav se nachází zhruba padesát kilometrů severovýchodně od Prahy, při středním toku řeky Jizery. Zároveň je ukotvena nedaleko obcí (a posléze i posádkových objektů) Milovice, Česká Lípa, Mimoň, Trutnov aj. Počet obyvatel v průběhu zkoumaných více než dvaceti let narůstal, mimo jiné také z důvodu migrace

⁴ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021.

obyvatel za prací v automobilových závodech. Po sčítání obyvatel⁵ v roce 1961 se jednalo o 26 021 obyvatel. Následně roku 1970 šlo o 31 085 lidí, dále pak v roce 1980 41 226 obyvatel a konečně o 43 859 obyvatel v roce 1991.

V průběhu let město procházelo klíčovou přestavbou, kdy docházelo k výstavbě nových sídlišť, panelových domů a dalších objektů, hlavně pro dělníky AZNP⁶. Například v roce 1970 bylo dokončeno budování vícepodlažních panelových domů pro ubytování zaměstnanců AZNP, kdy vzniká okolo 1 500 bytových jednotek⁷. S tím souvisela i další výstavba budov pro továrnu Automobilové závody, národní podnik (AZNP) a tím zabrání zemědělské půdy v té době ještě za městem. Mimo jiné došlo také mezi lety 1959-1967 k asanaci zejména v centru města, kdy byla zbourána židovská synagoga a velká část staré výstavby. Dále pak byla velmi přestavěna část Podolec či vystavěno nové sídliště Rozvoj. Na místo zbouraných oblastí byla vystavěna nová třída Lidových milicí, která byla obklopena novou zástavbou, zejména panelovými domy.⁸ Mimo to byla další asanace a výstavba odůvodněna minulými událostmi, konkrétně bombardováním města na konci druhé světové války, kvůli kterému byla velká část města poničena a do té doby prakticky nezrekonstruována.⁹ Dá se říci, že šlo o kompletní přetvoření podoby města, při kterém účelově docházelo k demolici či výrazné úpravě historických prostorů a míst paměti. Postupně byla také zaváděna po celém městě nová vodovodní síť. Rozrůstala se i obchodní síť prodejen, především v oblastech sídlišť. Zároveň docházelo k rozrůstání rozlohy města, jelikož byly k centru připojovány další oblasti a okrajové území¹⁰. Například už v roce 1947 se jednalo o Kosmonosy, a právě v prostoru mezi nimi a přilehlou Mladou Boleslaví v sedmdesátých a osmdesátých letech vzniklo celé tzv. Severní sídliště, především z důvodu vybudování co největšího počtu bytů.¹¹ Kromě toho důležitým prvkem byla také stavba

⁵ Historický lexikon obcí České republiky – 1869–2011, III. Počet obyvatel a domů podle krajů, okresů, obcí, částí obcí a historických osad / lokalit v letech 1869–2011; (viz https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatel-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015)

⁶ CERMAN, Ivo. *Střední Čechy 1918-2018: průvodce historií*. Praha: NLN, 2018, s. 226.

⁷ TRTÍLEK, V. et. al.: *Sborník Mladá Boleslav od minulosti k dnešku*. 1974, s. 330.

⁸ CERMAN, Ivo. *Střední Čechy 1918-2018: průvodce historií*. Praha: NLN, 2018, s. 227.

⁹ Jednalo se o nálet 9. května 1945 Rudou armádou, které špatně vyhodnotila situaci a cílový prostor, kdy mělo jít o snahu zneškodnit ustupující vojáky Wehrmachtu. O počtu zemřelých při tomto náletu se vedou dodnes diskuze, obecně lze říci, že se počty pohybují okolo 150-200 zabitých příslušníků české národnosti a okolo 200-300 zabitých německých občanů. V dobovém komunistickém narativu však převládla verze, že za toto bombardování mohla údajně německá armáda.

¹⁰ V roce 1948 byla připojena Debř, roku 1949 Čejetice, Čejetičky, Chrást, Jemníky, v roce 1950 Bezděčín, v roce 1960 Rožatov, roku 1980 Michalovice a Podlázky. Do městských částí také do roku 1990 patřily: Bradlec, Horní Stakory, Josefův důl, Dalovice, Vinec. Dnes jsou samostatnými obcemi patřící pouze do okresu Mladá Boleslav (viz RŮŽKOVÁ, J., ŠKRABAL, J. et. al.: *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005* II.díl, 2006).

¹¹ CERMAN, Ivo. *Střední Čechy 1918-2018: průvodce historií*. Praha: NLN, 2018, str. 228.

rychlostní silnice R10 v konečné úpravě vedoucí z Prahy přes Mladou Boleslav do Turnova, která probíhala od 60. do 80.let.

Co se týče kulturních událostí¹² v dané době se pravidelně konaly oslavy výročí VŘSR, Vítězného únoru, Prvního máje, Osvobození vlasti. Ve městě se konala například etapa cyklistického Závodu míru. Od roku 1974 také probíhala Rallye Škoda, později přejmenována na Rallye Bohemia. V rámci volnočasových aktivit bylo možné navštívit kino a v létě letní kino v parku na Štěpánce, případně tamtéž Filmový festival pracujících. V průběhu let byl také postaven zimní stadion, sportovní stadion, krytý plavecký bazén, koupaliště.¹³ V roce 1972 byl otevřen Kulturní dům, ve kterém probíhaly nejrůznější akce, vystoupení, plesy, koncerty. Také fungovalo Městské divadlo, kde byly inscenována představení. Mezi lety 1977-1985 však probíhala rekonstrukce budovy divadla a představení byla provizorně hrána v Kulturním domě.¹⁴

Hlavní informační regionální noviny byly *Zář Mladoboleslavska*. Rozšířený byl i časopis *Ventil*, kdy se jednalo o periodikum AZNP. K tomu samozřejmě vycházel i nespočet dalších zaměřujících se na konkrétní témata či dané oblasti a obce mladoboleslavského okresu.

Je patrné, že celkový vliv na podobu města měla také přítomná automobilka AZNP, u které je možné uvažovat, že svým způsobem udávala časový rozvrh města daný vícesměnným provozem. Je možné přemýšlet nad odrazem dělnické kultury ve městě, pokud je o ní možné vůbec hovořit.

¹² Zprávy z těchto akcí jsou předkládány ve člancích periodika *Zář Mladoboleslavska* mezi lety 1968-1989.

¹³ HERČÍK, Karel. *Čtení o Mladé Boleslavi*. Mladá Boleslav: Kultura města Mladá Boleslav, 2013, s. 51.

¹⁴ HERČÍK, Karel. *Čtení o Mladé Boleslavi*. Mladá Boleslav: Kultura města Mladá Boleslav, 2013. s.57.

Prátelská pomoc či okupace?

- Srpnové události na Mladoboleslavsku

I zde předcházelo srpnovým událostem období roku 1968, které bylo uvolněnější a otevřenější pro diskuzi. Na Mladoboleslavsku mělo jít o pozvolný proces, který měl postupně přinášet změny. Konzervativní hlasy v OV KSČ, v čele s novým okresním tajemníkem, stále převažovaly a liberálnější či reformnější postoje se prosazovaly pomalu. Na druhou stranu byl však například obnoven Junák, větší prostor dostal také Sokol, vznikl Klub angažovaných nestraníků a také sdružení politických vězňů K 231.¹

V rámci Varšavské smlouvy se vpádu okupačních vojsk účastnili vojáci z Polska, Maďarska, Bulharska, Rumunska, NDR a SSSR. Mezi prvními, kteří mezi druhou až čtvrtou hodinou ranní 21.srpna přijeli do Mladé Boleslavi, byli polští vojáci²:

„Je to, je to-tomu nikdo prostě, tomu nikdo prostě nechtěl věřit, že najednou Rusové, a teď oni tady byli, že jo, než se to v těch prvních měsících dvouh nějak vyto-, to tady projížděli Poláci, tady byli najednou, že jo, pak zas nějaký Bulhaři, než se to zas vystěhovalo domů, že jo, a pak tady zůstali jenom Rusové.“³

Jelikož se Mladá Boleslav defacto nacházela uprostřed cesty mezi vojenskými prostory Mladá-Milovice-Luštěnice a Kuřivody-Mimoň-Bělá, tak v prvních několika dnech docházelo k neustálým přesunům vojenské techniky mezi těmito oblastmi. V rámci usazování vojáků ve městě a okolí byly zabráný nejrůznější objekty, včetně kasáren. Co se týče samotného předání kasáren do rukou okupačních sil, tak podle vzpomínek několika pamětníků bylo problematické a československá strana nechtěla přistoupit na jejich zabrání. Vojáci 8. motostřeleckého pluku ČSLA spadající pod 13. tankovou divizi (Mladá) měli zatarasit vstup a usilovat o odpor, přičemž sovětská strana se snažila bránu prorazit tankem⁴. Nakonec k otevřenému boji nedošlo, a československá strana se musela stáhnout a vojáky

¹ HERČÍK, Karel. *Čtení o Mladé Boleslavi*. Mladá Boleslav: Kultura města Mladá Boleslav, 2013, s.52.

² POVOLNÝ, Daniel. *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Agentura vojenských informací a služeb, 2008. s.115.

³ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

⁴ Článek I stavby mají pohnuté osudy. *Mladoboleslavsko*, č.10 (11.3.1992), SOA Mladá Boleslav.

Varšavské smlouvy vpustit dovnitř.⁵ Kromě toho část jednotky nebyla v Mladé Boleslavi přítomna, jelikož se prapor 8. msp podílel na natáčení amerického filmu *Most u Remagenu*⁶.

Přímo ve městě byla z počátku řešena otázka nejen ubytování vojáků, ale také hygienické ochrany obyvatel. Především byly na místě obavy z možného přenosu nemocí mezi obyvateli a vojáky Varšavské smlouvy či případného vypuknutí epidemie.⁷

Také vzhledem k většímu pohybu obyvatel bylo upozorňováno na chování řidičů a případně na dopravní nehody. Mělo se jednat o „úmyslné ohrožování bezpečnosti“ v rámci provozu.⁸

Příchod sovětských vojsk narušil běžný život obyvatel. Jednalo se o naprosté vytržení z každodennosti, jež bylo spojeno s velkými emocemi, a především obavami a nejistotou toho, co se vlastně děje. Jak mi popsala například jedna z narátorek, která si tento vojenský zásah spojila s předcházejícím válečným konfliktem, který však sama nemohla prožít. To se také týká znělky zahrnou na harfu, kterou popisuje, avšak není možné, aby si ji sama pamatovala⁹. Je tedy zajímavé, že se v rámci vzpomínek aktivuje zvuková paměť, která musí být zprostředkovaná.

„Já třeba-můj zážitek z osmašedesátýho je, když brácha, kterej je o šest roků mladšímu bylo dvanáct let, ráno přiběhl nahoru do pokoje, kde jsme spali, on spal ve stanu na dvorku, a přiběhl a říká: ‚Vstávejte, je válka!‘. A máma mu vynadala, že se z toho nedělá legrace. No a my jsme vyšli ven a tam stáli lidi v županech a normálně v nočních košilích na tom župany a přes obec jezdili v jednom kuse ruský auta. A teď tam byl regulovčik ruskej a my jsme z toho byli celí, co se děje, protože v jednom kuse to jezdilo. A teď jsme zapli televizi, a tam furt klinkali jako v pětatřicátým nebo spíš jako devětatřicátým, když nás obsazovali a pouštěli tam tu Vltavu. Víš takový to bluňk bluňk. A furt nikdo nic neříkal a najednou se rozsvítla obrazovka a tam seděla Moučková v saku, a ještě s tím hlasatelem, nevím kdo to byl, ona tam byla prakticky nejdřív sama a pak tam někdo byl s ní, ona seděla v saku a řekla:

⁵ HERČÍK, Karel. *Čtení o Mladé Boleslavi*. Mladá Boleslav: Kultura města Mladá Boleslav, 2013, s. 201. Sám K. Herčík o tomto incidentu podrobněji hovoří v rozhovoru pro PN. (viz <https://www.pametnaroda.cz/cs/hercik-karel-1936>)

⁶ POVOLNÝ, Daniel. *Vojenské řešení Pražského jara: II. Československá lidová armáda v srpnu 1968*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Agentura vojenských informací a služeb, 2010. s.71.

⁷ Článek Hygienická ochrana obyvatelstva. *Zář Mladoboleslavská*, č. 38 (1.10.1968), SOA Mladá Boleslav.

⁸ Článek Varování řidičům. *Zář Mladoboleslavská*, č. 38 (1.10.1968), SOA Mladá Boleslav.

⁹ Nejspíše se jedná o znělku Českého rozhlasu, kterou v té době měla být symfonie Vyšehrad od Bedřicha Smetany z cyklu *Má vlast*.

„My nevíme, jak budeme moct dlouho vysílat,“ že nás obsadily tyhle všechny vojska, všechny ty armády že jo. No a tím to začalo.“¹⁰

Na druhou stranu došlo také k aktivizaci prosovětsky uvažujících lidí a jedinců odmítajících reformní nálady, kteří nacházeli podporu v nově příchozích okupantech. Již od prvních dní však začal celostátně vycházet týdeník *Zprávy*, který si kladl za cíl šířit sovětský narativ událostí. S tím pak v následujících měsících souvisela také obnova Svazu československo-sovětského přátelství. O tom ale později.

Mimo jiné bylo také narušeno vydávání okresních novin *Zář Mladoboleslavská*, jejichž poslední číslo vyšlo 20.8.1968 a následující číslo bylo vydáno až 10.9.1968¹¹. Mezitím vycházely tzv. letákové vydání tohoto periodika, jež se však nepodařilo dochovat.

Z následujících čísel je patrné, že prvotní postoj k okupaci byl velmi kritický a silně je podporována vláda v čele s Dubčekem a prezidentem Svobodou: „*J sme i do budoucnosti pevní v důvěře k našim zákonným stranickým a vládním představitelům, kteří nás v těžké zkoušce nezklamali. Jsme odhodláni znovu přivést náš lid k rozvoji socialismu se skutečnou lidskou tváří.*“¹² Prezident Svoboda s předsedou Národního shromáždění Smrkovským a předsedou vlády Černíkem dokonce v říjnu 1968 navštívili Mladou Boleslav, což mělo pozitivní ohlas¹³. Zároveň se začíná hovořit o možném odchodu vojsk a co vše je nutné, aby mohl být takový krok učiněn. Tento narativ je však již v průběhu dalších měsíců umírněn, a naopak v průběhu celého následujícího roku nastupuje velmi silná pozice a propagace narativu sovětů jakožto ochránců a těch, kteří „zabránili kontrarevoluci“. Tato vcelku rychlá proměna postoje souvisí samozřejmě s vyjednáváním na celostátní úrovni mezi zástupci obou stran při velkém tlaku ze sovětské strany. Klíčové bylo schválení smlouvy o „dočasném“ pobytu vojsk na území ČSSR, ke kterému došlo již v říjnu 1968. V Mladé Boleslavi tak 6. listopadu 1968 byla při oslavách výročí VŘSR¹⁴ přítomna i sovětská posádka, která se postupně pokoušela začlenit do obrazu města, minimálně na oficiální úrovni. I nadále však na začátku roku 1969 byla patrná podpora vládních představitelů¹⁵. To

¹⁰ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹¹ *Zář Mladoboleslavská*, č. 35 (10.9.1968), SOA Mladá Boleslav.

¹² Článek: Dopis okresního výboru KSČ všem občanům okresu Ml. Boleslav. *Zář Mladoboleslavská*, č. 36 (17.9.1968), SOA Mladá Boleslav.

¹³ Článek: Soudruzi Svoboda, Černík a Smrkovský navštívili náš okres. *Zář Mladoboleslavská*, č. 40 (15.10.1968), SOA Mladá Boleslav.

¹⁴ *Zář Mladoboleslavská*, č. 44 (12.11.1968), SOA Mladá Boleslav.

¹⁵ Článek: Společným úsilím překonáme překážky: Podpora prezidentovi a ostatním představitelům. In: *Zář Mladoboleslavská*, č. 5 (5.2.1969), SOA Mladá Boleslav.

se také mění především s nástupem G. Husáka v dubnu roku 1969. O měsíc později v květnu tak vychází v *Záři Mladoboleslavska* článek *V ovzduší družby a porozumění*¹⁶, kterým je prvním z mnoha takových, jenž budou vycházet pravidelně v průběhu celého období okupace.

Současně se ukazuje, že postoje k příchodu sovětských vojsk se celkem různí i mezi obyvateli, ačkoliv na první pohled se může zdát, že to pro ně byla šokující událost hodná odsouzení. Zřetelně se to tak ukázalo i na vyprávěních narátorů, jejichž výpovědi předkládám pro ilustraci níže.

„No, člověče, to si vůbec nepamatuju tady z Bakova. Když jsem přijel domů, to mám to úplně, jako kdybych měl nějakých pár měsíců gumováno, to vůbec nevím. Že tady byli nebo nebyli v Bakově.“¹⁷

„No a já jsem pak zažila akorát lidi-on tam stál ten regulovčik, nám ho bylo líto, protože oni se na něj vykašlali, nikdo mu nedal najíst, napít, byl to mladej kluk a naše babča, protože říká, tak brácha byl malej jo, bylo mu dvanáct, ona říká: „Ježiš já mám kluka, kdyby ho takhle někam odveleli a nikdo mu nic nedal.“...tak jsme mu udělali kafe a namazali chleba a on to chudák snědl, protože měl hlad, hrníček ještě vytřel trávou, měl strach, že ho otrávíme, oni nevěděli, kdo jim co dá, že jo.“¹⁸

„Ty vlastně ani nevěděli, ten klasický voják do první chvíli ani nevěděl, že je v Československu. Opravdu. Ty ani nevěděli, protože oni je v noci vzali z Ruska a jedeme, letíme, že jo, ty ani nevěděli, kam letěj, co tam budou dělat, že jo, ty obyčejní. To všechno věděli jenom ty vyšší šarže, že jo.“¹⁹

A my jsme jeli na skútru [s nastávajícím] bylo nám, mně osmnáct, jemu devatenáct, my jsme přijeli a tam byli Poláci a chudáci Poláci a Rusáci a oni že nemají-vodu jim lidi nechtěli dát, neměli nic na psaní, neměli dopisáky. Tak my jsme jako blbečkové, protože jsme byli mladý, tak jsme jim jeli domu pro vodu a vezli jsme jim dopisáky a tužky, protože ten kluk

¹⁶ Článek: V ovzduší družby a porozumění. *Zář Mladoboleslavska*, č. 19 (13.5.1969), SOA Mladá Boleslav.

¹⁷ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová. Vystudoval obor elektrikář a tuto profesi vykonával celý život. Díky tomu byl tak velmi mobilní po celém okrese, podle toho, kde pracoval. Z toho důvodu je také zařazen mezi mé narátory, i když přímo v MB nežil, ale hojně se zde pohyboval a jak se následně ukázalo, měl dobrý přehled o okolí.

¹⁸ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁹ Rozhovor s panem V., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

nám řekl, že odešel z domova že ani jeho holka neví kde je, tak aby mohl napsat že jo. No tak my jsme brali spíš tak jako lidsky, protože nám těch vojáků bylo líto. Nic nám neudělali jo, byli to mladý chlapi. [...] No tak ono v tý době asi, co bys udělala? Budeš proti nim? Já nevím jo. Bereš to.“²⁰

„Ale zas, v tý době když člověku bylo těch deset, tak do těch patnácti si to člověk nebral tak, jako když pak dospěl a vlastně věděl přesně, co se stalo, co to znamená. Jako dítě, to člověk tak nějak nevnímá. Když mu není ublíženo, tak to tak nějak nevnímá, že jo. No tak člověk jako strach měl, co se bude dít. Tak válku člověk nezažil, ale ono potom se to tak už podobalo pomalu jak tý válce. Člověk něco řekl, oni ani nemluvili, ty stříleli. Takže opravdu to jako bylo těžký.“²¹

V rámci vstupu vojsk se tak projevíly různé strategie ke zpracování takové události a k celkovému přístupu a vyrovnání se se situací. Jak je patrné v úryvcích výše, tak se zde objevují reprezentace různých narativů. Jedním z nich je narativ „vojácci chudáci“, který velkou část invazivních vojsk vykresluje v podobě mladých, nevinných, obyčejných vojáků, kteří nevědí pořádně, kde se octli a kteří jsou vůči rozkazům bezbranní a vlastně určitým způsobem také trpí. To se týká také „zapomenutého regulovčíka“, jak jej charakterizuje i Černá²². Takové přístupy pak rozměňovaly společný konsenzus o zůstavších vojácích. Zároveň byl jejich prostřednictvím vyzdvihován pocit kulturní nadřazenosti skrze slitování se, jenž byl v opozici vůči pocitu bezmoci z příchodu a pobytu vojsk. Zdá se mi, že tento narativ je poměrně rozšířený a ve výsledku se v určité podobě objevil ve vyprávění všech narátorů. Nebála bych se ho zde označit za svého druhu městskou/současnou pověst (urban legends, contemporary legends)²³. Hlavní složkou jsou právě vzpomínky, vyprávění z každodenního života, fámy, senzace, které jsou spjaté s lokálním místem a časem.²⁴ Jedním z tematických okruhů městských legend jsou i vojna a tragické či významné události, takže městské legendy se týkaly příhod ze srpna 1968 a pozdějších styků se sovětskými vojáky, což se odráží ve vzpomínkách zde zmiňovaných narátorů.

²⁰ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²¹ Rozhovor s panem V., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²² ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 239.

²³ JANEČEK, Petr. *Současné pověsti a jejich výzkum v moderní folkloristice. Český lid/Etnologický časopis* 94(3), 2007, s. 305-322.

²⁴ ŠRÁMKOVÁ, Marta. *Vyprávění ve městě jako specifický druh narace. Národopisná revue* 12, 2002, s. 195–202.

Zároveň se v narativech opakuje motiv války a válečného násilí, jehož předobraz je brán z minulosti, která je samotnými narátory neprožitá, pouze se k ní vztahují, jako k něčemu, co znají a je jim blízké z vyprávění. Dá se říci, že druhá světová válka, a především květnové boje při osvobození, tu slouží jako opěrné body, jako kotvy paměti, jež umožňují propojení minulosti a kdysi žité současnosti. Mužští narátoři se také vztahovali ke své zkušenosti povinné vojenské služby.

Mimo to, se narátoři také snažili své minulé strategie a jednání osvětlit či zmírnit tvrzeními, že byli mladí dospělí či děti a jejich rozumění situaci bylo omezené.

- „Dočasný“ pobyt posádky a proměna města

Jak jsem již zmínila, tak posádka ČSLA v Mladé Boleslavi byla nucena uvolnit své prostory sovětským ozbrojeným složkám, konkrétně zde se jednalo o 18. gardovou divizi a její 74. motostřelecký pluk. To mělo za následek její odvelení a postupný přesun na území Slovenska²⁵. Sověti již v prvních dnech zabrali nejen objekty vojenské mezi které patřily Žižkova kasárna²⁶ a zeměbranecká kasárna²⁷ v dnešní ulici Jičínská, ale i přínaležející sklady. Zároveň byla zabrána lokalita Radouč, která z počátku sloužila jako „tábor“ pro vojáky, než jim byly uvolněna právě kasárna. Radouč je prostor, který v minulosti sloužil přesně takovým účelům²⁸ a následně pak především jako vojenské cvičiště²⁹ se systémem zákopů, které zde bylo až do 60. let. 20.stol., ale fungovalo však již pouze sporadicky. Od té doby se, vzhledem k specifickému přírodnímu prostředí, vyjednávalo jeho ustanovení na chráněné území, což se podařilo a Radouč se stala Národní přírodní památkou.³⁰

V Mladé Boleslavi byly následně vojákům přiděleny i další objekty a prostory a byly jim takto svěřeny do „dočasného užívání“. Jednalo se tedy stále o majetek československého státu, který byl spravován a využíván sovětskou stranou³¹. Z tohoto důvodu v rámci

²⁵ HERČÍK, Karel. *Čtení o Mladé Boleslavi*. Mladá Boleslav: Kultura města Mladá Boleslav, 2013, s.53, 201.

²⁶ Původně sloužící jako vojenský lazaret, který byl vystavěn roku 1818. Teprve přesně o sto let později se z něj stávají kasárna Jana Žižky z Trocnova.

²⁷ Tato kasárna byla vystavěna v 80. a 90. letech 19.stol. K dispozici byla v té době ještě stále kasárna, která se nacházela přímo na boleslavském hradě, který byl k těmto účelům přestavěn k roku 1783. Kasárna na hradě byla po okupaci v roce 1939 využívána jako shromaždiště pro Židy, kteří sem byli svázeni z přílehlých oblastí a deportováni do koncentračních táborů. S koncem druhé světové války pak byla tato kasárna zrušena.

²⁸ Již za sedmileté války zde byly utábořené jednotky vojsk Rakušanů, Maďarů, Chorvatů a Rusů. BAREŠ, František, *Paměti města Ml. Boleslavě, II. díl*, Mladá Boleslav, 1920, s.110.

²⁹ Později zde bylo vybudováno i polní letiště, které fungovalo do 20. let 20.stol.

³⁰ Viz PETŘÍČEK, Václav, Radouč – historie jeho využívání a ochrany přírody. In *Boleslavica '14: sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska*. 2014. Praha: Středočeské nakladatelství.

³¹ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 137-142.

takových budov často figuroval správce objektu z československé strany. Reálně se však stávalo, že do vojenských prostor takové osoby nebyly vpouštěny či pouze zřídka. O tom také hovořili i samotní narátoři, například jeden z nich, který pracoval jako elektrikář: „*My jsme se tam dostali až když byli pryč, když už se to předělávalo pro naše lidi. Jinak ses do toho nedostala. To oni tě tam nepustili zas takhle k sobě.*“³²

V té souvislosti je možné hovořit o stavbách, které vznikaly, jelikož počty vojáků mnohonásobně převyšovaly kapacity ubytování. Vojáci byli nuceni si i nelegálně přistavovat budovy a různé přístřešky³³. Kromě takových výstav načerno, ale byla v průběhu dalších vyjednávání a nátlaků ze sovětské strany i československá strana řízena k tomu, aby byla svolná k nápomoci při výstavbě a zásobování stavebního materiálu.

T: „A třeba, jak říkáš, že vezli stavební materiál, tak to vezli jako sami sobě, že si třeba sami přistavovali?“

„*Ne, to se vozilo do toho, to vozili tady do prostoru už třeba na Vrch Bělou. No a tam to stavěli celý, že jo. Ty tam stavěli paneláky. Vozili to do toho...na Jabloneček, tadyhle za Rokytovec, vozili to tadyhle...do Kuřivod, na Ploučnici. Na Ploučnici, když jdeš do lesa, tak tam je město, že jo, tam je takovejch osm, deset paneláků postavených.*“

Zajímalo mě, zda byly v rámci různých stavebních úprav, které byly podnikány v souvislosti s dohodami mezi sovětskou a československou stranou na státní úrovni o co nejpříznivější podmínky pro pobyt sovětských vojáků, určitým způsobem také zpevňovány či upravovány cesty a silnice, které nebyly na takový nápor těžké techniky uzpůsobené.

„*Tadyhle to člověče, tohle to snad dělali, jestli to vůbec dělali tyhle ty cesty, to už bylo dál. To už bylo jako v těch vojenských lesích směrem z tý Krupy na Ralsko na Mimoň, že jo.*“³⁴

Přímo ve městě k takovým úpravám nedocházelo, jelikož přes město jezdily spíše vojenská dopravní auta než těžké obrněné vozy, resp. pásová technika. Ty měly svoji trasu

³² Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

³³ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 137-142.

³⁴ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

okolo města, a proto zde byly upravovány běžné cesty a silnice na tankové. Například až v roce 1983 byla schválena tanková trasa³⁵, která měla propojovat vojenské prostory. Vedla od severočeského, přes střeđočeský, východočeský až po severomoravský kraj. Zasahovala tedy i do mladoboleslavského okresu. Jelikož vedla přes běžné silnice, bylo nutné zpevnění těchto cest, zpevnění nebo oprava mostů, a dokonce výkup blízkých pozemků.

Zároveň bylo nutné řešit i otázku odškodnění za škody na takových trasách, a proto byla vždy vyčleněna určitá částka, která měla tyto náklady pokrývat. To se týkalo i přímo mladoboleslavského okresu. Například po cvičení Střední skupiny vojsk v roce 1985 byly na tankové cestě velmi vysoké škody, které si na opravu vyžádaly 50 tis. Kčs.³⁶

³⁵ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 177.

³⁶ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 179.

„Normalizace“ vztahů se sovětskou posádkou

- Noví „sousedé“ ve městě

Podstatné je říci, že vojenské objekty, které byly nyní již v plném užívání Sovětské armády, se nacházely v samotném centru města, což, jak se záhy ukáže, mělo za následek specifické prostředí a chod města. S novou situací ve městě přicházely i nové problémy a starosti. Zároveň je ale dobré poznamenat, že oficiálně přiznané sovětské posádky¹, resp. jejich poloha byla zveřejněna pouze u posádek v Olomouci, Mladé Boleslavi a Milovicích² kde nebylo možné více redukovat styk s československými občany a zároveň se jednalo o rozsáhlé objekty. Další posádky nesměly být veřejně zmiňované a byly jakýmsi veřejným tajemstvím. Proto také možné problémy, které ze společného soužití vyvstávaly, bylo obtížné řešit. Jak píše Černá: „chlácholivým řečem, že sovětských vojsk „izolovaných v kasárnách“ si nikdo ani nevšimne, asi věřil málokdo. Ve skutečnosti byly místní orgány, z jednání o dislokaci vyloučené, nekompromisně vtahovány do řešení vzniklých problémů.“³ S tím souviselo i to, že k daným objektům v sovětském užívání byla permanentně přidělena jedna či vícero hlídek Veřejné bezpečnosti.⁴ O jaké konkrétní problémy a nepříjemnosti se jednalo (ale na druhou stranu rovněž možné výhody a benefity) sleduji v následujících kapitolách. Nyní se ale vrátím k prostorovému uspořádání vojáků a občanů města.

Jak jsem již zmínila, tak se jednalo o dvojce kasárna. Kromě Žižkových kasáren také kasárna 9. května, která se nacházela v ulici Jičínská, byla obklopena i přílehlými budovami ve vedlejší ulici Žižkova, ve kterých se nacházely byty pro vojáky a jejich postupně přichozí rodiny. Přímo v kasárnách se nacházel obchod, který byl přístupný i širokému obyvatelstvu a jemuž se právě mezi lidmi říkalo *Rusex*. V tomto objektu bylo také vybudované jakési muzeum, které bylo popisované jako Muzeum bojové slávy⁵, kde je názorně zobrazena

¹ Jednalo se celkově o 33 posádek, z čehož se 9 nacházelo na území Slovenska. Dále sovětská strana dostala do užívání 26 skladů a 5 výcvikových vojenských prostorů. Viz ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 54.

² ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 223.

³ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 57.

⁴ Např. v roce 1969 se jednalo o 5 příslušníků ke kasárnám 9. května, ke kasárnám Jana Žižky šlo o dvoučlennou hlídku, u ubytovny v Jilemnického ulici šlo o trojčlennou hlídku, u skladu v Engelsově ulici šlo o jednoho příslušníka VB. - ABS, f. Sekretariát Hlavního velitelství VB ČSR, H 2-1/II i.j. 8, Přehled objektů v ČSR používaných příslušníky SSSR a bezpečnostní opatření.

⁵ Někdy taky označované jako Sínň bojových tradic.

historie sovětských ozbrojených složek. Expozice se nacházela ve dvou místnostech, která byly plné nejrůznějších artefaktů, včetně fotografií, plastik, map či zbraní.⁶

V nedaleké Jilemnického ulici byly další ubikace pro vojáky. Mnoho bytů ale bylo roztroušeno po celém městě. Celé této oblasti se přezdívalo *mikrorajón*, nejednalo se však o zapovězenou oblast. Samozřejmě, že přímý vstup do těchto prostorů nebyl možný, avšak v rámci dané lokality, přilehlých ulic a pohybu v tomto okolí nebyl žádný problém.

Kromě samotných vojáků, jejichž počet se v průběhu let pohyboval mezi 3-2 tisíci⁷, se ve městě nacházely také rodiny především vojáků s vyšší hodností, kdy se jednalo o skoro dalších více než tisíc osob včetně žen a dětí⁸. Ve městě byla také zřízena škola pro sovětské děti, takže jejich výuka byla naprosto oddělena od výuky mladoboleslavských dětí. Děti byly z různých oblastí okresu sváženy školním autobusem do školy v Jičínské ulici.

*„Ale jezdily tady ty školní autobusy, tam měly napsaný to *школьный* jo a vozily ruský děti, ale nevim do jaký školy. [...] Já mám takovej dojem, že oni měli tu ruskou školu taky někde tam dole, co je ta pětka [5. základní škola].“⁹*

Kromě toho sovětským vojákům patřily rovněž sklady v Engelsově ulici (nyní Laurinova), v ulici Na Hejtmánce. Také se v Palackého ulici nacházely dílny. Ve městě jim také po domluvě byla přidělena část hotelu Věнец, který vojákům sloužil pro kulturní a společenské akce¹⁰. Na okraji města, respektive mimo město, ale stále v okresu Mladé Boleslavi, fungovala střelnice u Bezděčína a také muniční sklad u Vinařic.

V okresu Mladé Boleslavi náleželo mnoho dalších prostor a objektů do správy sovětských vojáků, například včetně okolních lesů. Jeden z pamětníků vzpomíná, jak při sbírání hub v lese u Dolní Krupé, narazil na skupinu sovětských vojáků. V tomto neobvyklém narativu je možné uvažovat o vlivu dobových válečných filmů, kde je pravděpodobný výskyt takové scény. Na druhou stranu se mohlo jednat o jednu z extrémnějších forem dědovštiny, tedy jakéhosi rituálu zasvěcování vojáků do služby.

⁶ Článek: Muzeum bojové slávy. *Zář Mladoboleslavska*, č. 8 (23.2.1970), SOA Mladá Boleslav.

⁷ Celkový přesnější počet vojáků v Československu byl zjištěn až při odchodu Střední skupiny vojsk mezi lety 1990-1991. Jednalo se o necelých 74 tis. vojáků a skoro 75 tis. civilních zaměstnanců a rodinných příslušníků. Viz ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 23.

⁸ Článek: Připravují se účty za dočasný pobyt. *Mladoboleslavsko*, č.11 (13.3.1990), SOA Mladá Boleslav.

⁹ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁰ *Kronika města Mladá Boleslav*, r. 1972, str. 13, SOA MB.

„No, v tom lese člověče to byly nějaký, to byly – oni asi, když na tý vojně dělali nějakou neplechu, no, tak to měli takový tresty. Tam byli zakopány tři, jim koukaly jenom hlavy ze země, jo, a ten je tam hlídal nějaký. A my jsme tam očumovali – to je po cestě, protože jsme takhle se vždycky zastavili a šli na houby, tak jsme tam vylezli a teď jsme koukali. A já povídám: „Peťane pojd' sem, tady jsou snad nějaký hlavy nebo co.“ Pak jenom [jeden ze sovětských vojáků] natáhl samopal a už jsme mazali do auta.“¹¹

Zároveň se zde ale nejednalo o střezené vojenské prostory, kam by byl vstup zakázán, jako například v lese u Milovic. Vojáci byli opravdu roztroušeni po celém okrese.

„To bylo v lese, to bylo tajhle u Krupý, no. Oni takhle, oni taky cvičili v lese, kde chodili běžně lidi, oni je nahnali třeba u tý Hájoyny u tý Dolní Krupý, tam ty lesy byly rozvoraný, tam dělali nějaký taky zákopy nebo něco, že jo. Jedna, tam byla taková ohromná díra, tam museli zakopávat tank nebo něco, že jo.“¹²

Ve vyprávěních narátorů se také často opakovaly reprezentace kulturní jinakosti či aktérsky chápaných „odlišných národních mentalit“, které měly často za důsledek situace, v nichž se ukazovalo binární vidění světa na primitivní a moderní společnosti. Souvisí to také mimo jiné s tím, že koncept městských pověstí, který se zde ukazuje být přítomným, je spjat se šířením negativních stereotypů,¹³ především těch etnokulturních. Například Janeček píše, že vyprávění o invazi vojsk a o sovětských vojácích obecně jsou „vykreslovány stereotypně s velkou dávkou absurdity“, jež popisuje jejich údajnou necivilizovanost a špatné hygienické návyky.¹⁴

„[...] protože, to víš, oni to byli pastevcí, oni se třeba, já nevím-to říkali kluci, co tam instalatéri se dostali, že normálně oni v tom splachovacím hajzlu myli brambory a tohleto, že vůbec byli úplně mimo. Oni některý věci asi vůbec neznali. A ty, co byli takhle z těch pouští nebo odněkad. [...] To, že říkám, co jedině, co jsem se potkal, ti můžu říct, že letci, že ti byli normální takový, s nima mohla normálně mluvit. To byli lidi, ale tamto to byli taková ,daů

¹¹ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹² Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹³ JANEČEK, Petr. "Městské legendy" na pomezí oborů: antropologický, sociologický nebo folkloristický diskurz? *Antropowebzin* 5, 2009, s. 12-19.

¹⁴ JANEČEK, Petr. Současné pověsti a jejich výzkum v moderní folkloristice. *Český lid/Etnologický časopis* 94(3), 2007, s. 305-322.

мне стакан. ‘ Oči vykulený, čepici vzadu a byl mimo. Sedli do auta a pak jeli, pak si rozbili hubu nebo někoho přejeli a takhle to bylo. ‘¹⁵

„Tam měli vyčleněnej prostor, když sem přišly ty rodiny, tak tam bydlely v tom paneláku. Já osobně jsem v tom paneláku nikdy nebyla, takže nemůžu říct, že to tam bylo tak strašný, jak to lidi formulovali. Že prostě oni neměli ty základní-takovou tu kulturu měli jinou než my, takže neměli ty návyky. Takže se říkalo, že tam jsou ucpaný odpady, záchody že oni se k tomu neumí chovat, ale já osobně jsem to nezažila. ‘¹⁶

„ ‘Ony ty Rusky, ony neuměj kulturně žít, ony házejí vložky do záchodu, že se ucpaly hajzly, to tam smrdělo všude. ‘ Že tam furt museli chodit a že tam byli deratizátoři a takovýhle. A že lidi říkali: ‚vši sem přitáhli Rusáci. ‘ To se říkalo. [...] To víš, ono jako dneska na Ukrajince, tak se toho hodně na ty Rusáky svádělo. Ale jako jestli to byla pravda, to těžko říct. ‘¹⁷

„Tady dole ve městě, tady na Jičince vlastně postavili tři paneláky. Jako byly to paneláky hrůzy, protože to jejich stavebnictví-to přímo stavěli jako ruský vojáci. [...] V hrozným stavu, oni tam vlezli, tak všechno poničili, že jo, tohle to, ničeho si nevážili. ‘¹⁸

• (Ne)oddělené sféry

Podle vyprávění narátorů bylo patrné, že bylo možné se střetnout s vojáky i na ulici ve městě. Pro některé z nich šlo postupem času o něco tak běžného, že neměli pocit, že by šlo o něco, co by ve výsledku vyčnívalo z chodu města. Současně je zde vidět již několikátá narážka na aktuální situaci v porovnáním s dobovým kontextem. V tomto narativu jsou tak na poslech ruskojazyčně hovořící lidé chápáni v obou případech spíše jako příchozí z jiného státu než okupanti.

„Že jsi se s nima potkávala na ulici, že jezdili i s kočárkem a opravdu byli jako součást tý Mladý Boleslavi. Takže vůbec ti to nepřišlo divný. My jsme se tam vlastně přistěhovali [do Mladé Boleslavi v roce 1972], oni už tam byli, že jo a jestli pak přibejvali ty Rusáci nebo to,

¹⁵ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁶ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁷ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁸ Rozhovor s panem V., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

to já už nevim jo. [...] Nebo jsi potkávala na ulici ruský auta, tydlety nákladní nebo gazíky s Rusákama, ale prostě to bylo-bylo to normální. Bylo to normální, dneska kdyby sis na to zvykla – jako teď tady máš ty přistěhovalce nebo Ukrajince, tak tenkrát tady byli Rusáci.“¹⁹

U některých ale byla neustále přítomná jistá nevraživost či obavy.

„No, musel se v tom člověk nějak-že by mi to vadilo, tak to víš, lezli mi taky [na nervy], že tady byli nebo je to takový nepříjemný, když tady máš cizí vojáci. I kdyby to byli třeba Američani, že jo, nebo jiný, tak je to takový...je to cizí armáda, že jo, je to na prd. To nikdy nevíš, co jim prdne v kouli.“²⁰

Nevraživost a jistá forma odporu či nesouhlasu se taky ukázala na záznamech z Archivu bezpečnostních složek, kde jsou protokoly a přepisy různých protiokupačních letáků či nápisů,²¹ které se vyskytovaly po zdech a sloupech Mladé Boleslavi, ale také často přímo na zdech kasáren či sovětských vozidel. Výjimkou nebyly ani anonymní dopisy obyvatel vztahující se nejen k přítomnosti Sovětské armády, ale k celospolečenské situaci obecně.²²

Také vždy záleželo i na konkrétní životní zkušenosti pamětníka. Rozhodně se lišily vzpomínky, prožitky a celkový postoj například ženy, jejíž muž pracoval jako zaměstnanec u Státní bezpečnosti (viz výše) a muže, jehož otec byl perzekuován represivním režimem.

„Když člověk trošku na veřejnosti víc promluvil nahlas, tak už mohl čekat, že bude problém. Ty si taky nenechali nic líbit jako, že ty si jeli svým životem. ,My jsme Rusové, vy jste nic, my teďko tady fungujeme a vy nás budete poslouchat. ‘ Když si jich člověk nevšímal, probíhalo to v normálu. Ale jak proti nim někde něco promluvil a nedej Bůh, aby ho někdo udal našim nějakým vysokejm funkcionářům, natož třeba potom už by se to doneslo, že jo, i ruský armádě, tak by to bylo asi zlý. To si myslím, že taky těch lidí proto bylo v našich kriminálech hodně, protože si tu pusy nenechali, jak se říká, zamčenou, že jo, promluvili a hodně lidí kvůli tomu třeba uteklo i na Západ, že jo, když se jim to povedlo. Když se jim to

¹⁹ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²⁰ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²¹ Viz např. ABS, f. Centrálních útvarů ministerstva vnitra – Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli, AKR 36 i.j. 1464, Letáky 1968-1985.

²² Viz tamtéž, AKR 36 i.j. 1459, 1460, 1461 (1980-1987), Letáky, závadné nápisy, expertizy anonymních dopisů.

nepovedlo, tak je na hranicích zastřelili. A dál se nedostali. Nebyli, nešli, ať tam a nemohli se vrátit zpátky. A když náhodou se někdo vrátil, tak ten život měl krutej. To byl hlídanej na každém kroku.“²³

Přestože k určitému regulovanému styku docházet muselo, tak se zároveň se ve vyprávění objevují vzpomínky na snahu o co největší izolaci sovětských vojáků v kasárnách. Případně jim také byly vystavovány nové ubikace.

„No, a pak začli v Boleslavi, tam jim postavili jeden ten panelák, ten stavěli ten vysokej, ten stavěli nějak s oni s nějak-napůl my a napůl oni, ten byl hrůzostrašnej a pak jim tam postavili ještě nějaký v tý Zálužanský, ten jim postavili už naše, jo. Průmstav tenkrát nebo, já myslím.“²⁴

„Všechno si to dělali sami. Oni si potom k sobě nikoho nepřipustili. Jo, že fakt to si snažili držet takhle odděleně, co to šlo. Všechno odděleně, protože nevěděli, kdo tam k nim vejde, co by tam mohl provést. Mohli ty kasárna vyhodit do vzduchu, že jo. Takže oni si k sobě cizí nepřipouštěli. To si všechno zařizovali sami. Vemte si, že v ty době, když tady byli, tak Česká republika musela teda bejt zadobře s Ruskem, musela bejt zadobře s komunistickou Kubou, kde jsme za jeden soustruh dostali tři bedýnky pomerančů, který se nedali jíst, ale na Kubě dostali tohleto zařízení, aby tam mohli vyrábět. To samé od nás chodilo do Ruska. A co oni nám mohli dát, když tam nic neměli? Tak řekli, že nás tady hlídají, aby se nám nic nestalo. To byly jejich slova vždycky. Když jste se zeptala ruského vojáka, co tady dělá – ,my vás tady hlídáme, aby vás nikdo nenapadl.‘ Jo. Což podle mě jim řekli ty jejich důstojníci, aby odpovídali.“²⁵

Současně bylo nutné k dané situaci zaujmout určité stanovisko a promýšlet další možné kroky v každodenním životě. Podstatný byl následný postoj ke vstupu vojsk, který mohl rozhodnout o dalším osudu jedince, jelikož v té době docházelo k prověrkám a čistkám na různých úrovních společnosti.

²³ Rozhovor s panem V., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²⁴ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²⁵ Rozhovor s panem V., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

„Jako a je pravda, že kamkoliv já jsem nastupovala do práce, v roce šedesát devět jsem dokončila školu, šla jsem do práce a byly takový dotazníky, kde jsi měla vyplnit: váš postoj k roku osmašedesát. A já jsem měla jednu formulku, kterou jsem použila všude, protože-já to říkám podle pravdy, my když se bavíme s těma vrstevníkama, co jsme byli v té škole, tak to ti řekne každéj...já jsem tam napsala: V této době jsem studovala průmyslovou školu a měla jsem úplně jiné zájmy než se zajímat o politiku. Takže postoj, jaký postoj?! Že já bych dneska řekla, že spíš-samozřejmě dneska už to беру jinak, že nás obsadily a takovýhle. Ale v té době jsme to brali spíš z pozice těch mladejch lidí, těch mladejch vojáků, který sem nasadili a který se ocitli někde ve světě že jo. Viš, jako že ses do toho vžila že ti bylo taky tolik a kdyby mě teď někam odvezli, tak jak tam asi dopadnu. A tydlety, já furt říkám, tydlety za to nemohli, za to mohli ty nahore. Ta politika se dělá nahore, tyhle museli poslouchat.“²⁶

Někdo se zase soustředil vyloženě na rodinný život či své individuální problémy se kterými se potýkal a stáhl se do soukromé sféry, což je svým způsobem možné chápat jako jakousi formu úniku před žitými nepříjemnostmi a dohledem.

„Jo, já jsem pak..no jo, já jsem pak měla jinej problém. Já jsem pak onemocněla. Když byly synovi dva roky. Takže jsem onemocněla, měla jsem ucpanou cévu k srdci. Pak už jsem jako tyhlety věci nějak nevnímala, už jsem koukala ze zdravotních důvodů...To bylo něco jinýho, no. Staršímu synovi bylo asi pět. No, to už pak bylo jenom práce děti a nějak ty, tyhlety věci už nějak šly mimo mě.“²⁷

Jako jedna z dalších možných forem střetávání se a prolínání „oddělených světů“ sovětských a československých obyvatel, které, jak se ukazuje, nebyly až tak striktně oddělené, bylo symbolicky prostřednictvím žen sovětských vojáků. Dotvářely specifický obraz města a také o nich kolovaly různé historky. Narativ o „sovětských paničkách“, které nemusí pracovat, mají privilegované postavení, zároveň skupují zboží a jsou na ulici velmi dobře rozpoznatelné díky svému „silnému oděru vůně“, je až stereotypizovanou kulturní formou.

²⁶ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²⁷ Rozhovor s paní J., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

„Tak my jsme jim taky říkaly ruský bářišni. Ne že bysme je chválili že jsou krásný. My jsme říkali: panebože Ruska si zas přišla do krámu, smrdělo to. [...] ale potkalas je na ulici a v obchodech že jo. To chodily pohromadě ty Rusky, třeba šly čtyři nebo tři. Třeba taky samotnou, ale spíš chodily v takovejch hloučkách ty Rusky no. [...] Takže možná proto do toho zabředly i ty Rusky, že se-onos je brala jako, že to jsou jako ,nojo oni nemusej dělat, jsou to paničky‘. My jsme jim říkali ruský paničky. To se taky říkalo. Ale někdo říkal, že je upřednostňovali, že dostaly všechno to, co nebylo, nějaký banány a pomeranče...nám to nechybělo tenkrát, pak už to bylo.“²⁸

„No, takhle, oni v tý Boleslavi, že jo, ti říkám, oni jako nechodili, protože pak chodili už časem pozdějc, ty ženský, když ty lidi je tak trochu strávili, ale stejně oni neto, protože zas ty ženský, ty měly hromadu peněz, když to vytahovaly všude, že jo, oni dostali vždycky, já nevím, jednou za čas nějaký ty vojáci, ty důstojníci prachy.

T: Tak to šly utratit.

„Když ona zas vlezla do nějakýho českýho krámu nebo to, takže zas ty naše báby jim šly po krku.“

T: Že se lekli, jako že jim to vykoupí?

„Když to viděly, takovejch prachů. ,Za nic, hovno dělaj a furt se flákaj.“²⁹

„No, manželky tady pěkně nakupovaly a vlakama to posílaly domů. To byly koberce. Ježíšmarja, ty tady nakupovaly. [...]. Furt něco vozily. [...] Vím, že hodně koberce nakupovaly. Ony si je dávaly na stěny, na zed'. ...“³⁰

„Člověče, ty asi byly jenom jako doma nebo naháněly chlapi nějaký, protože co měly dělat. Ony nic neto...Tak ony byly v těch bytech, že jo. [...] Tadyhle v těch Kuřivodech nebo v Mimoni, v těch prostorech, tam měly i v Mimoni zabranej ten kulturní dům, kde měly nějaký ty akce, že jo. Tam měly kino někde v lesích taky.“³¹

Rozporuplnost a nejednoznačnost vztahů mezi sovětskými vojáky a československými občany je tedy patrná i v regionu Mladé Boleslavi, což se ukáže i v následujících kapitolách,

²⁸ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²⁹ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

³⁰ Rozhovor s paní J., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

³¹ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

jež sledují klíčová témata spojené s přítomností sovětských vojsk ve městě. Na jedné straně figurovala oficiálně propagovaná družba a na druhé straně snaha co nejvíce vojáky izolovat v kasárnách, a kontrolovat vzájemné styky s občany, které se nacházely na neoficiální úrovni. Takováto rozporuplnost se ukazuje i v rámci kolektivní paměti, kdy dochází ke vztahování se k zásluhám Sovětské armády a sovětskému přátelství s Československem, ale také je praktikována politika zapomnění. Veškeré informace o vojenských záležitostech byly tabu, stejně jako o přítomných sovětských občanech a jejich rodinách. Zprávy o posádkách tak byly čerpány z osobních styků či zkušenosti známých. „Nesly typické znaky orální tradice, přičemž různé varianty místních pamětihodných příběhů se mísily s obecněji se vyskytujícími utkvělými obrazy, domněnkami, fámami a zkazkami.“³²

³² ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 237.

Družba a československo-sovětské přátelství

- Působení Svazu československo-sovětského přátelství

Svaz československo-sovětského přátelství fungoval již od roku 1948. Jednalo se o organizaci, jejíž primárním cílem bylo zajišťovat dobré vztahy se Sovětským svazem¹ prostřednictvím kooperace jednotlivých aktérů z obou státních zřízení. Tento svaz měl po republice mnoho odboček, které ideologicky zajišťovaly propagandu dobrých vztahů a „slovanské sounáležitosti“ i na regionálních úrovních. Především byla vyzdvihována role Sovětského svazu a Rudé armády jako „osvoboditelky“ v posledních dnech druhé světové války. Důraz byl také kladen na výchovu mládeže a dětí – například si děti z Československa a Sovětského svazu mezi sebou psaly a posílaly dopisy. Činnost tohoto svazu však byla nabourána se srpnovou invazí. Docházelo k hromadným odchodům z této organizace, což ve výsledku vedlo k tomu, že se do čelních míst dostali lidé silně prosovětsky orientovaní. Po jisté době, tak nastává obroda činnosti svazu, kdy byla vyjadřována podpora Sovětskému svazu a začala být přebírána a rozšiřována interpretace invaze vojsk jako „přátelské pomoci“, která byla uskutečněna za účelem „zabránění kontrarevoluce“ a aby se „podvratné živly“ nemohly dostat do vedení státu².

Jedna z takových odboček se nacházela přímo ve městě Mladé Boleslavi.³ A nebyla jediná, v okrese bylo mnoho dalších a po roce 1969 se jejich počet ještě nadále navyšoval. Například v říjnu 1969 účelně vzniká pobočka SČSP při oddělení VB a StB, jejichž programové prohlášení v novinách⁴ nekončí jinak než heslem *Se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak!* Členové se zavázali aktivně účastnit oslav a výročí a podílet se na další družební činnosti spojené se sověty.

Odbočka SČSP také v okrese Mladé Boleslavi organizovala tzv. Měsíc československého-sovětského přátelství⁵, který se konal každý rok vždy v listopadu v souvislosti s oslavami výročí Velké říjnové socialistické revoluce. Tato akce začínala vždy na hřbitově, kam byly položeny věnce k pomníku padlých sovětských vojáků. Posléze byl položen věnec u sochy Lenina na Leninově náměstí. Oba tyto úkony doprovázely projevy

¹ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 81.

² KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2019, str. 749-768.

³ V okrese Mladá Boleslav se jich však vyskytovalo mnohem více, skoro v každé větší obci. O jejich nárůstu v sedmdesátých letech svědčí mnoho článků v *Záři Mladoboleslavska*.

⁴ Článek: Další odbočka SČSP ustavena. *Zář Mladoboleslavska*, č. 42 (21.10.1969), SOA Mladá Boleslav.

⁵ Např. článek: Oslavou Velké říjnové socialistické revoluce začal Měsíc přátelství. *Zář Mladoboleslavska*, č. 45 (11.11.1969), SOA Mladá Boleslav.

představitelů OV KSČ, OV NF a také zástupce Sovětské armády, většinou šlo o velitele místní posádky. Ten samý den večer často probíhala akce v městském divadle či kulturním domě, jednalo se o vystoupení či koncert.

Kromě toho byl celý měsíc vyplněn programem pro veřejnost, který se konal po celém městě. Byly organizovány družební večery, besedy, koncerty, divadelní vystoupení, výstavy⁶, také byly v místním kině promítány sovětské filmy⁷. V Mladé Boleslavi také fungoval pěvecký soubor Družba, ve kterém společně působili čeští i sovětské zástupci⁸. Současně byly také otevírány kurzy ruštiny pro veřejnost nebo bylo možné dopisování si se sovětskými občany z družebního města Kolomna. Z programu nebyla opomenuta ani mládež a děti, kteří se například sešli se zástupci sovětské posádky a vzájemně probírali vojenskou tradici obou armád⁹. Od roku 1970 také ve městě vznikla restaurace Družba¹⁰, která měla sloužit jako jedno z míst vzájemného setkávání občanů města a příslušníků sovětské posádky. Nechyběly ani vzájemná sportovní utkání mezi československými a sovětskými občany. Zmiňované jsou především šachové turnaje, utkání ve stolním tenisu či fotbalové zápasy.¹¹

Zároveň byly organizovány výměnné pobyty¹², které byly domluveny s družebními městy v Sovětském svazu. Mladá Boleslav navázala spolupráci s kolomenským okresem v Podmoskevské oblasti. Pořádány byly také zájezdy do Moskvy či Leningradu. Takové výměnné pobyty se týkaly i dětí, které pořádal Leninský svaz mládeže. Ale rovněž i pracovníků z AZNP.

Jedna z pamětnic vzpomínala, jak se účastnila akcí, především plesů, které se konaly právě pod hlavičkou SČSP:

⁶ Na přelomu roku 1972 a 1973 probíhala výstava Přátelství, kde byly vystaveny sovětské umělecké díla oslavující přátelství se SSSR. Viz např. *Přátelství: katalog výstavy*, Mladá Boleslav, 13. prosince 1972 až 18. únor 1973, NK ČR.

⁷ V Mladé Boleslavi také působil Klub přátel sovětského filmu, který v kině pravidelně promítal sovětské filmy.

⁸ Viz např. *Kronika města Mladá Boleslav*, r. 1972, str. 6, SOA MB; článek: Bude soubor Družba? *Zář Mladoboleslavská*, č. 2 (12. 1.1971), SOA Mladá Boleslav.

⁹ Článek: Mláď si porozumí. *Zář Mladoboleslavská*, č. 47 (25.11.1969), SOA Mladá Boleslav.

¹⁰ Oficiální název byl Restaurant československé-sovětské družby. Článek: 'Družba' slavnostně otevřena. *Zář Mladoboleslavská*, č. 8 (24.2.1970), SOA Mladá Boleslav.

¹¹ Článek: Družba i ve sportu. *Zář Mladoboleslavská*, č. 5 (2.11.1970), SOA Mladá Boleslav.

¹² Článek: SČSP nastupuje do Leninského roku. *Zář Mladoboleslavská*, č. 3 (20.1.1970), SOA Mladá Boleslav.

„A v Boleslavi my jsme prakticky se s nima stýkali, já jsem pak chodila, jak se tomu říkalo...ten Svaz československýho-sovětskýho přátelství. To byla organizace. A my jsme chodili s těma Ruskama na tyhle ty-člověče já už ani nevím, o čem to bylo, mi nějak vymizelo. [Manžel] mě tam nalanařil a já jsem tam s těma Ruskama byla, ale ony byly, to byly ženský. My jsme neřešily tu situaci politickou, i když oni nám tam tenkrát...nevím, jak už to bylo...co nám to tam do tý hlavy dávali. [...] Ale vím, že jsme tam chodili, párkrát jsem tam byla s těma ruskejma ženskejma jo. Já jsem jim rozuměla, ony se prakticky docela rychle tady naučily česky. [...] No a byly plesy československo-sovětskýho přátelství. To bylo to, na co já jsem nechtěla chodit. Já jsem nechtěla chodit ale v Boleslavi. Mně se ty městský plesy moc nelíbily. Ale člověče vůbec si nepamatuju, že by tam ty-asi tam byli ty Rusové jo na tom plese, ale já si to nepamatuju. To je zajímavý, že něco ti vypadne jo. My jsme chodili jako na městskej ples nebo tenhle ples československo-sovětskýho přátelství byl, to jsme tam taky byli, zas [manžel] tam musel. Ale člověče nějak si to nepamatuju.“¹³

Jak je patrné z úryvku, tak účast narátorky na takových akcích byla vyžadována ze strany jejího manžela, jelikož se jednalo o pracovníka Státní bezpečnosti, jehož účast byla na podobných akcích defacto povinná. Jednalo se tak pro ni o rutinní účast, která se jí ve výsledku moc nelíbila. Na druhou stranu však vyzdvihuje jakousi „apolitickou“ rovinu, kterou cítila. Zajímavé také je, že zde nastupuje jistá selektivnost toho, na co je vzpomínáno.

Další z narátorů měl pocit, že se družba týkala výlučně vyšších městských představitelů, nikoli běžných lidí. V jeho interpretaci obyčejní lidé s vojáky buď směňovali zboží v rámci černého obchodu nebo nastoupila nevšimavost, ignorace až negativní reakce.

„Tyhle ty, co byli, co byli v těch funkcích na městě, starostové, co byli na městě, na okrese, že jo, tak ty s nima, to bylo nějak daný asi celostátně, ty s nima furt museli udržovat nějakou družbu, nějaký kontakt, že jo, ale běžný lidi, ne, běžný lidi, ti buď na ně nadávali nebo si na ně vyprdli, anebo zas byli další, který s nima šmelili vyloženě.“¹⁴

Ve svém smyslu to potvrzoval i další narátor, který osoby, jež se takových akcí účastnily považoval za jako svého druhu zrádce „podlézavé“ a hovořil o tom, že se jednalo

¹³ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁴ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

o večírky pro „paničky“ sovětských vojáků a manželek komunistických funkcionářů, kde se všichni „naparovali“. Zajímavé také je, že měl pocit že právě sídlo SČSP figurovalo jakožto mocenské centrum města.

„[...] a tam v jednom baráku bylo hlavní sídlo česko-ruského přátelství, kde seděli ti soudruzi a všechno tady v tom městě ovládali, jo. Byly tady družby, jak říkáte, byly tady plesy, byly tady všelijaký-měli takový shromáždění, jo, kde spolu, jak se říká, Češi a Rusové oslavovali. Ale byli tam jenom vybraný lidi, normální, i když to byl normální komunista, jak se říká, který platil ty příspěvky, tak se na nějaký takovýhle ty akce nedostal. Tam chodili jenom ty vyšší ruský, ty a vyšší československý soudruzi se svýma manželkama a naparovali se tam. Ale ten obyčejný člověk se tam jako nedostal, tam to bylo o tom, aby platil příspěvky, byl v tý jejich komunitě, jo. Ale aby se dostal na takovýhle akce, to ne, takže...A to se tady oslavovalo třikrát do týdne, tam byly takový akce, ale fakt, jo, pořád, ty oslavovali pořád.“¹⁵

Zároveň je zde na místě uvažovat i vzájemné styky mimo vyměřený prostor, které se odehrávaly na neoficiální úrovni. Docházelo k vzájemnému stýkání a vytváření vazeb, někdy i přátelských vztahů, které v jistých případech mohly vést k stvrzení v manželský svazek. Takové typy vztahů však nebyly moc žádané a například samotný legislativní proces byl náročný, což se následně také týkalo občanství manželů a jejich dětí.¹⁶

Kromě potkávání sovětských vojáků v ulicích města, bylo možné na ně narazit i v přilehlých okolních lesích. *„Jinak, oni se objevovali, že jo, pak když jsme dělali, pak když jsem z vodárny odešel, ještě, to už bylo později potom a dělali jsme u těch lesů, že jo, tak to jsme je potkávali hodně, nebo to bylo, protože my přes ty lesy jezdili, že jo, tý hájovny byly na Krupý, na Radechově, že jo, tam to končilo na Rokytě, že jo, protože pak už to bylo zase vojenský lesy a to, takže to bylo s nima furt v kontaktu nějak no. Jo, že jsme někde viděli, potkali.“¹⁷*

¹⁵ Rozhovor s panem V., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁶Viz například: *Vyhláška č. 47/1958 Sb.* - Vyhláška ministra zahraničních věcí o Úmluvě mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o úpravě státního občanství osob s dvojím občanstvím; *Vyhláška č. 71/1981 Sb.* - Vyhláška ministra zahraničních věcí o Smlouvě mezi Československou socialistickou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o zamezení vzniku dvojího státního občanství.

¹⁷ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

Jedna z narátorek mi vyprávěla svůj zážitek, který se týkal návštěvy vojenského prostoru. Je to právě jedna z ukázek možného vzájemného střetávání se: „*No, tak můj bratr teda měl nějakou freundschaft s nějakým ruským oficírem [...] a on [s ním] přijel autobusem. A my jsme jeli do těch ruských...Do Milovic jsme jeli autobusem a jeli jsme tam na houby do toho vojenského prostoru. A tam vlastně nikdo nesměl a tam byly takový veliký houby, protože tam nikdo nesměl. (směje se) A oni vyndali vodku a my jsme přijeli z lesa a my byli opilí. (směje se) To byla družba. To bylo hrozný.*“¹⁸

Také v další vzpomínce figuruje jako jeden z ústředních motivů alkohol. Sovětský voják je zde reprezentovaný jako postava, která si od své služby distancuje skrz neformální prostředí a „typický“ nápoj vodku.

„[...] pamatuju párkrát v hospodě, že se zastavili, takhle to oni ale vždycky jeli, ti jezdili z Milovic, protože tam bylo letiště ve Strakách a zase jezdili na ty Hradčany, že jo, to už podle uniforem, to byli letci. To byli z toho a ty vždycky, ty se zastavili třeba na Klokočce u Kaňára a tam se naprali, to oni během čtvrt hodiny tam byli tři a vypili dvě flašky vodky a jeli. Ty jako byli, ale ty jednou-snad, člověče-jednou jsme tam v Nový vsi nebo tam- si seděli tam vedle nás chvíli a normálně, to byli takový normální ty lidi. No, ten jeden to byl dokonce, to se pamatuju, tenkrát to byl nějaký, buď to byl Lotyš nebo Litevec, že jo, a ty jako oni jako neměli rádi zase ty Rusové, že jo, jako. No oni takhle, nebo potom, když jsme bydleli v Podhradí, tak oni, když jsem tam šel na pivo, tak oni se takhle zastavovali třeba na večír vid', protože věděli že to bylo taky takhle stranou, že tam nikdo nebyl, tak si tam sedli, dali si pár piv, že jo, a zase jeli, protože oni, říkám-takhle, oni furt lidi na ně měli takovej to-s nima nikdo nějak moc neto...akorát místní starosta „Družba, družba.“¹⁹

Současně zde probleskuje narativ, že všichni vojáci ze Sovětského svazu mezi sebou neměli dobré vztahy a roli zde měla hrát specifická národnost. Pokud bychom to interpretovali poněkud tvrdě, tak přítomnost Rusů nebyla pro nikoho příjemná, ani pro samotné vojáky z jiných východních zemí skupiny Středních vojsk. Historicky s tím také souvisí, že právě Lotyšsko, Litva a Estonsko patřily mezi země, které byly de facto rovněž

¹⁸ Rozhovor s paní J., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁹ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

okupované sověty, a to již od válečných let až do rozpadu Sovětského svazu v roce 1991²⁰. V těchto zemích stále probíhal odpor vůči takové sovětizaci, která byla tvrdá především ve čtyřicátých letech, kdy docházelo k masovým deportacím a popravám místních obyvatel²¹. Je tak možné uvažovat o tom, že se nářatoři vztahují k jimi konstruované etnokulturní blízkosti s neruskými obyvateli.

- Družba v podnicích

Velkým tématem byla také družba v podnicích a továrnách. Asi nejdůležitější byla v továrním automobilovém závodě AZNP, který byl nejrozsáhlejším v celém okrese. Kromě družebních akcí, které spočívaly v besedách a společných schůzích, se také často jednalo o brigády. Konkrétně o brigádnické výpomoci ze strany sovětské posádky přímo v halách továrny. „*Velké skupiny vojáků, včetně nákladních aut, v těchto dnech několikrát nastoupily na pomoc ve skladovém hospodářství, v závodě hutní výroby, v odboru nářadí, i při úklidu vnějších ploch závodu.*“²²

„*Hele, tyhle družby, ale ty byly furt s lidma, se Škodovkou hlavně, že jo. Prostě škodováci se s nima jako družili, že jo. Když se něco tady v té době, kdy se něco dělo, byl První máj, nějaký tyhle ty oslavy nebo něco, tady měli nějakou chlastačku na radnici nebo někde, tak si vždycky pozvali-to byl v té době takovej ten standard, že vždycky pozvali nějaký ty důstojníci, že jo.*“²³

Pracovní výpomoc se však týkala i dalších odvětví, včetně hospodářského, kde vojáci například pomáhali se sklizní brambor²⁴. Podle *kroniky města Mladá Boleslav*²⁵ začala výstavba vodovodního potrubí z Klokočky do Mladé Boleslavi v roce 1968 a měla být ukončena roku 1974. Jeho délka byla více než dvacet kilometrů. Důvodem jeho výstavby byl nedostatek pitné vody ve městě. Tato výstavba však měla sloužit potřebám AZNP a díky

²⁰ Viz Bojtár, Endre: *Oloupení Evropy. Příběh anexe pobaltských států ve světle dokumentů 1939 – 1989*, Praha 1994.; Beneš, Jan: *Zločin genocidy. Litva v drtivém obětí velkého bratra SSSR*, Olomouc 2001.; Švec, Luboš – Macura, Vladimír – Štoll, Pavel: *Dějiny pobaltských zemí*, Praha 1996.

²¹ Viz např. článek: *Sovětské represe a deportace v pobaltských státech*. Autor: Černoušek Štěpán, Gulag-online, 2020. <https://gulag.online/articles/soviet-repression-and-deportations-in-the-baltic-states?locale=cs>

²² Článek: *Sovětské vojáci pomáhají AZNP. Zář Mladoboleslavská*, č. 6 (10.2.1970), SOA Mladá Boleslav.

²³ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²⁴ Článek: *Bratrská pomoc na prac. frontě. Zář Mladoboleslavská*, č. 26 (30.6.1970), SOA Mladá Boleslav.

²⁵ *Kronika města Mladá Boleslav*, r. 1972, str. 13, SOA MB.

tomu mělo dojít k uvolnění vodního zdroje Bradlec pro účely města. Jeden z narátorů se rozhovořil o vlastní zkušenosti:

„No a na vodárně, když jsme dělali, tak tam, protože to byl investor krajskej úřad pražskej, tak ten, na tyhle výpomoc [zařídil sovětský vojáky]. Tam jsme s nima přišli do styku třeba, když se v těch lesích tahaly ty kabely dlouhý třeba z Klokočky, tak tam byly sjednaný, tak vojáci ty nám pomáhali, to přijeli třeba tři nákladáky, odněkad tam poslali a tahali kabely, jak blázni. Pro ně [domluvili brigádu], že jo, protože tam jsme tam byli tři jako. Já, táta (také elektrikář) a ještě jeden zámečnick. Tohle, když si to vezmeš, z vodárny, tak na Klokočku třeba, já nevím, to je tři, to bylo spodem lesem, tak to bylo tři, čtyři kilometry, no, tak to museli ty kluci natahat. [...] A jim velel takovej důstojník, to byl typickej, ten měl mundúr jak gestapák a černý kožený rukavičky a vždycky řval: ‚моя армия вперед.‘“²⁶

Vojáci však různé další podniky navštěvovali ²⁷, kde pro ně by předem připravený program, který obsahoval, jak vyprávění příběhů, debaty o vojenské úloze sovětských ozbrojených složek, tak hudební doprovod. Na druhou stranu byla také ze strany zaměstnanců navštěvována kasárna, kde probíhaly prohlídky prostor a bojové síně s předkládanou vojenskou historií a souvisejícím výkladem. Nechyběly ani ukázky bojové techniky a zbraní.

- Programy pro děti a mládež

Nezbytnou součástí režimní politiky byla také správná ideologická výchova dětí a mládeže, a proto ani tato složka života nebyla podceňována, a to ani z hlediska SČSP. Jak jsem již zmiňovala v rámci této organizace působil Leninský svaz mladých, jehož hlavním účelem bylo vychovávat děti v tom, že všechno sovětské je velmi pozitivní.

To se pak odráželo na přístupu a formě, která byla zvolena při setkávání dětí se sovětskými vojáky. Klíčovou kategorií zde byla představa přátelství se sověty, která v sobě obsahovala prvky válečného hrdinství, osvobození Rudou armádou, boj proti imperialismu

²⁶ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²⁷ Např. návštěva Papírnách v Bělé pod Bezdězem. Viz článek: Z papíren u sovětských vojáků. *Zář Mladoboleslavská*, č. 12 (24.3.1970), SOA Mladá Boleslav.

či fašismu²⁸. Besed s dětmi ve škole se účastnili nejen aktuálně přítomní vojáci z posádky, ale také váleční veteráni, kteří za tímto účelem navštěvovali Československo. V rámci takového setkání bylo opět zakomponováno hudební či pěvecké vystoupení, které si děti připravily a na oplátku jim také vojáci zazpívali tradiční lidové písně. Děti si také mohly vyzkoušet manipulaci se zbraněmi, prohlédnout si výstroj a další stroje, které vojáci přinesli s sebou.

Kromě toho byly také časté návštěvy kasáren dětmi, které si mohly prohlédnout jejich interiér. Při prohlídce zpravidla následoval výklad nejen o Sovětské armádě, ale také o každodenním životě vojáků v kasárnách.²⁹ Důležitými místy v kasárnách, jež byla dětem ukazována, byla tzv. vojenská světnice, kde se nacházela lůžka vojáků, dále také tzv. Leninská světnice, která sloužila jako volnočasová místnost. Kromě toho děti navštěvovaly Síň slávy, tedy armádní muzeum, které bylo v kasárnách vytvořené. Toto muzeum sledovalo historii a vývoj Sovětské armády od roku 1939 a bylo plné fotografií a map, které připomínaly „slavnou“ minulost. V celém kasárenském prostoru se také nacházela vojenská technika a zbraně, které si děti mohly vyzkoušet. „*Při procházce kasárnami se nevyhneš stojanům se zbraněmi. A tak samopaly i pušky nejnovějších typů šly rychle z ruky do ruky. Nejen mezi kluky. I děvčata pocítila touhu „ohmatat“ si onen kus oceli, který se nazývá „bojovým druhem vojáka“.*“³⁰ Do rámce tohoto muzea spadala i tzv. Síň družby, která zachycovala vzájemné vazby a vztahy s československou stranou. Součástí prohlídky kasáren byla také návštěvy kina, které bylo rovněž v kasárnách vybudované. Zde se promítaly zpravidla krátké sovětské filmy s válečnou tematikou. S koncem návštěvy nechyběly ani dárečky pro děti v podobě odznáčků.

Jistá forma družby však také probíhala mezi československými a sovětskými dětmi, které v Mladé Boleslavi navštěvovaly sovětskou školu. Zpravidla se jednalo například o vzájemná sportovní utkání či společné oslavy různých výročí a svátků. V roce 1972 společně obě skupiny dětí za přítomnosti příslušníků sovětské posádky zasadily u 6. základní školy tzv. sad družby, na jehož stromky se uvázaly rudé stuhy a tato tradice vázání stuh zůstala až do roku 1989.³¹ Kromě toho družba pokračovala za hranice státu, kdy si mezi sebou děti

²⁸ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 105-106.

²⁹ Článek: Brány kasáren se otevřely dětem. *Zář Mladoboleslavská*, č. 10 (10.3.1970), SOA Mladá Boleslav.

³⁰ Článek: Brány kasáren se otevřely dětem. *Zář Mladoboleslavská*, č. 10 (10.3.1970), SOA Mladá Boleslav.

³¹ Článek: Tradice družeb. *Zář Mladoboleslavská*, č. 46 (14.11.1978), SOA Mladá Boleslav. Článek: Stuhy přátelství. *Zář Mladoboleslavská*, č. 47 (22.11.1989), SOA Mladá Boleslav.

vyměňovaly dopisy. Pro děti byly také organizovány různé výlety či školní pobyty v Sovětském svazu.

Sovětská strana se snažila dále předávat obraz zachránkyně skrze narativ o osvobození Rudou armádou. To mělo neustále připomínat (domnělé) závazky vůči Sovětskému svazu. Rovněž jako „velkorysost“ a „neutuchající touhu pomáhat“ svému „bratrskému“ státu, který v minulosti potřeboval pomoc sovětů. Mělo jít o obraz „věčného přítele“³², který zasáhl nejen roku 1945, ale také nyní, v roce 1968. S tím souviselo právě to, že byla využívána vyprávění a přítomnost válečných veteránů, jenž tento narativ podporovali a přižívali. S těmito vyprávěními pak docházelo k předávání dalších narativů, jež obsahovaly reprezentace maskulinní či militantní hodnoty, slovanského bratrství. Kromě toho se také další generace sovětských vojáků označovali za dědice osvoboditelů z roku 1945, čímž se stavěli do pozice, ve které se snažili uchovávat tento odkaz minulosti.

- Oslavy výročí

Oslavy výročí byly nedílnou součástí tehdejšího státního zřízení, které o nich snažilo vytvořit obraz jakožto jistého druhu volnočasové akce, která má stmelovat, zároveň ale s tvrdým propagandistickým účelem a s nutnou účastí. Těchto akcí se účastnili také zástupci z místní sovětské posádky. Zároveň byla okolo nich vyžadovaná velmi propracovaná příprava a dohled státních orgánů, jejichž přípravné akce proti možným diverzním pokusům se plánovaly i měsíce dopředu.³³ Mezi hlavní svátky a výročí, které bylo nutné připomínat patřily Vítězný únor, Mezinárodní den žen, První máj, květnové Osvobození Rudou armádou či Velká říjnová socialistická revoluce.

V Kronice města Mladá Boleslav se píše: „Jako každoročně, i letos byla v rámci májových oslav uspořádána celookresní manifestace přátelství československé a sovětského lidu u příležitosti 27. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou.“³⁴ Mezi pozvanými

³² ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 107.

³³ Viz např. ABS, f. Hlavního velitelství VB ČSR – inspekce hlavního velitelství VB, H 2-3, i. j. 364, Záznam z provedené kontroly bezpečnostních opatření na O-VB Mladá Boleslav a OO-VB Mnichovo Hradiště k zajištění veřejného pořádku při oslavách 1. května 1970.

Obecněji viz ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 222-230.

³⁴ *Kronika města Mladá Boleslav*, r. 1972, str. 5, SOA MB.

byla delegace z družebního města Kolomna a z Neubrandungu, včetně zástupců místní sovětské posádky. Na První máj vzpomínala jedna z narátorek:

„První máje, jo. Ty byly povinný, to jsme museli, jinak bysme měli čárku. (směje se) Ale tak když se to tak vezme, tak já jsem docela chodila ráda. Ještě dříve, jako jsem chodila ráda i s rodičema, to jsme brali, jako šli jsme k těm Hymrům, šli jsme tam na oběd. A na prvního máje dokonce byly pomeranče a banány. To jako normálně nebylo, že jo, no, dneska to je všude. Bylo to docela hezký, to jsme se hezky ustrojili, do oken museli dát vlaječky. A bylo to docela hezký. Dneska na to vzpomínáme rádi. Já jako na tu dobu docela ráda vzpomínám. Dneska ty děti, to je samej internet a koukaj jenom do počítače a my jsme si to dětství užívali docela hezky. Hráli jsme hry a bylo to fajn.“³⁵

U narátorky je vidět silný motiv nostalgie, který prosakuje do její zkušenosti. Tyto akce brala jako příležitost vytržení z každodenního života a zároveň utvrzení rodinných vztahů. V jejím podání není vůbec přípustná politická rovina oslav. Zároveň podává narativ, ve kterém odsuzuje dnešní styl dětství, které podle ní není plnohodnotné, ale jako kdyby pouze prožité skrze virtuální rovinu.

Takové oslavy se nevyhnuly ani dětem, které nejenže se účastnily také průvodů, ale chodily padlým vojákům na hřbitov například při výročí Osvobození. Jedna z narátorek mi vyprávěla historku, kterou prožila se svým malým synem, která se může jevit jako humorná, ale v dané době mohla mít také nepříjemné následky, vzhledem k tomu že o vojácích zde není hovořeno lichotivě.

„Syn ten to rozhřešil. To jsme ještě neměli [druhé dítě] a já ho vodila do školky a my jsme tam byli naproti, co je teďka cukrárna a tam byl dlouhej bufet jako. A oni tam ráno prodávali koblihy a šátečky a kakao a on většinou doma nechtěl snídat a já s ním šla za roh do té školky. A já měla narozeniny, v květnu mám že jo, já tam měla kytky a on říká: ‚Maminko, já chci kytičku‘. A já říkám: ‚A na co chceš kytičku?‘ ‚My máme přinýst kytičku. My půjdeme na hřbitov.‘ A já povídám aha, tak ono je to výročí osvobození, tak půjdou na hřbitov. Tak jsem mu dala ten jeden karafiát, to víš to jsme měli, já ty karafiáty mám dodneška ráda, mně to nevadí. Tak jsem mu dala ten karafiát a já říkám: ‚Kam vy půjdete?‘ ‚No já

³⁵ Rozhovor s paní J., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

nevím. *‘ To víš tříletý dítě. A teď jsme přišli do toho bufiku, tam seděli lidi už snídali, ono tam bylo docela plno. Oni tam chodili na snídani že jo a teď tam seděj a to i ta prodavačka se chechtala, on najednou, jak jsme stáli v tý frontě, tak: ‚Maminko já už jsem si vzpomněl‘ – a on dobře mluvil, opravdu brzo-a já říkám: ‚A co teda jsi si vzpomněl?‘ ‚My potřebujem tu kytičku, všechny ruský vojáci jsou mrtvý a my jim jdeme na hřbitov.‘ (směje se) Ty lidi, kdybys viděla... (směje se). To bylo jak manifestace, ty se tam začli chechtat. Teď já: ‚Prokristapána, co to říkáš?‘ A on to ještě opakoval-všechny ruský vojáci jsou mrtvý. Oni šli padlejm že jo na hřbitov. A teď říkám: ‚Doprdele, [manžel] u tajné policie a on tady řve na plnou tu...‘ (směje se).“³⁶*

Jako ideologicky podstatné se jevily i oslavy Vítězného února, teda připomínka na „převrat“ v roce 1948, kdy došlo k plnému předání moci do rukou zástupců KSČ. Takové výročí doprovázely nejrůznější akce, od besed a zasedání i v podnicích, tak také kulturnímu programu, včetně výstavy fotografií a dokumentů, promítání filmů, ale i dané náplni pro děti nebo také povinných brigád. K zakončení oslav výročí docházelo prostřednictvím shromáždění na Leninově náměstí.

Nechyběly ani oslavy Mezinárodního dne žen, které jsou jsou popsány takto: *„Jako každoročně tak i letos zvěstovaly začátkem března fronty před květinářskými obchody, že je přede dveřmi Mezinárodní den žen, den, kdy celá naše společnost vzdává hold vděčnosti a lásky všem ženám.“*³⁷ Oslava ženství probíhala na všech pracovištích a večer také v Kulturním domě, kde nechyběl doprovodný program.

³⁶ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

³⁷ *Kronika města Mladá Boleslav*, r. 1972, str. 9, SOA MB.

Obchodování a kšeftování

- Oficiální sféra obchodování

Vzhledem k centrálně plánovanému hospodářství, které bylo udržované mimo jiné v rámci tzv. pětiletok, docházelo k tomu, že poptávka po často základním zboží byla několikanásobně vyšší než nabídka. Proto tak docházelo k nejrůznějším strategiím a praktikám vyjednávání a klientelismu, které se mohly nacházet až v šedé zóně.

Co se ale týče legálních forem obchodů a služeb, fungovala ve městě, potažmo celém okrese, poměrně hustá síť prodejen, které spadaly pod podnik Potravinový Středočeský kraj, konkrétně do pobočky Potravinový Mladá Boleslav. Kromě prodejen s potravinami, se ve městě nacházely prodejny domácích potřeb či v roce 1972 nově otevřená prodejna automobilů Škoda¹. V témže roce se ve městě nacházely pouze dvě lékárny, takže mělo dojít k zajištění dalších. Kromě toho byl nezbytným také podnik Restaurace a jídelny Mladá Boleslav, jenž měl na starosti provoz restauračních zařízení a provozoven.

Kromě nich se zde nacházela jedna prodejna Tuzexu, v níž bylo možné nakoupit zahraniční či luxusnější zboží. Nákup v ní byl podmíněn držetím tuzexových poukázek neboli bonů. Oficiálně je jedinec mohl získat jako formu výplaty za práci v zahraničí, neoficiálně od překupníků. O jejich nabytí, využití a také konkrétně jak bylo možné se k nim dostat mi vyprávěl jeden z narátorů:

„[...] protože v těch obchodech opravdu toho moc nebylo, že jo, zase byly tady jenom ve skoro ve všech městech byly nějaký ty Tuzexy. Kde se teda nakupovalo za bony. A ty bony jste musela buďto koupit od veksláků přímo v Praze, anebo si člověk zařídil, jako jsem to měl já, že jsem se dozvěděl že v jedné vesničce bydlí paní, Češka, která měla za války Francouze. Oni ho zastřelili a ona po něm brala důchod potom a brala to v těch bonech. To se dřív vyplácelo z těchletých států pro ty Čechy jako v těch bonech. U veksláků to bylo drahý, že jo, ty bony. A my jsme si s ní smluvili takovou částku, že jsme měli třeba bon za 3 koruny, jo, tak jsme od ní vzali celej důchod a celej důchod jsme jí zaplatili v českých korunách, jí to bylo jako jedno, jestli má plat, pro ni to bylo ještě výhodnější, protože by stejně musela jezdit jenom po těch tuzexech. Takhle měla peníze a mohla si koupit, co chtěla, že jo. Aby si člověk mohl koupit rifle. Aby si člověk mohl koupit magneták pořádněj, jo. Tady v Boleslavi byl taky Tuzex přímo na autobusovém nádraží, jak je teď kon kadeřnictví. No tak tam byl

¹ Kronika města Mladá Boleslav, r. 1972, str. 12, SOA MB.

Tuzex malej. Malej, ale byl. Ale byl v Praze, bylo jich asi pět, že jo, prostě s touhleto módou a byly tam výběrový obchody, kde teda, když si člověk řekl, no dobře, tak si tenhleto měsíc udělám trošku dobře, protože věděl, že to zboží je dražší, takže šel do toho luxusnějšího obchodu, že jo, prostě s potravinama a co tady v obchodech nebyly a tam si je koupil. Zas, to byla výhoda pro ty bohatý, že jo, pro tyhle typy, který jinam nikde nenakupovali než v těch Tuzexech. Protože tam opravdu bylo úplně všechno. A když si člověk koupil rifle, tak byl šťastnej, že je má, protože všude na Západě, že jo, to frčelo. Taky to bylo dražší, že jo, ale prostě jednou za čas, nemohl tam jezdit člověk každý měsíc utrácet.“²

Současně se v rámci narativů ukazuje, že byla ve společnosti jakási nepsaná dohoda, ohledně směňování zboží, ale především služeb mezi sebou navzájem. Nezbytná byla síť známých a jejich dalších známých, kdy pak bylo možné dostat se k jinak nedostupnému zboží. Zároveň narátoři ve svých vyprávěních odmítali, že by se jednalo o nečestné chování, ve smyslu úplatků či protekce. V jejich vidění se jednalo o jednu z možných, a často i nutných, strategií, aby bylo vůbec možné něco získat.

„A vlastně my jsme měli docela dost známých, takže i jsme měli docela dalo by se říct všechno. Ne že by to bylo protekčně nějak nebo tohleto, ale když člověk řek, tak jsme měli ve čtyry maso, který bylo. V krámech nic neviselo na těch hákách, tam byly burty, a to samý s tím jako je ovoce, zelenina. Člověk měl známý tady v tom největším velkoskladu, dole pod Rozvojem, takže... jsme si napsali seznam a bylo všechno. Lidi neměli banány, pomeranče, nic. Ale musel mít člověk v tý době známý. Jinak nebylo vůbec nic. To samý, chtěl jsem si koupit kolo. Člověk musel, jak se říká, čekat dlouho a kdybych tam neměl známýho vedoucího... Barevnou televizi jsme měli hned jak přišla. Jo, prostě ale, to bylo...ne že by člověk někde podlejal, ale byl to můj spolužák, byl to můj kamarád, rodičů nějaký známi že jo, tak to tak nějak šlo.“³

Kromě toho je jimi také vyzdvihována „nenáročnost“ dobových obyvatel a naopak dnešní „rozhýčkaná“ společnost toužící po rychlém a snadno dostupném zboží, za což je v jejich očích nepochopena až odsuzována.

² Rozhovor s panem V., březen. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

³ Rozhovor s panem V., březen. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

„Já jsem poprvé jedla banán, kolik mi bylo, jsem byla ještě holka do školy a mně ten banán vůbec nechutnal. Když jsem do toho kousla, říkám, co na tom. My jsme to taky asi nevnímali tím, že jsme žili daleko skromněji a nikdo nás neomezoval. Oni nás neomezovali, víš nás řadový lidi. Asi jo v tý politice to jinak bylo.“⁴

„Já si myslím, že to bylo docela zásobovaný. Že to bylo pokrytý dobře. Víš, to oni lidi nebyli asi ani tak náročný. Dneska bych řekla, že jsou mnohem náročnější, víš. A myslím, že to bylo takový pohodový.“⁵

Zároveň i při běžných činnostech, jako bylo nakupování, byla dle některých interpretací narátorů stále přítomná rovina strachu a nejistoty z možné reakce sovětských vojáků. Dle takových narativů je možné uvažovat nikdy nemizící symbolicky chápanou mocenskou rovinu, resp. mocenskou převahu sovětské strany i na každodenní bázi.

„Jo, ještě když jsme stáli tu frontu na ten nábytek, tak ty ruský vojáci jezdili okolo v těch tankách a my jsme měli strach, aby nás nerozehnali, jo, protože viděli, že tam lidi stojej frontu. No a my jako jsme se báli. No a jako náhodou nás nechali.“⁶

- *Rusex* v kasárnách

Zároveň po roce 1968 byla otevřena sovětská prodejna универмаг v kasárnách, která nabízela rovněž drahé a luxusní zboží ze zemí Sovětského svazu. Mezi místními se mu přezdívalo *Rusex*.

„A všechny ty nápisy měli rusky. Jako na těch kasárnách...jak se tomu říkalo...Univermag (универмаг), nebo co to bylo, ten ruskej obchod, ten tam byl dlouho. Ale my jsme tam rádi chodili k těm Rusákům, oni tam byli takový docela vstřícný a měli tam zas takový, já nevím, párkrát jsem tam byla dole v těch kasárnách v těch prostorách.“⁷

Vyprávění jedné z narátorek ukazují, že v rámci její konstrukce o minulosti je fungování obchodu chápané jako vlastně pozitivní aspekt pobytu sovětských vojsk a občanů.

⁴ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

⁵ Rozhovor s paní V., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

⁶ Rozhovor s paní J., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

⁷ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

Díky němu se mohla dostat k nevšednímu zboží. Současně můžeme její další interpretaci jiného druhu početního systému kasy chápat v mezích uvažování o až „exotickém“ náhledu na jinakost sovětského bloku a jejich kulturní odlišnosti, která ji zaujala natolik, že je přítomná v paměti.

„Ta byla pro všechny přístupná. Tam mohli i naše lidi. Takže tam měli zboží, jak potraviny, tak látky a takový všelijaký tyhle. Tak tam jsme chodili třeba i nakupovat. A že tam byli Češi i Rusi, nikdy jsem neviděla, že by nějak handrkovali nebo...Akorát co mě zaujalo, oni měli ten sčot jo, víš takovou tu jako...počítadlo dřevěný a my jsme obdivovali, jak přehazovali ty kuličky a na tom počítali, což je třeba zajímavost. Víš to ona třeba, když jsi si vybrala to zboží, tak dneska my máme ty kasy že jo, a oni měli jak počítadlo dětský, těch deset nebo kolik tam měli těch poliček a tam měli ty kuličky a ona počítala tím stylem, že ona takhle rukou [narátorka ukazovala rychlý pohyb ruky při počítání počítadlem] a my ,ty vole, jak ona to může spočítat‘ [směje se]. Víš a oni to měli hodně, všude, takhle počítali na to počítadle, to mně utkvělo v hlavě. Ale hodně idem, my se třeba o tom bavíme a nikdy jsme nepochopili ten jejich systém. Tak tohle bylo.“⁸

Zajímavé je, že další narátorka měla pocit, že bude její jednání odsouzeno ostatními, a tudíž se dle jejích slov vydávala na nákup do sovětského obchodu tajně. Patrně v rámci svého okolí cítila tlak a stále přítomnou nevraživost vůči sovětským okupantům, což se promítalo i do uvažování o jejich fungujícím obchodě.

„Jo, ale to byl tady vlastně [obchod] v kasárnách. Tak tam jsem občas zašla, protože tam měli dobrý bonbony. Takový čokoládový. Občas jsem tam šla. No jako lidi to nějak jako odsuzovali, ale tajně jsem tam zašla.“⁹

V další intepretaci narátor předkládá motiv utlačovaného, ovládaného a podřízeného státu, který musí bez dalších skrupulí odevzdávat nejen prostory, ale i vyrobené zboží bez jakékoliv kompenzace.¹⁰ Objevuje se zde tak přijetí a předávání obrazu československých občanů jako obětí nejen daného systému, ale rovněž sovětského agresora.

⁸ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

⁹ Rozhovor s paní J., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁰ U československých podniků bylo opravdu objednáváno enormní množství zboží, které nebylo určeno nejen pro potřeby „dočasně“ ubytovaných sovětských občanů, ale bylo právě i vyváženo do SSSR. Viz

„No a těch vojáků ruskejch tady jako bylo kvanta. Protože tady ty kasárna že jo, jedny ty veliký, nahoře byly další. Takže tady vlastně se pohybovalo pomalu víc ruskejch vojáků než lidí. [...] Vlastně oni zabrali největší obchody, co tady byly v tý době a prodávaly tam prostě ruský prodavačky. Takže když chtěl sklo, tak...No, to muselo bejt, jak se říká škemrat, aby vám prodali hrníček nebo něco takovýho. Oni si tam najeli normálně nákladákem, nechali si tam dovízt to zboží všechno. A všechno šlo do Ruska.“

„Tady byly, v Boleslavi, ruský obchody, že jo. To měly třeba i přímo v kasárnách obchody, kde byly potraviny. A ruský teda, jo. A na druhé straně byly oděvy, boty z Ruska. No a potom, jak jsem říkal, tak oni si tady zabrali ty obchody, prostě kšeftovali hlavně s tím sklem, že to vlastně a do dnešní doby pořád frčí to český sklo. No, takže s tím tady kšeftovali, že jo, prostě odváželi to, tady to nabrali, jak se říká, skoro zadarmo a všechno odvezli do Ruska. A těch tady bylo hodně, těch obchodů.“¹¹

• „Kšeftařina“ a „šmelení“

Na druhé straně se ale s příchodem sovětských vojáků začal velmi efektivně rozrůstat černý obchod s nejrůznějším zbožím. Primárně se jednalo o „kšeftování“ s benzínem či naftou, ale také nejrůznějšími spotřebiči. Bylo však také možné sehnat části výstroje či výzbroje vojáků¹².

„A hodně lidí tady bylo, který s nima kšeftovali. Protože na benzínce a já nevím, v tý době stál benzín 4 koruny nebo nafta, že jo, nebo tak nějak, protože dřív to bylo i za míň, no, ale od nich to měli za korunu, třeba. Oni, co používali do těch tanků, jo, a do takovejhle těch nákladních aut, no, tak si lidi od nich brali po sudech. Prostě kšeftovali s nima Češi a některý s nima byli zadobře. Protože je využívali, že jo. Prostě jim pomáhali, no.“¹³

„A hlavně tu naftu oni od nich brali, protože v tý době byly dost ty naftový kamna populární že jo. A to uhlí bylo drahý, tak-ono nebylo tak drahý, ale od nich ho měli za pakatel. Takže to bylo no.“¹⁴

podrobněji ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 267-274.

¹¹ Rozhovor s panem V., březen. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹² HERČÍK, Karel. *Čtení o Mladé Boleslavi*. Mladá Boleslav: Kultura města Mladá Boleslav, 2013. s.54.

¹³ Rozhovor s panem V., březen. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁴ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

„Když jsme dělali dole na tý vodárně, na Bralce, že jo, tak oni tam jezdili. To byli nějaký... Ty byli tady z Mimoně nebo z Kuřivod, oni ráno navázeli děti třeba autobusama sem do školy a oni tam celý den dole byli u tý vody schovaný v lese, že jo, a tam buď taky chodili na ryby, anebo pak jsme s nima kšeftovali, prodávali benzín, naftu, že jo, a tam jezdili lidi z Boleslavi hodně no.“¹⁵

Důležitým kontextem je, že na sovětské vojáky a jejich rodinné příslušníky se nevztahovali žádné hraniční a pasové kontroly ani celní, takže bylo možné do Československa dovážet de facto cokoli bez kontroly. Velkým symbolem takového černého obchodu se staly velké barevné televize, které byly na počátku sedmdesátých let zdejší žádanou, však obtížněji dostupnou, novinkou, což se ukázalo ve vyprávěních všech narátorů.

„Protože pak už, že jo, čím byli tady dýl, ten obchod se jako rozrostl. Takovej černej.“

T: *„Že to bylo propracovanější třeba než na začátku.“*

„No, jasně. Protože to ty kluci přišli, co bysme potřebovali nebo chtěli, že jo, zas to asi řekli těm [výše postaveným]. Protože jak oni mohli koupit televizi? Si nemohli dovolit. A to najednou třeba vidělas lidem, že přijel náklad'ák navečír, z toho vyložili televizi a zase jeli. No, to začly ty barevný televize, tak to byly, že to bylo v Boleslavi, taky, pár bytů vyhořelo kvůli tomu. Protože to byly, že jo, to byly bedny, takový kraksny veliký, kdo ví, co v tom bylo. To se takhle šmelilo. Takový ty budíky digitální začly, že jo, to všechno měli, rádia-rádia měli pěkný třeba, to nosili, že jo. To bylo všechno okopírovaný, ty japonský.“¹⁶

„Tenkrát [manžel] přines domů barevnou televizi. To byla bedna jak hrom že jo, dyť to nesli tři nahoru. Ale oni neměli, oni neměli vychytaný ten design jako takovej, ale funkčně to bylo dobrý jo. Jako vem si tyhle hodiny, podívej se, jak je máme dlouho, dyť byli kluci malí. To je padesát let. To je víc jak padesát roků. A furt jdou.“¹⁷

„Máme ruskou televizi, máme barevnou, to bylo něco. Když nešla tak bouchnout do ní. Ne jako dneska. A to jsme si to libovali. To je obraz.“¹⁸

¹⁵ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁶ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁷ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁸ Rozhovor s paní J., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

V této souvislosti „šmelení“ se objevuje narativ, že z posádky „kšeftovali“ výhradně mladší vojáci s nižší hodností, kteří jsou opět v očích narátorů a narátorek viděni jakožto obyčejní lidé se špatnými podmínkami v zázemí kasáren a striktní disciplínou.

„No, anebo potom nosili věci, konzervy, to zas byly věci těch důstojníků a oni to prodávali, že jo. Tyhlety kluci, tyhle vojáci běžný, protože tyhle ty šajby to neprodávaly.“¹⁹

„Ale opravdu oni, oni hrozně kšeftovali. Ale hlavně kšeftovali právě z tý posádky ty obyčejný kluci, protože oni se dostali k tomuhle. Ušetřil naftu nebo to uhlí tam někde-oni ti přivezli za pár korun fůru uhlího.“

T: „Takže to směnovali jako vyloženě za peníze teda?“

„Za peníze no. Protože oni neměli. Oni tyhlety obyčejný vojáci v podstatě – oni pak zkonstatovali, že zas nebyli na tom tak dobře jo, že to byli...No jako naše kluci na vojně. Oni neměli ty finance, takže oni se snažili. Ale třeba ty televize a takovýhle věci, k tomu se zas ty kluci nedostali. To spíš bylo dovezený zas těmahle movitějšíma a ty to prodali. Nevim, aspoň si to myslím.“²⁰

¹⁹ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²⁰ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

(Ne)snadné soužití

- Fyzická napadení

Život ve městě se sovětskou posádkou, ale nabízel také své stinné stránky. Již od prvních dnů docházelo k vyhoceným situacím, který byly vyvolány neočekávanou a silně prožívanou situací vpádu cizích vojsk. Masovější protestní otevřené akce ovšem naprosto vymizely z prostoru v průběhu několika následujících měsíců. V sedmdesátých a osmdesátých letech tak spíše ze strany československých občanů docházelo spíše k slovním urážkám či písemným nápisům, případně nalepeným letáčkům.

...byl příslušníky Sovětské armády zadržen v Mladé Boleslavi, který strážného u budovy posádkové správy sovětských vojsk údajně nazýval okupantem a fašistou.“¹

Ani fyzická konfrontace však nebyla úplně vyloučena. Hlavním faktorem se zde stával alkohol a jeho účinky.

„Tak ony byly v Boleslavi, určitě byly, rozumíš, nějaký konflikty nebo ty kluci, protože oni ty-ale to se třeba odehrávalo večer v hospodách, protože ti důstojníci, nebo když ti důstojníci někam vlezli, že jo, na pivo nebo to, tak to ještě ty naše lidi [naštvalo], některý byli furt v ráži.“²

Jeden z prvních velkých incidentů se stal na Silvestra, v noci z 31.12.1968 na 1.1.1969.

³ Večer po osmé hodině vojáci ze sovětské posádky zadrželi dva občany Mladé Boleslavi údajně kvůli tomu, že si s nimi nechtěli poblahopřát k novému roku a mělo tak dojít ke konfrontaci a slovní přestřelce ohledně jejich nechtěnému pobytu na území Československa. Občané tak byli odvedeni do prostoru kasáren, kde byli násilně drženi. Nešlo však o ojedinělý případ a vojáci takto zadrželi více lidí, kteří byli propuštěni až druhý den ráno.

¹ Co se týče všech citací z ABS, tak jména sovětských vojáků a i obyvatel města účelně nezmiňuji vzhledem k citlivosti předkládaných informací.

ABS, f. Hlavní správa VB, H 1-4 i.j. 918, Přehled o incidentech a dopravních nehodách mezi československými občany a příslušníky sovětských vojsk na území ČSSR v období od 1.12.1968 do 3.3.1969.

² Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

³ ABS, f. Sekretariát ministra vnitra, A 2/3 i.j. 2339, Incidenty mezi čs. občany a příslušníky Sovětských vojsk v Mladé Boleslavi.

Také byl při střetnutí s vojáky jeden z československých občanů bodnut nožem a jiní byli fyzicky napadeni, což si vyžádalo následné lékařské ošetření v nemocnici.

Té samé noci došlo k vyostřené situaci, při níž se na náměstí Míru snažilo okolo 50 vojáků sovětské posádky donutit občany, aby si nastoupili do několika jejich vozidel. Hlídka VB se snažila situaci uklidnit, ale jeden z jejich příslušníků byl také napaden. Obrněnými vozidly přijeli další vojáci, kteří byli vyzbrojeni samopaly a zatarasili celé náměstí, načež byli v reakci povolány další příslušníci VB, celkem se jednalo o dvanáct hlídek. Tato vyhrocená situace byla vyřešena po více než třech hodinách, kdy se podařilo přesvědčit sovětské vojáky, aby se stáhli zpět do kasáren.

Druhý den probíhala schůze mezi zástupci z československé strany, včetně tajemníka OV KSČ, předsedy ONV MB a zástupce okresního náčelníka VB a náčelníka správy VB Praha, a na druhé straně velitele sovětské posádky a jeho zástupce. Plukovník tvrdil, že vojáci z jeho posádky jsou nuceni snášet nejrůznější slovní útoky, které již nehodlají tolerovat, a proto tak došlo k takové nepříjemné situaci, kdy se bránili všemi dostupnými prostředky. Zavázal se, že ale zásahy proti československým občanům prošetří a případně potrestá. A to včetně toho, že někteří vojáci z posádky byli intoxikováni alkoholem. Obě strany se zároveň dohodli na další spolupráci, aby byly co nejvíce potlačeny protisovětské akce.

Jako rozbuška zapůsobilo i hokejové utkání na mistrovství světa v březnu 1969, kdy tým Československa porazil tým Sovětského svazu.⁴ Okolo čtyř až pěti tisíc občanů Mladé Boleslavi se shromáždilo před kasárnami 5. května, kteří křičeli nelichotivá hesla na stranu sovětů. Také bylo rozbito několik oken v kasárnách, do kterých byly házeny kameny. Na pozemek kasáren byly házeny také prskavky. Situace vyeskalovala a z kasáren vyjely tři obrněné transportéry, které se snažily rozehnat dav lidí. Bylo také několikrát vystřeleno do vzduchu sovětskými samopaly, nikdo však nebyl zraněn. Vojáci také z rozbitých oken házeli prázdné lahve, ostré nábojnice a stříleli světelnými náboji do vzduchu. Na místo dorazilo 14 příslušníků VB, kteří se snažili situaci zmírnit a dav rozehnat. V rámci toho byly také některé osoby zadrženy, vyslýchány a potrestány za účast na výtržnostech.

V souvislosti s tímto incidentem (a podobnými, které se udály po celé republice) byly zpřísněny opatření k zajištění veřejného pořádku. Jednalo se například o zesílení pochůzek příslušníků VB a posílení počtu jejich hlídek blízko sovětských objektů. Také byla větší

⁴ ABS, f. Sekretariát Hlavního velitelství VB ČSR, H 2, Denní zprávy, duben 1969.

iniciativa vynakládána na střežení těchto objektů, a to také v souvislosti i s možnou špionáží z venku⁵. V *Září Mladoboleslavska* byla dokonce zveřejněna výzva na uklidnění situace ve městě⁶ a také⁷ Což je velice důležité a zajímavé, jelikož v novinách pod vlivem navráťivší se přísné cenzury obecně nevycházelo mnoho článků, které by upozorňovaly na přítomnost vojáků ve městě, natož na konflikty s nimi.

Fyzická napadení se však neprojevovala výlučně v souvislosti s nějakou akcí či výročím a podobně. Docházelo k nim v průběhu roku a poměrně často.⁸ Běžným jevem byly večerní hospodské potyčky, které doprovázely rány pěstí či v horším případě i sečné, bodné nebo střelné zbraně.⁹

„...na záchodku restaurace U Hymrů v Mladé Boleslavi došlo k napadení občana vojíny Sovětské armády. Byl udeřen do hlavy kulatou baterkou a sám udeřil jednoho vojína pěstí do obličeje. Uvedení vojína i občan byli v podnapilém stavu.“¹⁰

„...došlo k napadení občana poručíkem Sovětské armády, který se na něj bezdůvodně vrhl, mrštil jím do výkladní skříně prodejny koberců. Občan utrpěl řezné rány na obou rukách a musel být převezen do nemocnice v Ml. Boleslavi, kde zůstal v ošetření.“¹¹

„...došlo v Mladé Boleslavi u kasáren, kde jsou ubytováni sověští vojáci k napadení strážného podnapilým občanem. Strážný na napadení reagoval tím, že po několikeré výzvě proti občanovi vystřelil několik nábojů ze samopalu, přičemž ho zasáhl do pravého stehna. Jmenovaný utrpěl zasažení tepny a přes rychlou pomoc zemřel vykrvácením.“¹²

⁵ V rámci toho bylo kontrolovány podezřelé osoby v okolí kasáren, také ti, jenž si kasárna fotili. Dále pak byly hlídány a sledovány příjezdy zahraničních občanů, především ze Západu, kteří si kasárny mohli obhlížet a následně poskytnout informace o jejich poloze a provozu tajných službám a podobně.

⁶ Článek: Odsuzujeme jednání, které neprospívá zájmům lidu. *Zář Mladoboleslavska*, č. 14 (9.4.1969), SOA Mladá Boleslav.

⁷ Článek: Vlna resolucí. *Zář Mladoboleslavska*, č. 15 (16.4.1969), SOA Mladá Boleslav.

⁸ Usuzuji tak z prostudování velké části tzv. Denních zpráv mezi lety 1968-1989 archivního fondu Ministerstva vnitra ČSSR v rámci Hlavního velitelství VB, které se nacházejí v Archivu bezpečnostních složek.

⁹ ABS, f. Hlavní správa VB, H 1-4 i.j. 918, Přehled o incidentech a dopravních nehodách mezi československými občany a příslušníky sovětských vojsk na území ČSSR v období od 1.12.1968 do 3.3.1969.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž.

Konflikty se odehrávaly rovněž v okolí sovětských objektů, především kasáren a ubytoven. Jejich důvodem mohlo být pouhé nepozdravení či uštěpačný pohled. Výjimkou nebylo ani odvezení obyvatel města do prostorů kasáren, kde byli umístěni do cely zadržení nebo zde byli fyzicky napadeni.

„...na Mírovém náměstí v Mladé Boleslavi před restaurací u Hasmanů bylo soustředěno asi 50 sovětských vojáků a pod jednotným velením, ozbrojeni samopaly s nasazenými bodáky zatýkali zcela bezdůvodně naše občany, kteří tímto náměstím procházeli do svých domovů.“¹³

„zadržen a pod pohrůzkou pistole 3 sovětskými vojáky odvečen do kasáren 9.května.“¹⁴

V neposlední řadě se ve městě odehrávala fyzická napadení sexuální povahy. Ženy byly obtěžovány a pod pohrůžkami donuceny i k nedobrovolnému sexu. Je pravděpodobné, že velká část z nich tento čin ani nenahlásila především z obavy, jak bude celé vyšetřování probíhat a pokud vůbec. Také zde mohla být pocíťována jakási symbolická mocenská převaha.

„Poručík vojsk SSSR v blízkosti kasáren potkal ženu, k této se připojil a procházel se s ní. Jednou ji políbil a když se ji snažil políbit podruhé, tak byl odmítnut. Poručík bral ženu kolem krku a při bránění si rozbila hodinky. Nakonec žena poručíka udeřila do tváře a volala o pomoc. Poručík měl údajně poškozenou porazit a stahovat ji kalhoty. Když volala žena o pomoc, tak poručík od dalšího naléhání upustil a odešel.“¹⁵

Důležitou roli také hrálo to, že samotné potrestání sovětských viníků bylo problematické. Československá strana na ně byla krátká, pokud se nejednalo o zvláště závažný čin, například vraždy či usmrcení a součinnost se sovětskými orgány nebyla vždy funkční. Všechny delikty a přestupky si sovětská strana řešila de facto sama, obzvláště pak pokud šlo o konflikt či přečin pouze mezi sovětskými příslušníky, na které se výlučně vztahovalo sovětské právo. Možná právě z těchto důvodů, tak vznikaly ve městě narativy o

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ ABS, f. Sekretariát Hlavního velitelství VB ČSR, H 2-2/II, Denní zprávy, červen 1973.

„přísné sovětské disciplíně“, jejíž imaginativní obrazy obsahovaly potrestání zastřelením či vyhoštěním do nehostinných oblastí Sovětského svazu. S tím souvisí i příběhy o zběhlých vojácích, kteří se schovávají v okolních lesích, případně jsou také za svůj přestupek zastřeleni.

„Ale jo, tak jezdívali. Občas. Ale nezažila jsem, že by jako stříleli. Ale říkalo se, že jako občas byla slyšet střelba v kasárnách, že když nějaký voják něco provedl, že prej je tam stříleli, ale to jako nevím. Jako nemůžu říct, že by to byla pravda, jo. [...] Říkalo se to. Že oni jako na ně byli přísný, na ty obyčejný vojáky.“¹⁶

„[...] protože oni je ven nepustili, oni nevěděli ani pořádně kde jsou, že jo, oni byli v těch lesích. A odtamtud se nedostali ven, že jo, a když asi dělali nějaký bordel, tak oni je sebrali a odvezli je, já nevím, třeba támhle do horoucích pekel, do Kazachstánu a zase přivezli někoho jinýho, že jo.“¹⁷

„No to se tady dělo, že oni zběhávali, že jo, běžně. Ti říkám, na tom dole, támhle v Hrdlořezích, tam, tam ho zastřelili jen to hvízdlo, že jo, toho vojáka. Utíkal odněkad' a oni vždycky jezdili tam... To nám známej říkal, to jeli v Gazu, že jo, to Gaz řídil voják a v tom seděl nějaký, já nevím, jestli to byl KGB nebo politruk, v takovej koženéjch hadrech. Pušku pod sebou schovanou tu odstřelovačskou s dalekohledem, že jo. A tam, to jsme u něj dělali, on viděl kluka a říká ‚Koukejte hoši, za chvíli nějaký průser,‘ no a rána a pak přijeli ty s druhým gazem a kluka hodili do toho Gazu a nějaký věci a jeli pryč. To ono se dělo, protože asi to taky nevydrželi, protože to víš, ta vojna, to byla pakárna tady, takže utekli, že jo. No tak co, když je támhle někde zavřenej v lese, nikde nikdo, že jo. Ven se hodně dostávali takhle ty důstojníci ...“¹⁸

Je však na místě rovněž poznamenat, že o všech takových incidentech se nikde nepsalo a nebyly zveřejňovány. Stále tak fungovala praktika „jedna paní povídala“ a po městě tak kolovaly různé příběhy související s konflikty se sovětskými vojáky. Zde je opět možné odkázat na koncept městských pověstí, které kolují v urbánním prostředí. V rámci vyprávění narátorů je v jejich očích kladen důraz na to, že se jedná o pravdivé události, které prožili

¹⁶ Rozhovor s paní J., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁷ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁸ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

oni nebo jejich známí, přičemž tato realistická zpodobnění jsou velmi podivná a obsahující velké množství náhod a nepravděpodobností.¹⁹

Proto i ve vzpomínkách narátorů jsou často incidenty přítomné jen velmi mlhavě. Jedna z narátorek měla například pocit, že se žádné konflikty neodehrávaly, jelikož se s žádnou takovou situací sama nestřetla a co kolovalo městem byly podle ní pouze fámy s cílem poškodit sovětské občany a jejich rodinné příslušníky.

„To víš že jsme taky [říkali] jojo zas tady jsou Rusky, že bysme s nima jako byli kamarádi to ne, ale že by je někdo nějak napadal nebo...Možná že se pár lidí vyskytlo jo, ale já jsem to nezažila. To jako říkali, ale já si myslím, že to nebylo. A tak třeba ti nikdo řekne, že měli konflikty nebo někde kde bydleli. To víš, zas ty, co tam bydleli a nevim jestli v tom baráku byli jen Rusáci, já mám takovej dojem, jestli tam nebyli i Češi a že právě z těch důvodů unikali tyhleto...“²⁰

A nebyla jediná, i další narátorka viděla život ve městě s vojáky jako poklidný a bezkonfliktní. Opět se zde odkazuje na sovětskou disciplínu, díky které bylo možné ve městě fungovat pospolu. Současně se zde objevuje napojení na narátorčiny zkušenosti se setkáním se s domácím prostředím sovětských okupantů, které se rovněž mělo vyznačovat systematickostí a disciplínou, jež měly přenášet právě i do československého prostoru.

„Já si myslím, že oni je zase, alespoň můj dojem je to, a já jsem i v tom Rusku byla, takže si myslím, že oni mají takovou nějakou disciplínu. Jo, jo. Víš? Oni už to měli asi tak daný nějak a byli k tomu tak vedený, že ráno, když jsem šla do práce, jako oni už vyšli, vybíhali z toho, běželi na Štěpánku, tam to vždycky oběhli celý, asi běželi zpátky. Ale nebylo, že by třeba dělali někde nějaký konflikty, nebo že by třeba nějaký bordel, nebo že by někde něco vyhazovali, nějaký odpadky. To si myslím zase, že oni byli v tomhleto disciplinovaní, že byli jako. [...] Já si myslím, že oni byli jako tak vycvičení a dodržovali ten režim svůj takový, že žádný problém vlastně tady nebyl. Prostě to bylo jako říct... A já, i když jsem byla to, já i když jsem byla v tom Rusku, tak v Kremle docela jsem tam byla. A tak to tam bylo taky to, a tak to tam bylo takový hezký. Je fakt, že ty města, co jsme byly, že byly upravený. Když jsem se dostala trošku jako mimo, tak už to nebylo takový. Jo, ale lidi se k nám chovali

¹⁹ JANEČEK, Petr. Současné pověsti a jejich výzkum v moderní folkloristice. *Český lid/Etnologický časopis* 94(3), 2007, s. 305-322.

²⁰ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

hezky a bylo to takový prostě [...] A oni asi měli takovej nějaký režim, to jsi neviděla, že by se třeba sami tady nějak [pohybovali] potom po městě. Jo, že byli spíš na těch místech. No, že asi měli, víš, takovej nějaký ten režim. Asi tak jak naše armáda, že taky neřlákají se někde venku, ale jsou v tom prostoru.“²¹

Ačkoliv bych řekla, že se logicky největší intenzita fyzických napadení projevovala v prvních několika letech, tak silně provázela celé období až do odchodu vojsk. Docházelo ke střetům mezi sovětskými vojáky a občany města, které byly vyvolávány oboustranně a často pod vlivem alkoholu. Přestože zde byla snaha situaci vpádu vojsk „překonat“ či se s ní vyrovnat, stále v lidech přetrvávaly pocity jako strach, nevraživost, nenávisť. U některých nastoupila strategie lhostejnosti či nevšímavosti. Tak či tak, bylo nutné na každodenní bázi k dané situaci přistupovat.

- Krádeže

Majetkově trestná činnost, neoprávněné používání cizích věcí a výtržnictví byla také přítomnou součástí života se sovětskou posádkou²². Ačkoliv, jak jsem ukázala, panovala ve společnosti představa „vojáčků“ a důstojníků, kde je hlavní proměnnou krutá disciplína, tak trestnou činnost jako krádeže prováděli především „obyčejní“ vojáci základní služby²³. Často však nešlo pouze o nepromyšlený individuální čin, ale docházela k tomu v součinnosti práce s nižšími nebo vyššími důstojníky. To ve svém důsledku odporuje narativu „vojáčků“, kteří krádeže prováděli, aby vůbec mohli naplnit základní potřeby. Nešlo tak jen o krádeže z políček a zahrad, ale docházelo k vykrádání aut či vloupání se do chaty nebo chalupy, které se mohly repetitivně objevovat. Také je možné přemýšlet o tom, že dochází k narušení narativu „vojáci byli neustále zavření v kasárnách a nikam se nedostali“.

- Dopravní nehody

Jedním z dalších problémů se ukazovaly být aspekty související s dopravou, především automobilovou, ale i leteckou. Kromě všudypřítomného hluku a znečišťování prostředí je zde možné uvažovat také o ohrožujícím dopravním provozu. Podstatné je, že

²¹ Rozhovor s paní V., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²² Viz ABS, f. Hlavní správa VB, H 1-4, i.j. 918, Přehled o incidentech a nehodách mezi čsl. občany a příslušníky sovětských vojsk na území ČSSR v období 1.12. 1968-3.3.1969.

²³ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 261.

v okolních vojenských prostorech probíhala cvičení pozemních vojsk, což si žádalo rozsáhlé přesuny těžké techniky. Jak jsem již zmiňovala, tak stav silnic neodpovídal tomuto typu techniky a jednání o výstavbě či zpevňování bylo zdlouhavé. Navíc na silnicích zůstala poměrně silná vrstva bláta z cvičišť, kterou sovětská strana neodstraňovala.²⁴ Jednalo se tedy o poměrně frekventované přesuny i určitých intervalech, tím pádem se zvyšovala také možnost dopravních nehod²⁵. A také z toho důvodů, že se často jednalo o nekontrolovatelné přesuny, kdy sovětská strana nedodržovala dané hodiny či konkrétní dny, jež byly určeny na přesuny.

Opět zde bylo poměrně složité vyjednávání se sovětskou stranou, pokud k dopravní nehodě došlo: „*Velitelé vojenských sovětských útvarů ne vždy informují buď písemně nebo ústně orgány VB o způsobu vyřízení jednotlivých případů, které jim byly útvary VB zaslány k vyřízení v rámci kázeňské pravomoci.*“ „*Největší potíže při plnění dohody se projevují u případů dopravních nehod, při kterých byl účastníkem řidič sovětského vojenského vozidla. Tito řidiči na místech dopravních nehod nezůstávají, před příchodem orgánů VB odjíždí a později je orgány VB těžko zjišťují.*“²⁶

V návaznosti na to, tak byla prováděna školení sovětských vojáků ohledně silničního provozu, která měla pomoci předejít takovým situacím, jelikož „*U silničních dopravních nehod jde převážně o neznalost našich pravidel o silničním provozu, dále nezkušenost, zvláště u nových řidičů sovětských vojsk, špatný technický stav vozidel, únava z jízdy a konečně i řízení vozidel pod vlivem alkoholu.*“²⁷

Jeden z narátorů mi předložil jeho interpretaci spatřené dopravní nehody, kde se opět objevuje motiv přísné až kruté vojenské disciplíny na hranici chápání morální a nemorálního jednání. Také se dá uvažovat o přítomnosti stereotypu, které se ve společnosti objevuje pod heslem „на много“, tedy v tom smyslu, že na životech jednotlivců nezáleží, jelikož jsou součástí mnohomilionového národa a každý je tak tím pádem nahraditelný.

²⁴ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 254.

²⁵ Dle statistik, které interpretuje Černá, byla do konce sedmdesátých let nejčastějším porušením zákona ze sovětské strany právě dopravní nehoda. Nejvíce jich bylo způsobeno sovětskými řidiči nákladních aut. Viz ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 256.

²⁶ ABS, f. Hlavní velitelství VB ČSR, H 2-1-II i.j.27, Smlouva mezi vládou ČSSR a SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR ze dne 18.10.1968 - zprávy o jejím plnění a uplatňování v praxi, 1969-1975.

²⁷ Tamtéž.

„No, pamatuju se jako nehodu, u toho jsme stáli, to jsme jeli jako...v Debři po tý silnici, my jsme jeli...jako když dneska řeknu, víš, jak tam je ten kruháč a jak je tam to zahradnictví. A jedeš do Debře a zpravo je ten kopec dolů. No a tam sjížděli auta, že jo. My museli stát, jo, tam nás zastavila, jela dolů kolona, vozili třeba ohromnejma nákladákama, to mělo kolo velký jako ty nebo já, a vozili stavební materiál, no a ten jeden to asi neubrzdil nebo co, no a převrátil se na kabinu a my na to koukali, co budou dělat a z gázu vylezlo asi šest důstojníků. Si dali cigáro a čuměli na to a nějak kluk tam zastavil s druhým autem. To byl asi nějaký jeho kámoš a snažil se nějak ho vy to...Asi ho tam nechali, protože pak nás poslali pryč, přijeli naše policajti. Tak asi ho tam vůbec-než přijel nějaký jeřáb, aby to musel otočit-asi tam kluci zařvali v autě.“²⁸

„To pamatuju a pak pamatuju ještě, ale to jsem neviděl, to jsme projížděli, potom už...To bylo dole, to nám pak řekli chlapi. Zase ty jeli někde z Hrdlořez, z toho kopce takovým tím otáčkem nebo čím. Jo, takovým víš, jak to je na kolech, ale je to jako obrněný auto. Prorazili, byli ožralý snad, údajně, prorazili to zábradlí a spadli na Luka tam před mostem před Jizerou, že jo. No, a to říkali chlapi, že prostě taky ten důstojník, ten jenom, že tam bylo slyšet asi jak nařikaj, že jenom takhle otevřel poklop a zas to přibouch. Jo, se s nima neprděli.“²⁹

Vyjma nehod se v souvislosti s přesuny řešilo také znečištění či zdevastování krajiny a oblastí, kde přesuny či samotná vojenská cvičení probíhaly. Například v roce 1981 se na území České Lípy řešilo, že sovětská posádka z Mladé Boleslavi nejenže nerespektuje dané využívání lesního prostoru, ale dochází zde ke krádežím dřeva.³⁰ Sovětskou stranou byla přislíbena náprava ve formě, dřívějšího a včasného hlášení stavebních úprav či okopů, dále pak že dojde k odškodnění za nakradené dřevo, ale dodržování těchto slibů už byla věc druhá.

Kromě toho měly přesuny vliv i na stav a chátrání nemovitostí, které byly zatíženy otřesy a hlukem. Již „od počátku sedmdesátých let si místní obyvatelé stěžovali na neúnosnou situaci – neustálé, i noční průjezdy rámusící a čoudící vojenské techniky pohybující se nepřiměřenou rychlostí, časté nehody, život ohrožující nepřetržité kolony

²⁸ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

²⁹ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

³⁰ VÚA SA MO, f. ZV ČSSR 1981, k.414, i.j.01835-81, Záložní prostory útvarů SSV na území lesního závodu Česká Lípa.

tanků, mezi kterými klíčkovaly děti po cestě do školy...“³¹ i tak by se dala shrnout část společného žití se sovětskými posádkami.

³¹ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 254.

Až příliš rychlý odchod?

Od poloviny osmdesátých let začala být daleko více debatována přítomnost Sovětské armády v Československu. Bylo poukazováno na úskalí a problémy spojené s jejich stylem života. Stále více se řešily dlouhodobé důsledky konání příslušníků Sovětské armády na lokálních úrovních, ať už se jednalo o problémy dopravní, se znečištěním, hlukem, vykupování a vývoz zboží a podobně. Mohlo k tomu tak dojít, díky změnám v politicko-sociální rovině, které zanedlouho přinesly vlnu liberalizace spojenou mimo jiné s koncepty „perestrojky“ a „glasnosti“ přicházející ze Sovětského svazu. Černá¹ osmdesátá léta rovněž spojuje s „vyhlášenými principy pozdně socialistického režimu: přestavbou s jejím důrazem na ekonomickou racionalitu a úspornost, konstruktivní kritičností a glasností, zřetelem k narůstajícím ekologickým problémům i akcentem na socialistickou zákonnost,“, které se pak následně odrážely i na československou společnost. Silící kritika vedla také k většímu počtu stížností obyvatel, které v takové atmosféře nemohly být neustále odsouvány stranou.

Neúnosná situace stavu sovětských posádek si vyžádala i jednání na celostátní a potažmo i mezinárodní úrovni. Po jednáních mezi USA a SSSR na konci roku 1987 tak bylo dohodnuto, že dojde k likvidaci raket středního a kratšího doletu, což se týkalo i posádek v Československu, jež tyto rakety přesouvaly zpět do Sovětského svazu.² Dále pak bylo smlouveno, že dojde k výraznému snížení počtu sovětských vojáků v evropských státech. Do konce roku 1989 tak Československo měly opustit čtyři sovětské útvary.³

Konec osmdesátých let byl však v Československu symbolicky dovršen v událostech 17. listopadu a jich následujících. Nechci se zde však věnovat politickým ani státním jednáním a řešením, které následovaly. Ráda bych opět sestoupila na aktérskou rovinu a podívala se na jejich prožívání a vzpomínky týkající se odchodu sovětských vojsk.

Co se týče vzpomínek na listopad 1989, tak všichni narátoři se shodli na tom, že Sovětská armáda žádným způsobem nezasahovala. Naopak měli pocit, že tím spíš se vojáci uzavřeli v prostoru kasáren, kde nebyli nikomu na očích.

¹ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 285.

² TOMEK, Prokop. Konec dočasnosti: Odsun sovětských vojsk v širších historických souvislostech. In *Paměť a dějiny*, roč.15, č.2, 2021, s. 90-103.

³ TOMEK, Prokop. Konec dočasnosti: Odsun sovětských vojsk v širších historických souvislostech. In *Paměť a dějiny*, roč.15, č.2, 2021, s. 90-103.

Otázky ohledně odchodu vojsk a dalšího užívání bývalých vojenských budov měla v té době na starosti především Okresní dislokační komise. Když bylo po vyjednáváních schváleno projednání a reálný odsun sovětských vojsk zpět do Sovětského svazu, tak se zdá, že většina narátorů pocítila jakousi úlevu. Současně měla většina narátorů pocit, že šlo o vcelku až nečekaně rychlý proces dislokace. Z Mladé Boleslavi začalo předávání objektů české straně od února roku 1991. Poslední vojáci město opustili v červnu téhož roku.

„No, ten odchod byl nějaký takovej, se mi zdál takovej najednou rychlej, najednou, jak rychle tady byli, tak tady rychle nebyli. Člověče to najednou...tenkrát, nevím, jak to bylo, najednou zničehonic a ,Člověče, oni fakt se stěhujou, oni nakládaj.‘ A to vím, tenkrát i v Boleslavi snad nakládali na Hlaváku. Když jsme byli v Bakově, jednou jsem je viděl, tady stál vlak, oni to nakládali tady, kde mohli, no, a to byl najednou fojfr člověče takovej. Ty zase rychle mizeli odsad’ potom. Tak ono toho měli, než to navagonovali, to bylo techniky, tam toho jezdilo. Ono to bylo vidět, když jsme bydleli v Podhradí, že jo, jak to z nádraží, z týhle tý strany [nakládají], protože to, bud’ to předtím jezdili furt vagony s uranem, že jo, ted’ to furt mydlili ty vojáci. Těch bylo, no, tak dyť jich tam muselo bejt v těch lesích, potom toho zbylo.“⁴

Zajímavá je zde přítomná imaginativní linka spojená s všeprostupujícím dobovým diskurzem o nebezpečí jaderného konfliktu. V tomto vyprávění se odráží na narátorově představě, že napříč okresem jezdily vlaky, které měly být plné uranu či jaderných hlavic. Ačkoliv se přímo ve vyprávěních narátorů neobjevily přímé zmínky, tak velice rozšířenou místní pověstí je, že v nedaleké Bělé měl být uložen právě jaderný materiál včetně hlavic a dalších zbraní.

„No takhle, ono se o tom taky pořád mluvilo, mluvilo, že se o to někdo postará, někdo postará, a vlastně potom se o to postaral člověk, kterej ani nevěděl, nepřemejšlel o tom, že by byl ve vládě, že jo, nebo něco takovýho. Až potom vstoupil do nějaký tý organizace, ale staral se o to, zařizoval ty věci. A vlastně o tom by se taky mluvilo se o tom, ale jenom v televizi jsme viděli, že se zase něco připravuje, že by to mohlo dopadnout, že jo. A na jednu stranu by bylo divný, že to šlo tak rychle. Když sem vlítli taky rychle, že jo, zabrali tu Českou republiku, hrozně rychle. Ale tady jsem si myslel, že prostě to bude trvat, ale ono to opravdu

⁴ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

bylo pár měsíců, než všechnu tu techniku odvezli prostě pryč, ale najednou to šlo. [...] A byla to taková úleva. Protože už člověk ty vojáky nikde neviděl, najednou začal vidět naše vojáky, že jo, prostě se vraceli tak nějak do těch svých opravených kasáren, tak to člověku připadalo úplně něco jiného, když vidí naši uniformu než pořád tu ruskou, že jo, sovětskou.“⁵

Tento narátor interpretuje veškerou zásluhu na odchodu vojsk jedinému člověku, kterého vidí jako naprosto obyčejného jedince, který měl zájem a asi také zkušenosti s přítomnými vojáky. Jde o narážku na M. Kocába, jenž je i v paměti dislokace vojsk vyzdvihován jako jedna z klíčových postav. Je možné že tento obraz je v místním kontextu ještě zesílen faktem, že Kocáb původně pochází z Mladé Boleslavi.

„Ale pak když jako odsad' odjížděli, tak jako lidi byli rádi, že jo, tak jako jsme stáli na chodníku a byli jsme šťastný, že odjíždějí. [...] No, to jako jsme byli spokojený, že jedou už pryč. Pak jsme cinkali klíčema, to jsem byla na náměstí u Lenina. No a teď to takhle dopadlo. Teď jsme nespokojený. Bysme nejradši tu vládu vyhnali. Ale holt musíme počkat, až budou nový volby no.“⁶

U této poslední narátorky se ve vyprávění silně projevuje nostalgie po minulých časech. Ačkoliv v daném momentu byla šťastná z dislokace vojsk, zdá se že následující události, které se nevyvíjely očekávaným směrem, negativně ovlivnily vidění událostí. Proto se autorka vztahuje k minulému optikou něčeho, co bylo vlastně lepší než dnešní současnost.

„Jako člověk byl rád, že se to teda potom pohnulo k nějaký tý době, že jo, že teda odsad' odešli. No, odešli a dneska se vrátili zpátky. A že by byli taky nějaký, jsou mezi nima slušný lidi, že jo, nebo tohleto, ale když to člověk pozoruje, tak je to to samý, co to bylo dřív, protože si stejně myslí, že jsou někdo víc než český lidi.“

T: „A myslíte teď jako Ukrajince? Teďka, co sem přišli? Jo?“

„Určitě. Oni to jsou Ukrajinci, tady je plno Rusů taky, že jo, jo, klasických Rusů, který tady už dělali v dřívější době je ve fabrice, že jo, tak se ani domů nevrátili, protože tady se mají dobře. Co jim v tom Rusku... Tam taky něco řeknou i v dnešní době, jak se říká, a taky je pozavírají a tady si žijou královsky. Vždyť jaký tady měli majetky. Vždyť Rusové měli celý

⁵ Rozhovor s panem V., březen. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

⁶ Rozhovor s paní J., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

Karlovy Vary pomalu, že jo. A tyhle ty určitý města, že jo, kde vlastně zabrali půlku města, postavili tam vily nebo skoupili, a dneska se toho nechtějí zbavit.“⁷

Narátor si ve svém vidění světa spojil dvě skupiny na poslech ruskojazyčných lidí a s odkazem k minulosti se proti nim vymezil. Nyní již nevykupují obchody, ale rovnou skupují celé prostory a budovy na českém území. V jeho interpretaci se dá pozorovat, že ačkoliv byla sovětská vojska dislokována, tak se nyní už bývalí občané Sovětského svazu vrátili a opět si začali budovat jakousi mocenskou převahu ve formě ekonomického kapitálu a zároveň se nechtějí přizpůsobit místním „zvykům“ a dle narátora tak narušují jakousi „českou kulturu“.

„Pak třeba ti ještě můžu říct, že bylo strašný, když odešli. Ze dne na den, jak to ten Kocáb zařídil všechno že jo. Tak pak oni se dostali do těch prostor do Milovic, když to museli vyklidit. A říkali lidi, že to bylo hrozný. Že prostě přišli do toho baráku, do toho paneláku, co tam bydleli. A oni říkají: ‚Hele, to na tebe působilo strašně, protože oni obědvali a oni jim řekli třeba teď musíte okamžitě to opustit.‘ A on říká: Tam ležely normálně talíře s plesnivou polívkou, vedle lžice jo. ‘ A tohle, že na těch lidech zanechalo jako takový...víš, že to zas bylo takový až drastický. Ale asi tenkrát jinak udělat nešlo. Nevim jo. Ale to, ještě jsem si vzpomněla, zas plno lidí z toho těžilo, protože ty Milovice zlikvidovali, nikdo to nehlídal a vykradli to tam. Tam jezdili lidi a odmontovávali umyvadla a bojler a já nevím, co všechno.“⁸

Narátorka odchod vojsk prožívá pouze zprostředkovaně skrz vyprávění svých známých, kteří se měli vyskytovat v blízkosti areálu Milovic. Projevuje se u ní lítost, jelikož se jí takový rychlý odchod zdál příliš „násilný“. A opět byl zprostředkovaný za pomoci jednoho muže. Zároveň předkládá narativ, ve kterém lidé prostory vydrancovali. Pokračuje ve vyprávění, kdy je opět situace propojena s představou války. Prezentuje imaginativní obraz, který je pravděpodobně přejatý z paměti druhé světové války, kdy si lidé při odchodu ze země či do transportů rovněž mohli vzít pouze zavazadlo.

⁷ Rozhovor s panem V., březen. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

⁸ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

„Známý mi říkal, ‚Tam bylo hrozně, protože to vypadalo, jak když je válka. ‘ Že je tam jako víš co, vyhodili, prakticky i ty ženský. A oni si prakticky nemohli vzít nic. Měli nějaký kufry, jen to, co pobrali, takže to tak bylo, že jo.“⁹

Narativ o rozkrádání majetku místními obyvateli v bývalých vojenských prostorech se však objevil i u jiného narátora. Z jeho popisu to zní, jako kdyby probíhaly rozsáhlé „nájezdy“ do těchto míst, které nebylo možné, vzhledem k nízkému počtu hlídajících vojáků, ubránit, proto je narátor definoval jako situaci na „klondajku“ s historickým odkazem na zlatou horečku v Americe, kde v jeho interpretaci rovněž probíhaly rozsáhlé a agresivní nájezdy na daná území.

„Bože, my jsme, tenkrát dostali takovej kšeft, to na Vrch Bělý, tam byla správa vedle těch vojenských objektů z těch Litoměřic. A to jsme s tím kolegou jezdili po těch letech, když oni odešli po těch- to jsme byli tadyhle na tom Jablonečku, na Hvězdově. Hele na tom Jablonečku, to je celý město, to je snad velký jak Bakov. Tam nikde ani noha, že jo, a oni tam dali deset vojáků, oni jim nedali ani-našich, aby to hlídali. Tam odmontovali elektriku rozvodáči, tam tma jak v prdeli, on měl každéj akorát kudlu nebo bajonet měl, jo. A v noci to bylo, říkali kluci, že to je jak na to, na Klondajku, v noci jezdili naše lidi nákladákama. Okna, dveře, co tam bylo všechno, se kradlo, rozebrali.“¹⁰

Po konečném odchodu sovětských vojsk začala být velmi otevřeně řešena také ekologická stránka věci. Konkrétně šlo o znečištění a devastaci přírody v okolí nebo přímo v objektech vojenských prostorů. V rámci oblasti Mladé Boleslavi se zjišťovalo, zda nebyla kontaminována voda v Kuřívodech, která byla zdrojem pitné vody pro město a kde se nacházely sklady Sovětské armády s nebezpečnými látkami, jelikož nádrže především s pohonnými hmotami byly v blízkosti ukládány naprosto bez opatření proti úniku.¹¹ Jeden z narátorů se o tom rozpovídal:

„Tam jsou...nevím, jak bych ti to ukázal... [začal ukazovat prstem na stole a předměty označovat metaforicky místa]. To je takhle jako celá ta oblast tadyhle až k Dolní Krupý, že

⁹ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁰ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹¹ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 195.

jo, kde jsou vlastně ty vrty všechny. A pak druhá je tadyhle až k Bělý jako pomalu, ta jde za papírnu. Až k tomu, jo, takhle bych ti to nakreslil. No. A teď nad tím vším je takováhle jako někde-je jedno pásmo a druhý pásmo vodárenský a tam jsou všude pozorovací vrty udělaný, že jo. Ty se právě kontrolovali, ale tady jako tady vůbec ta voda není kontaminovaná, protože tady ty vrty, ty jsou většinou 300 metrů hluboko. No a to, co bylo ta voda už, ona ta voda mizí, že jo, ta voda je, už je jí málo, protože už máš na Krupý ten rybník, ten je vyschlej, tam už roste tráva tři roky, že jo. Ubejvá ta spodní voda. No. Ale nenašli. Nenašli zatím nikde, že by se tam nějaký ty látky z těch prostorů člověče, i když tam-je to zajímavý, i když tam byl takovej bordel. Tam jestli vytek kanystr nebo jim vytekla celá cisterna, tam jim to bylo úplně jedno.“¹²

Okolo odchodu také kolovaly různé imaginativní obrazy, které byly spojené s představou zůstavších jedinců schovaných v lesích.

„Leccos se po nich ještě najde v těch lesích. To ještě říkali, že nějaký ty kluci tady i zůstali a že v těch lesích ještě pár let by byli.“ [...] „To nešlo oficiálně. Asi údajně, že jo. Tak to jen takhle zase, co slyšíš. Že by zůstali vůbec z té posádky. To jako ne. No, tak to víš, oni je spočítali, nacpali do vlaku a mazat domů že jo.“¹³

V neposlední řadě bylo také nutné vyřešit majetkovou stránku věci. Přesněji bylo vyjednáváno odškodnění za způsobené škody a debatována byla i forma majetkového vyrovnání. Za celé období, kdy byla sovětská posádka přítomná v Československu, bylo pro její potřeby výstavby a oprav investováno 43,5 mil. Kčs, což sovětská strana odmítala. „V Mladé Boleslavi prozatím jsou vyčísleny škody: v Žižkových kasárnách 1 126 000 Kč (Sověti přiznávají 180 000 Kčs), v augumentačním skladu 177 tisíc, ve skladu v Palackého ulici 80 tisíc, škody na komunikacích 5,5 mil. korun a škody na bytových jednotkách 2,5 mil. Kčs. Prozatímní škody jsou v Ml. Boleslavi jen na majetku ve výši 24 miliónů Kčs (bez škod ekologických).“¹⁴ Je však důležité říci, že do dnes neproběhlo žádné finanční, materiální ani symbolické odškodnění ze sovětské potažmo ruské strany.

¹² Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹³ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁴ Článek: Připravují se účty za dočasný pobyt. *Mladoboleslavsko*, č.11 (13.3.1991), SOA Mladá Boleslav.

Po mnoho let užívání budov a prostorů sovětskými posádky bylo nutné provést u většiny rozsáhlé rekonstrukce nebo nemovitosti zbourat úplně. A některé z nich byly také postaveny sovětskou stranou bez příslušných povolení, což znamenalo, že se v podstatě jedná o stavbu načerno, tudíž se i zde musel řešit jejich další osud.¹⁵

*„Tam jich je spousta, ještě rozbítej v těch lesích. Dodneška, to nikdo se třeba o to-já nevím, nikdo o to asi nemá zájem, nebo, nebo jestli to je státu, co s tím nebo vojáků. Co se s tím bude dělat. Těžko říct.“*¹⁶

*„A taky vlastně, co odešli, tak se všechno muselo opravit, jo. Tam, kde byli, se muselo vlastně pomalu, jak se říká, od píky, znova dát dohromady, aby to bylo použitelný. Dost většinou se muselo zbourat, protože to ani opravitelný nebylo, zase by se do toho vrazilo o hodně víc peněz, že jo. Když tady byly kasárna stále jak zřícenina, každý rok to bylo horší a horší, až potom to někdo koupil, že jo, tak se tu udělaly luxusní byty. Opravilo se to a jsou tam luxusní byty, že jo. A vypadá to docela jako líp, než když odtamtud vycházeli ty ruský vojáci.“*¹⁷

Na prvního máje 1991 se poprvé kasárna otevřela veřejnosti v rámci dne otevřených dveří, kde si lidé mohli prohlédnout interiér kasáren, včetně navazujícího připraveného programu.¹⁸ Otázkou pak ale stále bylo, co s takovými objekty dělat a jak nejvhodněji je využít¹⁹. Velmi horlivě se vyjednávalo mezi zástupci armády a města, zda ponechat bývalé sovětské objekty československé armádě či je nechat v užívání městu. Nakonec se v Mladé Boleslavi budovy vrátily do civilního užívání. Bývalá sovětská škola se tak znovuotevřela pro mladoboleslavské děti.²⁰ Také byla snaha nahradit obchod v kasárnách, který mívá otevřeno i o víkendu oproti ostatním obchodům, takže v blízkosti kasáren otevřela soukromá prodejna.²¹ Některé z budov pak byly prodány soukromým osobám. Nynější kasárna

¹⁵ Článek: Podivní experti v mikrorajónu. *Mladoboleslavsko*, č. 7 (19.2.1992)

¹⁶ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁷ Rozhovor s panem V., březen. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

¹⁸ Článek: Kasárna jsou naše. *Mladoboleslavsko*, č.17 (24.4.1991), SOA Mladá Boleslav.

¹⁹ Článek: Kdo koupí kasárna? *Mladoboleslavsko*, č.33 (19.8.1992), SOA Mladá Boleslav.

²⁰ Článek: Aktuálně. *Mladoboleslavsko*, č. 36 (4.9.1991)

²¹ Článek: Neplačte pro Univermag. *Mladoboleslavsko*, č.15 (10.4.1991), SOA Mladá Boleslav.

5.května jsou například rezidencí nabízející bydlení v luxusních bytech.²² Žižkova kasárna zase fungují jako dům s pečovatelskou službou pro seniory.²³

²² Viz <https://www.pkpragueinvest.cz/development/rezidence-jicinska> .

²³ Viz <http://www.arch.cz/axmannova/?1100390004210023220005514> .

Reflexe a výhledy do budoucna

V jedné z posledních kapitol bych se ráda zaměřila na části vyprávění narátorů, kde se snaží reflektovat prožitou minulost. Zajímá mě, jakým způsobem se k ní vztahují. Také sem zařazuji s tím související představy o budoucnosti.

„To bylo jako. S ruskejma vojákama jsme ani jako neměli nějaký nepříjemnosti. Oni byli docela vstřícný. Nedá se říct, že by byli nějak špatný.“¹

„Já nevím..mně..já furt o tomhle říkám...já se furt zastávám toho, že mně ty Rusáci nevadili. Mně nevadili, jako protože, možná že ta politika byla jiná. Já třeba vím, že sám [manžel] řekl, že když sem přišli, že oni byli hrozně takový...jako vděčný. Že když jim jako někdo něco dal... Oni přijeli třeba do pivovaru pro pivo nebo pro maso, protože oni si všechno vozili, a oni to zaplatili. Jenomže tohle, on vždycky tvrdil, že to z nich udělali naše lidi. Že jim začli cpát všechno, že jim podležzali. Vždyť víš, jaká my jsme taková povaha. Že každému lezem... [artikuluje a šeptá do prdele]. No, ono to tak je, že jo. On říkal, že to z nich udělali naše lidi, že pak oni už to brali jako suverénně, jako že to měli zadarmo.“

T: Automaticky. Že to očekávali.

„No pak očekávali, že už to jako budou mít zadarmo. Ale zas jsem se s tím nesetkala, to mám zas jen z vypravování. Ale že nejdřív jako oni se snažili, to určitě by jim nemohli dát, dyť tady bylo vojáků. Oni vařili v těch kasárnách všechno že jo. Takže já tohle nevím no. Víš co, jako tak my jsme byli takový...tak byla jsem mladá, já měla tajdle dítě malý, pak jsem měla druhý dítě a spíš tě zajímal ten rodinnej život a o ty děti jsi se starala. A tohle šlo okolo tebe. To byla součást tvýho života.“²

„Víš co, to bylo prostě. Prostě byla to taková...Prostě byla to taková doba a byli tady. A oni nebyli, že by byli nějakí jako, alespoň teda já to jsem zažila tak, že by byli nějaký rušivý, nebo že by dělají nějaký takový...“

T: Že by s nimi byly nějaký problémy, nebo nějaký konflikty?

„Ne. To jsi nezažila. Prostě potkalas je. Nebo nějaký třeba, že by byly nějaký hádky, nebo něco, to jako si vůbec nepamatují tohleto, že by něco takovýho bylo.“³

¹ Rozhovor s paní J., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

² Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

³ Rozhovor s paní V., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

Ve výše předložených úryvcích je patrné, že ani jedna z narátorek nepocítila vyloženě negativní zkušenost se sovětskými vojáky, tudíž nemají potřebu se k nim vymezovat. Současně se opět opakuje narativ, že se nesoustředily na přítomnost vojáků ve městě či dobovou politiku, ale věnovaly se svým osobním starostem a životu. Naopak jako kdyby měly potřebu „vyvažovat“ obraz, který dle jejich představ koluje o Sovětské armádě, jako té, jež zde měla zapříčinit jen samé problémy. V jejich podání tak vyzdvihují kladné vlastnosti, které v nich viděli, jako třeba zmiňovanou vstřícnost, lidskost. Pokud se nějaké záporné vlastnosti objevují, je to v důsledku chování místních, kteří se v interpretaci narátorek měli snažit ve všem vojákům vyhovět až na úkor vlastních mezí s odkazem na to, že se jedná o „typickou českou povahu“.

Zbylí dva narátoři se naopak k přítomnosti sovětské armády stavěli vcelku kriticky a odmítavě. Své pocity pak přenášeli i na celou společnost, která pobyt vojsk měla chápat velmi negativně a s jistou nevraživostí až nenávistí, rovněž s jistými pokusy o rezistenci.

Jedna z mých otázek na narátory byla, jestli a jak pocítují proměnu města v průběhu pobytu sovětských vojsk, případně po jejich definitivním odchodu. Objevil se zde narativ o neměnnosti, řekli bychom „bezčasí“, která byla součástí každodennosti.

„Já bych řekla...já z mého pohledu si myslím, že to bylo takový neměnný. Hele já jsem přišla do Boleslavi, když už tam byli čtyři roky v tom sedmdesátém druhém roce, takže ten začátek, kdy oni se tam stěhovali, jsem nezažila. Ale já už jsem tam přišla, kdy oni už tam v podstatě pomalu byli zabydlený a že se jako měnili, jsem slyšela že někdo jako odjížděl, někdo zas přijel, zase na těch vyšších pozicích ty důstojníci. Nejdřív tam byli sami a pak si tam vzali manželky a měli i ty děti tam. Takže to tak bylo, ale že by se to nějak měnilo nevim.“⁴

Jiní svou zkušenost brali vcelku s nadhledem a měli pocit, že nějaká zásadní proměna pro ně s listopadem 1989 a následně odchodem vojsk o dva roky později nenastala. V rámci jejich každodenního fungování se osobní rovina týkala stále stejných věcí, které bylo potřeba řešit.

⁴ Rozhovor s paní H., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

„Život jde dál. Kdo si chtěl z toho udělat asi nějaký ten, tak si udělal [po roce 1989]. Ale do práce jsi musela chodit pořád, že by nám dali nějakýho nebo něco, že by se to nic nedělalo. Vlastně ta práce byla pořád stejná, že jo.“⁵

Zároveň mi přišlo zajímavé, že se dá o možné proměně uvažovat z vícero úhlů pohledů, to znamená například i prostřednictvím různých smyslových vjemů. Opět se zde v rámci vzpomínání spouští zvuková paměť.

„No, řeknu ti takhle, protože furt si slyšela jezdit ty nákladáky, oni dávali takovej divnej zvuk, ty auta, jo, to bylo furt, protože oni byli furt v pohybu, že jo. Oni asi... Já nevím, my si vždycky z toho dělali srandu, že ty vojáci nemají kde spát, že jo, takže s nima furt jezďej. Denně a pak najednou ticho, klid. Protože ty stíhačky, ty všechny nelítaly, protože ty denně lítaly jinak ve vzduchu. To bylo, se tady furt točily, to bylo ráno, v poledne, večer, furt. Každý den. Takže to nebylo takový ticho. A teď najednou ticho a klid.“⁶

Co se týče pohledů a uvažování o budoucnosti, jeden z narátorů předkládal velmi pesimistický rámec vyprávění spojený s reprezentacemi pokroku a moderní technikou. Také se do jeho vyprávění promítala aktuální situace nedaleké války, ale i vojenských konfliktů v dalších zemích. Zároveň s odkazem na zpravodajství v médiích interpretuje současnou situaci jako jakousi předzvěst horších časů.

„Je to, jak říkám, ta doba prostě se změnila a bude se měnit pořád, jo. Ono, jak to člověk vidí, jak ta technika a všechno jde dopředu, takže si myslím, že my to nezažijeme. Naši děti taky ne, že jo. Ale ta naše planeta bude spět potom k záhubě. Protože to nebude moc vydržet, že jo. Co všechno se tady změní. Zhoršuje se jako od toho podnebí, protože všechno, chemikálie, támhleto, že jo. A na druhou stranu, když vidíte, že se teď všude střílí, takže nedej Bůh, aby byla celosvětová válka. Což už dost lidí, když člověk vidí v televizi, říká, že to k tomu dojde. Takže doufejme, že se nás to nebude týkat. Nikdo to nepřejeme ani těm druhem, že jo, ale něco určitě přijde.“⁷

⁵ Rozhovor s paní V., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

⁶ Rozhovor s panem O., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

⁷ Rozhovor s panem V., březen 2024, vedla Tereza Šubrtová.

Další z narátorek vztahovala svou minulou zkušenost k situaci ohledně zde přítomných ukrajinských občanů, kteří sem přišli v souvislosti s válkou na Ukrajině. Z jejího pohledu si české pomoci váží daleko méně než dřívější přítomní sovětsí obyvatelé. Současně zde hovoří o tom, aby byl každý stát soběstačný, ačkoliv i její vyprávění bylo protkané narativem o Československu jako oběti, které nikdo nemohl pomoci.

„A oni byli takoví docela, bych řekla, takoví, že se nějak neroztahovali. My jsme byli my a oni byli prostě si tam v tom svém, že nebylo nějaky... To si myslím, že dneska, kdyby se to stalo, že by to bylo mnohem horší, že by to dneska jako bylo... To si myslím v té době, že to bylo takový poklidný, že to... Ale mně připadá, že byli i takoví... Jako ne vděční, ale takoví, že si toho jako vážili i viš, trošku takoví... Já říkám, že nevím, proč sem dneska choděj. Ať si každé stát řeší svoje problémy sám. A proč to máme tady řešit my, nebo proč jim tam máme něco poslat. Ale aby to bylo na úkor našich lidí, to se mi jako taky nelíbí, že jo. A houby víme, jak to bude dál vypadat. Viš, co přijde... A lidi jsou takový, mně připadají agresivní, takový jako nedočkaví, takový. Viš, aby bylo všechno hned.“⁸

⁸ Rozhovor s paní V., duben 2024, vedla Tereza Šubrtová.

Aktérská rovina a její interpretace

- Strategie soužití se sovětskými vojáky

V rámci vzpomínání na přítomnost sovětské posádky ve městě, jsou zaujímány jisté postoje či strategie. Ačkoliv je narátory prezentována jako prvotní reakce na vstup sovětských vojsk do Československa šok a jistá rezistence, už zde se objevují strategie týkající se pomoci ve smyslu chápání lidskosti či strategie nevšímavosti. Ve vyprávěních narátorů jsou tak předkládány narativy o lítosti, mladické nerozváženosti či jistém pochopení a soucitu. Tyto narativy mají za důsledek obraz polidštění násilného militantního aktu. V narativech o nevšímavosti, nezájmu až ignorování přítomnosti sovětů je možné uvažovat o strategické (či nevědomé) selektivě paměti.

Zároveň se v průběhu vyprávění u narátorů vyskytuje a opakuje potřeba jistého vymezení se vůči sovětské straně. Přestože další okolnosti a příběhy ukazují na škálu vztahů, ne vždy jen negativních. Objevuje se zde protichůdné stanovisko, a to o nevráživosti, zlobě až nenávisti, ale současně i lepších stránkách ve formě těžení nejrůznějších výhod či prospěchu z přítomnosti posádky ve městě. To se týká například směnného obchodu v oblasti šedé zóny.

Klíčovým aspektem, který se ve vzpomínkách narátorů nevědomky propisuje je dobově pocíťovaná mocenská nerovnováha mezi československou a sovětskou stranou, o níž je možné uvažovat jakožto o všudypřítomné a všeprostopující. Symbolicky se projevovala v nejelementárnějších úrovních života obyvatel, ve smyslu podmínek „dočasného“ pobytu. Ať už se jednalo o právní nepostižitelnost činů sovětských vojáků nebo například o vměšování se do místních záležitostí či vnášení neúnosných sovětských nároků na život ve městě. Vzájemné „soužití“ je tak možné charakterizovat jako výrazně asymetrické. Ve své podstatě tak souhlasím s konceptem privilegovaného pobytu¹ sovětských vojáků v Československu.

- Převládající narativy a stereotypy

V interpretacích narátorů je možné se setkat s představou obyčejných „vojáčků“, kteří jsou vykreslováni jako chudáci, jenž se musí podřizovat svévůli vyšších důstojníků. Je nad nimi tedy projevována lítost a v jistých mezích je s nimi soucítěno. Často je jejich pozice

¹ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 136-199.

připodobňována k povinné vojenské službě československých chlapců, kteří také někde v „dalekých končinách trpí“. Zároveň je stereotypizována role důstojníků, kteří se mají chovat povýšeně, přísně, občas i vydávat absurdní rozkazy.

S obrazem sovětských vojáků je také předáván narativ o přísné disciplíně, kterou si musí procházet a současně je předkládána jako něco daného, něco typicky sovětského. Disciplinarita se tak má projevovat především v otázkách trestu. Ale i v každodenních životech je možné spatřit její střípky.

Další klíčovou reprezentaci sovětské přítomnosti představují ženy sovětských vojáků označované jako „sovětské paničky“. Jejich obraz je zpodobněn v charakteristikách příliš feminního, zhýčkaného a povýšeného života. Zdá se mi, že k této figuře přistupují odlišně muži a ženy. Ženské narátorky je vnímaly o poznání negativněji než muži.

Není možné opominout také představy o kulturní jinakosti a s tím souvisejícím chápání východoevropských obyvatel jakožto „zaostalých“ či „primitivních“. Tyto představy byly a stále jsou předávány především prostřednictvím kolování městských historek, které se týkají neudržování ubikací a devastování okolních prostor. Také jsou spojeny s příběhy o opilých „mužicích“, jenž vstřebávají jednu láhev vodky za druhou.

Ve vyprávěních narátorů se také poměrně často objevovaly odkazy na druhou světovou válku a události s ní spojené. Ačkoliv de facto všichni z narátorů válku nezažili, tak na základě zkušeností a předávání rodinné paměti se k ní velmi silně odkazují. Zároveň je zde možné pozorovat, že druhá světová válka stále působí jako silná kotva kulturní paměti. Kromě této jsou narativy vztahovány k současné válce na Ukrajině. Zdá se, že aktuální situace nabourává dosavadní představy o válce a interpretace o minulosti.

Se vzpomínáním na minulost se pojí také koncept nostalgie, který byl v narativech velmi silně přítomný. Souvisel především s aspektem mládí či dětství, také jisté neměnnosti, jistotám a klidného toku času (oproti současnému zrychlení). U některých je zakořeněna představa bezproblémového období, které je naplněno vřelými sociálními vazbami. Jedná se o až imaginativní představu o své minulosti, avšak nedochází zde k plně uchronickému prožívání minulosti. Ani jsem nezaznamenala přítomnou rovinu kontrafaktuálních dějin, takže dochází k akceptování a smíření se prožitou minulostí.

- Kulturní paměť okupace a politika paměti

Oficiální paměť „bratrské“ pomoci, která byla v dané době všudypřítomná, se ve vzpomínkách narátorů výrazněji nepropisuje. Avšak v rámci oficiální normalizační paměti,

kde hlavní praktikou bylo strategicky cílené zamlžování související se vzpomínkami na invazi sovětských vojsk a také následný pobyt, se ukazuje, že její politika paměti byla vcelku úspěšná, jelikož u pamětníků dochází k úplné či částečné selekci paměti na náročný život se sovětskou posádkou, případně se vojáci stávají naprosto běžnou součástí života města. Důvodem je také dobové úsilí sovětské vojáky prezentovat v narativu Osvoboditelů či jejich potomků zatížených tímto dědictvím. Dále je pak důležité vyzdvihování aspektu lidskosti a bratrství či přátelství, stejně jako prezentace údajných nekonfliktních vztahů s posádkou.

Zároveň systematicky probíhala snaha „vymazat“ sovětské vojáky z veřejného prostoru, a to prostřednictvím přísné normalizační cenzury, která se snažila zabránit úniku informací. S tím se pojí i kontrarozvědná ochrana prostorů sovětských posádek a jejich okolí, na které se součinně podíleli obě strany, nejen přidělenými hlídkami objektů, ale také při zajišťování přesunů a v rámci konaných cvičení sovětských posádek.²

Na druhou stranu, ale v paměti přetrvává obraz společných spřátelených akcí. Takové oficiální vzájemné styky byly velmi vyžadované, i když regulované. Za nežádoucí byly považované vztahy mimo zónu dohledu. Ukazuje se však se vzájemné vazby v takové „šedé“ zóně byly tím nejvýznačnějším, co se objevuje ve vzpomínkách na okupaci Sovětskou armádou. Typickým příkladem se stává černý obchod, který byl pamětníky chápán jako otázka výhodné směny vzhledem k nedostatečnosti naplňování potřeb v Československu. Jak píše Černá: „Kolektivní paměť integrovala tyto různé, často protichůdné vrstvy do zvláště nejednotného tvaru, v němž [...] se mísí různé žánry, vysoké s nízkým, tragédie s fraškou, katastrofy obřích rozměrů s vekslováním, odtažitá ceremoničnost s družností.“³

Obecně lze pak tedy říci, že v kolektivní paměti bylo postupem času trauma ze srpnových událostí jakoby převrstveno problémy v rámci více než dvacetiletého soužití, včetně odchodu vojsk z republiky. Odchod vojsk se stává dalším milníkem v paměti, kdy je narátory prožívám na jedné straně jako něco pozitivního a úlevného a na druhé straně jako rychlé až radikální řešení dislokace vojsk.

V rámci paměti okupace se prostřednictvím vzpomínek narátorů ukázalo, že dané období aktérsky uchopují chronologicky optikou rozdělení na tři celky ohraničené dvěma významnými událostmi v jejichž podkresu jsou přítomné i významné události v paměti

² ABS, f. Teritoriálních útvarů SNB a StB – Správa StB Praha a Středočeský kraj, B1/II, i.j.109, Služební jednání delegace SNB hl. m. Prahy a Středočeského kraje s představiteli správy KGB hl. m. Moskvy a moskevské oblasti konané ve dnech 3.-6. 8. 1981 v Moskvě.; ABS, f. Teritoriálních útvarů SNB a StB – Správa StB Praha a Středočeský kraj, B1/II, i.j.39, Vyhodnocení stavu státobezpečnostní situace a kontrarozvědčné činnosti na O-StB Středočeského kraje, 1975.

³ ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021, s. 330.

Československa potažmo České republiky. Jedná se tedy o období příchodu vojsk, mezidobí přítomnosti vojsk a období okolo odchodu vojsk. Klíčové kotvy jsou zde právě příchod a odchod Sovětské armády. Tato stěžejní linka vzpomínání je doplněna o místní kontextovou linii, kterou tvoří období Pražského jara, normalizace, období změn okolo listopadu 1989, vyjednávání dalšího směřování země v devadesátých letech.

Poněkud obecněji je možné říci, že narátoři k minulosti a období celé sovětské okupace přistupují pod narativem oběti. To znamená, že československá strana je vnímána jako mocensky oslabená, a tudíž nemožná se nějak výrazněji bránit sovětskému agresorovi. Je přijímána pasivní role a subversivní potenciál je spařován pouze v možnostech šedé zóny.

Přijde mi tedy zajímavé, že se zde svým způsobem jakoby střetávají dva druhy kolektivní paměti, resp. politik paměti. Dobová komunistická, která má nejprve podobu paměti „bratrské“ pomoci a následně normalizační selektivní a přátelsky oslavné, následně pak polistopadová demokratická, kde se ustupuje od politické roviny okupace a je prezentována stránka kulturní jinakosti způsobující většinu problémů. Důležité také je, že tyto protichůdné, avšak vlastně se doplňující roviny paměti, jsou současně ještě narušovány tlakem aktuálních událostí. Především se zde jedná o probíhající válku na Ukrajině, kde v očích narátorů proti sobě bojují dřívější okupanti Československa. Dochází tak k přehodnocování minulosti, případně aktérského vytváření souvislostí a paralel mezi minulostí a současností, stejně tak jako k tematizování přítomnosti ukrajinských obyvatel ve městě Mladá Boleslav.

Závěrem

Přítomnost Sovětské armády ve městě Mladá Boleslav se ve vzpomínkách narátorů ukázala být velmi silně aktérsky prožívanou součástí života. V chápání jejich vlastní historické subjektivity, tedy rozumění sobě samým v dějinách, je podstatné, že se považují za „obyčejné“ jedince, kteří ačkoliv mají relativně svobodnou vůli v mezích totalitního zřízení, tak se musí podříditi nebo vyjednávat z jejich pohledu s „mocipány“, jenž mají možnosti a schopnosti vést společnost. Dějiny jsou zde chápány jako nutná součást života společnosti a také prostřednictvím mýtů k udržení státního zřízení. Zároveň se narátoři vztahují k místům paměti v rámci kulturní paměti, která jsou ať už symbolická či materiální, například se tak jedná o městské oblasti spojené s pamětí okupace jako kasárna, ubikace, vojenské prostory a cvičiště, ale také symbolicky dobové ceremonie a výročí.

Rozhodně lze na základě pořízených orálních rozhovorů uvažovat o kultuře okupace, která se projevovala v celém sledovaném období a je prezentována prostřednictvím narativů a interpretací jedinců. V rámci jejího fungování bylo mezi místními obyvateli a sovětskými vojáky specificky vyjednáváno co je možné a co nikoli v rámci společného soužití.

Sovětská armáda byla symbolicky chápána jako mocenský zástupce Sovětského svazu, který se snaží v místní prostředí prosadit své zájmy, čemuž je nedobrovolně či dobrovolně vycházeno vstříc. Jedná se tak o reprezentaci jiného státu v kulturní paměti. Tato reprezentace se v průběhu času měnila a upravovala, a i v současné době lze pozorovat její možné podoby, což se dobře ukázalo i na vyprávěních narátorů.

Není tedy ale pravidlem, že by ve vzpomínkách narátorů vystávaly pouze negativní konotace vztahující se k armádě. Ukázalo se, že život v této době nabízel spoustu možných strategií a praktik, které byly snahou zachovat si „normální“ život, ve smyslu naplnění svých základních potřeb a tužeb.

S tím souvisí právě i to, že se ve vyprávěních narátorů velice často a silně objevuje koncept nostalgie a imaginativních obrazů, jež jsou spojené s minulostí. Do toho rovněž zasahuje selektivita a nepřesnost paměti, které dobře ukazují, že dochází k zastírání nepříjemných až traumatických vzpomínek, které v oné době nebyly řádně zpracovány.

Co se týče vzpomínání na Sovětskou armádu, tak klíčovým aspektem je, že je z části postaveno na dalších možných svědectvích a zkušenosti, která nebyla osobně prožita. Nedílnou součástí jsou tak příběhy, historky, klepy až jakési městské pověsti či

legandy, které kolují o kdysi přítomných sovětských vojácích a jimi obývaných vojenských prostorech. Je fascinující, že se prostřednictvím těchto praktik nadále udržuje regionální paměť a vzpomínky na Sovětskou armádu.

Odborná literatura a archivní prameny

- Primární prameny •

- Archiv

Státní okresní archiv Mladá Boleslav

Zář Mladoboleslavska (vydání 1968-1989)

Mladoboleslavsko (vydání 1990-1992)

Kronika města Mladá Boleslav (1968-1981; *kronika chybí mezi lety 1976, 1979-1980, 1982-1992*)

Archiv bezpečnostních složek

Archivní fondy ministerstva vnitra České socialistické republiky

Hlavní správa VB

Hlavní velitelství VB ČSR

Archivní fondy teritoriálních útvarů SNB a StB

Správa StB Praha a Středočeský kraj

Archivní fondy řídicích a organizačních útvarů ministerstva vnitra FMV

Sekretariát ministerstva vnitra

Vojenský ústřední archiv

Správní archiv ministerstva obrany

- Rozhovory – soukromý archiv autorky

Rozhovor s H., 02.03. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

Rozhovor s V., 27.03. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

Rozhovor s V., 02.04. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

Rozhovor s J. 13.04. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

Rozhovor s O., 21.04. 2024, vedla Tereza Šubrtová.

Rozhovor s O., 27.04. 2024, vedla Tereza Šubrtová

• Seznam odborné literatury •

ABRAMS, Lynn. *Oral History Theory*. New York: Routledge, 2016.

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001.

ASSMANN, Aleida. *Europe: A Community of Memory?* Bulletin of the German Historical Institute (40), 2007, str. 11-25.

ASSMANN, Aleida. *Canon and Archive*. V A. Erll, & A. Nünning, A Companion to Cultural Memory Studies. Berlin: De Gruyter, 2010, str. 98-107.

ASSMANN, Aleida. *Prostory vzpomínání: podoby a proměny kulturní paměti*. Praha: Univerzita Karlova, 2018.

BAREŠ, František, *Paměti města Ml. Boleslavě, II. díl*, Mladá Boleslav, 1920.

BENEŠ, Luděk – VEVERKA, Přemysl – MĚSTECKÁ, Sylva. *Historie a současnost podnikání na Mladoboleslavsku*. Žehušice: Městské knihy, 2001.

BÍLÝ, Matěj. *Varšavská smlouva 1969-1985: vrchol a cesta k zániku*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016.

BURKE, Peter. Photographs and Portraits, in: *Eyewitnessing. The Uses of Images as Historical Evidence*, London 2007, str. 21–33.

CERMAN, Ivo. *Střední Čechy 1918-2018: průvodce historií*. Praha: NLN, 2018.

ČERNÁ, Marie. *"Okupace, přátelská pomoc, devastace"*. Soudobé Dějiny 3-4, 2015, str. 440-464.

ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021.

DANĚK, Jiří. *Poznámky k právním souvislostem pobytu sovětských vojsk na území Československa 1968–1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995.

- DÜLMEN, Richard. *Historická antropologie. Vývoj – problémy – úkoly*, Praha, 2002.
- FRISCH, Michael. *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*. New York: State University of New York Press, 1990.
- GINZBURG, Carlo. Clues. Roots of an Evidential Paradigm. In Carlo Ginzburg, *Clues, Myths, and the Historical Method*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992, str. 96-125.
- HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009.
- HERČÍK, Karel. *Čtení o Mladé Boleslavi*. Mladá Boleslav: Kultura města Mladá Boleslav, 2013.
- HERČÍK, Karel a KRÁLÍK, Jan. *Mladá Boleslav: továrna ve městě – město v továrně: historie města, krásy regionu, historie automobilky*. Týnec nad Sázavou: Moto Public, 2005.
- HLAVÁČEK, Jiří (ed.). *Mezi pakárnou a službou vlasti. Základní vojenská služba (1968-2004) v aktéřské reflexi*. Praha: Academia, 2021.
- Historický lexikon obcí České republiky – 1869–2011*, III. Počet obyvatel a domů podle krajů, okresů, obcí, částí obcí a historických osad / lokalit v letech 1869–2011; (viz https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatel-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015)
- HRUBÝ, Karel. *Cesty komunistickou diktaturou. Kritické studie a eseje*. Argo, 2018.
- JANÁČEK, František; MICHÁLKOVÁ, Marie. Příběh zvacího dopisu. In: *Soudobé dějiny*, roč.1, č.1, 1993, str.87-101.
- KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2019, str. 749-768.
- KŘEN, Jan. *Dokumenty StB jako pramen poznání minulosti*. Soudobé dějiny, 12(3-4), 2005, str. 708-733.
- LEVI, Giovanni. On Microhistory. In Peter Burke (ed.), *New Perspectives of Historical Writing*, Oxford, 1991, str. 93-113.
- LOJÍN, Jaromír. *Hospodářské důsledky sovětské okupace Československa 1968–1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995.

- LUŇÁK, Petr (ed.). *Plánování nemyslitelného: československé válečné plány 1950-1990*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2008.
- MĚSTECKÁ, Sylva; SOSNOVEC, Pavel a ŠEBEK, Jaroslav. *Když Boleslav začala vonět benzinem, aneb, Mladá Boleslav na přelomu XIX. a XX. století*. Mladá Boleslav: Kultura města Mladá Boleslav, 2022.
- NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií. Problematika míst. V *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, str. 7-31.
- NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK O. a ŠŤOVÍČKOVÁ M., ed. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, 2019.
- PASSERINI, Luisa. "Work Ideology and Consensus under Italian Fascism." *History Workshop*, no. 8, 1979, str. 82–108.
- PECKA, Jindřich. *Sovětská vojska v československém vývoji 1968–1991*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998.
- PETŘÍČEK, Václav, Radouč – historie jeho využívání a ochrany přírody. In *Boleslavica '14: sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska*. 2014. Praha: Středočeské nakladatelství
- PORTELLI, Alessandro. Proč je orální historie jiná? In Alessandro Portelli. *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy. Forma a význam v orální historii*. Praha: Karolinum, 2020, str. 63-76.
- PORTELLI, Alessandro. Uchronické sny: Paměť dělnické třídy a možné světy. In Alessandro Portelli, *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy. Forma a význam v orální historii*. Praha: Karolinum, 2020, str. 119-137.
- POVOLNÝ, Daniel. *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Agentura vojenských informací a služeb, 2008.
- POVOLNÝ, Daniel. *Vojenské řešení Pražského jara: II. Československá lidová armáda v srpnu 1968*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Agentura vojenských informací a služeb, 2010.

PULLMAN, Michal. *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha 2011.

RŮŽKOVÁ, J., ŠKRABAL, J. et. al.: *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005, II.díl*, 2006.

SABROW, Martin. Socialismus jako myšlenkový svět. Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě. In *Soudobé dějiny* 19/2012, č.2, str. 196-208.

SHOPES, Lynda. "Insights and Oversights": Reflections on the Documentary Tradition and the Theoretical Turn in Oral History. *The Oral History Review*, 41:2, 2014, str. 257-268.

SCHULZE WESSEL, M. *Pražské jaro: průlom do nového světa*. Praha: Argo, 2018.

SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my, Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*, Praha, 2011.

STORCHOVÁ, Lucie a kol., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014.

THOMSON, Alastair. *Four Paradigm Transformations in Oral History*. *The Oral History Review*, Vol. 34, No. 1, 2007, str. 49-70.

TOMEK, Prokop. Konec dočasnosti: Odsun sovětských vojsk v širších historických souvislostech. In *Paměť a dějiny*, roč.15, č.2, 2021, str. 90-103.

TOMEK, Prokop a PEJČOCH, Ivo. *Černá kniha sovětské okupace: Sovětská armáda v Československu a její oběti: 1968-1991*. Cheb: Svět křídel, 2018.

TRTÍLEK, V. et. al.: *Sborník Mladá Boleslav od minulosti k dnešku*. 1974.

VANĚK, Miroslav – KRÁTKÁ, Lenka (eds.). *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2014.

VILÍMEK, Tomáš – PAŽOUT, Jaroslav. *Pohyblivé hranice diktatury ve světle stížností a anonymů československých občanů (1948–1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2023.

Vyhláška č. 47/1958 Sb. - Vyhláška ministra zahraničních věcí o Úmluvě mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o úpravě státního občanství osob s dvojitým občanstvím

Vyhláška č. 71/1981 Sb. - Vyhláška ministra zahraničních věcí o Smlouvě mezi Československou socialistickou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o zamezení vzniku dvojího státního občanství.

WOHLMUTH, Petr. *Zoufalství, jaderné rakety a magické hory. Uchronický příběh bývalého vojáka základní služby*. Český lid 108, 2021, str.131–150.

WOHLMUTH, Petr. „„Musíte to dělat s láskou... Za práci v oboru orální historie jsem nikdy neobdržel žádnou mzdu...“: Rozhovor S Profesorem Alessandrem Portellim". Dějiny – Teorie – Kritika, č. 1 (červenec), 2022, str. 115–129.

- Elektronické odkazy

Webové stránky ARCHAX architektonický ateliér. Areál pro seniory, Mladá Boleslav. [online]. 2002 [cit. 25. 5. 2024]. Dostupné z:

<http://www.arch.cz/axmannova/?1100390004210023220005514>

Webové stránky Gulag online. Sovětské represe a deportace v pobaltských státech. [online]. Červen 2020 [cit. 30. 5. 2024]. Dostupné z:

<https://gulag.online/articles/soviet-repression-and-deportations-in-the-baltic-states?locale=cs>

Webové stránky Paměť národa. PhDr. Karel Herčík. [online]. 2021 [cit. 20. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/hercik-karel-1936>

Webové stránky Rezidence Jičínská [online]. 2017 [cit. 25. 5. 2024]. Dostupné z: <https://www.pkpragueinvest.cz/development/rezidence-jicinska>